

לילך לב ארי

מהגרים ישראלים בחו"ל – המשכיות יהודית או התבוללות?

לילך לב ארי

מהגרים ישראלים בחו"ל – המשכיות יהודית או התבוללות?

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות
ולחיזוק החינוניות היהודית
אוניברסיטת בר-אילן – הפקולטה למדעי היהדות
התשס"ח

Lilach Lev Ari
Israeli Emigrants Abroad – Jewish Continuity or Assimilation?

פרסום מס' 17 בסדרה

מחקרים וניירות עמדה

של מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוניות היהודית
עורך הסדרה: צבי זוהר

17 in the series

Research and Position Papers of the Rappaport Center

Series Editor: Zvi Zohar

מסת"ב 965-7307-15-5 ISBN

© כל הזכויות שמורות למחברת
ולמרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוניות היהודית
הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

עריכה: גרשון גירון, איריס אהרן
הבאה לדפוס: איריס אהרן
עיצוב העטיפה: סטודיו בן גסנר, ירושלים
סודר ונדפס בדפוס "ארט פלוס", ירושלים
התשס"ח

Editors: Gershon Giron, Iris Aaron
Proofreading: Iris Aaron
Cover: Ben Gasner Studio, Jerusalem
Printed by "Art Plus", Jerusalem
2008

All Rights Reserved ©
to the author and
The Rappaport Center for Assimilation Research and Strengthening Jewish Vitality
The Faculty of Jewish Studies
Bar Ilan University, Ramat Gan, Israel
2008

דואר אלקטרוני: rjcenter@mail.biu.ac.il

תוכן העניינים

7	פתיחה
11	מבוא
17	זהות אתנית והתבוללות
21	דפוסי התבוללות מול שימור זהות בקרב קהילות יהודיות במדינות המערב
25	דפוסי התבוללות מול שימור זהות בקרב ישראלים מהגרים במדינות המערב
31	זהות בקרב דור ראשון מול דור שני של מהגרים ישראלים
35	נתוני המחקר
35	מטרת המחקר ושאלות המחקר
36	שיטת המחקר ועיבוד הנתונים
38	אוכלוסיית המחקר

42	המניעים להגירה לחו"ל
43	מצב כלכלי
	מוצא יהודי של הנבדקים ובני/בנות זוגם, ועמדות
44	כלפי נשואי חוץ
45	יחסי גומלין עם הקהילה הלא יהודית
51	קשרים חברתיים ויחסי גומלין עם הקהילה היהודית
	תרומת הישראלים לצביונה היהודי של הקהילה
58	היהודית המקומית
61	אפיון הקהילה הישראלית בחו"ל
65	השוואה בין ישראל לחו"ל
70	שינוי בזהות יהודית וישראלית כתוצאה מההגירה
76	מנגנוני שמירת זהות ישראלית
84	מנגנוני שמירת זהות יהודית
	המשכיות יהודית או התבוללות? – השוואה בין נשואים
89	(דור ראשון) לרווקים (דור שני ו"דור וחצי")
90	נשואים ורווקים – אפיונים לפי השתייכות עדתית
95	נשואים ורווקים – אפיונים לפי ארץ מגורים
98	סיכום והמלצות
106	נספח: תמונות של בתי עסק ישראליים בגולדרס גרין
109	ביבליוגרפיה
113	רשימת פרסומים

פתיחה

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינויות היהודית נוסד באוניברסיטת בראילן באביב 2001, ביוזמת רות וברוך רפפורט, שזיהו את ההתבוללות כסכנה הראשונה במעלה לעתיד העם היהודי.

הנחת העבודה של המרכז היא שההתבוללות אינה תהליך סטיכי אלא החלטה אנושית. אם בעבר החליטו יהודים להתבולל על מנת להימנע מרדיפות ומסטיגמה, הרי שכיום המצב שונה. ההתבוללות כיום הנה בעיקרה פועל יוצא מכך שבעיני יהודים רבים, זיקות יהודיות הינן פחות אטרקטיביות מן החלופות הפתוחות בפניהם בעולם האירופאי והאמריקאי הפלורליסטי שבהווה. הנחה נוספת שלנו היא שחוסר אטרקטיביות סובייקטיבי זה, אינו בהכרח תוצאה של העדר ידע והעדר "שיווק" מוצלח בלבד. מסתבר שנטיית יהודים רבים להתנתק מזיקות יהודיות, מקורה בליקויים ממשיים הקיימים בהיבטים מגוונים של החיים היהודיים בהווה.

מפני שההתבוללות אינה תופעת טבע הכרחית, ניתן לא רק לחקור את היבטיה וגילוייה השונים ולהצביע על שורשיהם, אלא אף להציע דרכי התמודדות לשם חיזוק החינויות של העם היהודי בזמננו. אלו הם תחומי הפעילות של מרכז רפפורט: חקר המצב הקיים בעם היהודי, לשם עמידה על הליקויים הקיימים התורמים להתבוללות,

ובעקבות זאת, הצעת דרכי התמודדות לשם חיזוק החיוניות של העם היהודי.

אנו רגילים לחשוב על התפוצה היהודית בארצות העולם כעל צאצאיהם וצאצא־צאצאיהם של יהודים החיים בחו"ל זה מאות בשנים. אולם מאות אלפים של בעלי אזרחות ישראלית נמצאים כיום בחו"ל, והם מהווים מרכיב דמוגרפי בעל משקל בקרב יהדות התפוצות בימינו; מהם שעזבו את ישראל זמן קצר לאחר עלייתם וחזרו לארץ המוצא או היגרו לארץ שלישית. שהותם הקצרה של עולים אלה בארץ אינה הופכת אותם ל"ישראלים לשעבר" לצורך המחקר; רבים אחרים, מהם כאלה שנולדו בארץ ומהם שעלו אליה ועזבו שוב כעבור שנים, חיו שנים רבות בארץ, עברו בה תהליכי חברות בסיסיים ורכשו בה את עיקר השכלתם הקדם־אקדמית. השאלה החשובה, מבחינתנו, היא מהו מצבם של רבבות ישראלים אלו? מה מאפיין את חייהם בחו"ל כישראלים וכיהודים? מהם התהליכים העוברים עליהם? האם הם מתערים בארצם החדשה עד כדי התבוללות מלאה בחברה המקומית? מה טיב יחסם עם יהודי המדינה שאליה היגרו? והאם מה שנכון ביחס לישראלים אלו, נכון גם ביחס לבניהם ובנותיהם, אשר את עיקר חייהם, חברותם והשכלתם חוו בחו"ל? במלים אחרות: האם ייתכן שקבוצת ישראלים מהגרים זו, ההורים או למצער דור הבנים, מהווה קבוצת סיכון משמעותית בכל הקשור להתבוללות?

ד"ר לילך לב־ארי היא חוקרת בכירה בנושא הישראלים החיים בחו"ל, המלמדת במכללת 'אורנים' ובתכנית ליהדות זמננו באוניברסיטת בר־אילן. היא ביצעה את המחקר המתפרסם עתה – "מהגרים ישראלים בחו"ל – המשכיות יהודית או התבוללות?" – על פי בקשת מרכז רפפורט ובמימונו. תמצית ממצאיה המחקריים הוצגה כבר בפני גורמים בכירים במשרד לקליטת עלייה, וסייעה להנהלת המשרד לגבש אסטרטגיה ביחס לישראלים אלו לקראת שנת הששים למדינת ישראל. ואכן, ממצאיה המחקריים של ד"ר לב ארי שופכים אור חדש

על סוגיות חשובות בחייהם של ישראלים שהשתקעו – לזמן ניכר או לחלוטין – בארצות התפוצה, לעתים תוך ניתוק מן היהודים המקומיים החיים בארצות אלו מזה שנים. ממצאים אלו, לצד המלצותיה המעשיות של החוקרת המתבססות עליהם, הם בעלי השלכות חשובות הן בעבור מדינת ישראל וממשלתה, האמורים לגבש מדיניות ביחס לאוכלוסיה זו, הן בעבור קהילות וארגונים יהודיים בחו"ל, בארצות שבהן הם חיים.

* * *

חובה נעימה לי, בהזדמנות זו, להודות לכל אלו אשר פעלו במסירות ובמיומנות, ובכך אפשרו הוצאת פרסום זה באופן הראוי: גב' איריס אהרן, הרכזת הארגונית של המרכז, שנטלה חלק בעריכה והביאה פרסום זה לדפוס; מר גרשון גירון, העורך; צוות משרד העיצוב "בן גסנר" בירושלים, שעיצב את הכריכה; והצוות המסור של דפוס "ארט פלוס" בירושלים, שם בוצעה עבודת הדפוס.

הופעת פרסום זה מהווה הזדמנות לשוב ולהודות, בשמי ובשם אוניברסיטת בר-אילן, לבני הזוג רות וברוך רפפורט על דאגתם הכנה לעתיד העם היהודי, שבאה לידי ביטוי בהחלטתם להקים את המרכז. מי יתן וידעו בצוותא עוד שנים רבות של בריאות, אושר, וחיים רבי עניין ומעש.

צבי זוהר

ראש מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות
ולחיזוק החינוכיות היהודית

מבוא

חיבור זה עוסק בקהילות של ילידי מדינת ישראל המתגוררים בארצות אירופה, בייחוד באלה החיים בבריטניה ובצרפת. הכוונה היא להתחקות אחר מנגנוני המשכיות הקיום היהודי של מהגרים ישראלים ושל צאצאיהם בתפוצות, לבחון את תרומתם של המהגרים מישראל להמשכיות קיום העם היהודי בתפוצות, ואת מידת היותם קבוצה מועדת להתבוללות.

ממצאי מחקרים העוסקים בהתבוללותם של מהגרים ישראלים בתפוצות נוגעים בעיקר באלה המתגוררים בארה"ב, והם מתמקדים לרוב בשינויים במוקדי זהות ובתהליך של התקרבות ליהדות כחלק מחוויית ההגירה, ושל היות המהגרים מיעוט בחברה המארחת. המחקרים אינם עוסקים במגמות של נשואי חוץ בהווה, בזהותם של ישראלים בתפוצות בהקשרה לחברות המארחות, או בדפוסי ההתבוללות והבניית זהות מחודשת של יהודים ילידי המקום. ממצאי מחקרים קודמים על אודות ישראלים בני הדור השני מבוססים על מדגמים קטנים, ומרביתם התבצעו כאשר ילדים אלה עדיין היו צעירים מכדי לבחון את גיבוש זהותם כיהודים וכישראלים ואת מידת משיכתם לקהילות יהודיות, יחסית למגמות של התבוללות.

לכן משווה המחקר הנוכחי בין מגמות של המשכיות יהודית בקרב הדור הראשון, כלומר ישראלים שהיגרו לחו"ל, בדרך כלל בעלי משפחות, אשר בעת המחקר היו מרביתם נשואים ובני 35 ומעלה, ובין צעירים רווקים, בני "דור וחצי" (שנולדו בישראל אך התחנכו חלק או מרבית חייהם בחו"ל) ובני הדור השני (ילידי חו"ל). מרבית המהגרים מישראל שאליהם פנינו השיבו לשאלונים, והנתונים עובדו סטטיסטית, ויותר מעשרים ישראלים רואיינו פנים אל פנים – זאת כדי להתחקות אחר מרכיבי זהותם ומנגנוני שמירת הזהות היהודית והישראלית שלהם בחו"ל.

אילת, אחת מנציגות "דור וחצי" שראיינתי בבריטניה, הגיעה לשם עם הוריה בילדותה, ובבגרותה נישאה ללא-יהודי. לדבריה: "החלטתי להתחתן עם לא יהודי, כי הייתי בטוחה ביהדות שלי בצורה ישראלית. הבאתי אותו לקהילה, והוא מדבר עברית אבל לא התגייר. (הוא) אוהב להיות בארץ, אוהב את המשפחה. היהדות שלי היא לא גלותית ואני לא יודעת איך להיות יהודיה.... כל הילדות שלי שאלו אותי מה אני. בגיל 17 אמרתי שאני ישראלית ואנגלייה. נמאס לי שניסו לחצות אותי בעוד החוויה שלי מגובשת". נציג נוסף של הצעירים, ובמידה מסוימת של בני "דור וחצי", הוא רון, אשר שהה כנער צעיר עם הוריו בצרפת במשך חמש שנים ושב אליה בבגרותו. כעת הוא משפטן, רווק וחי בצרפת קרוב לשנתיים. רון ציין כי: "אין ספק שברגע שחיים במדינה זרה ומתערים בה יותר, עומדים בפני שאלות כמו עבודה במועדים מסוימים, קשרים רומנטיים עם לא יהודים. גם אני אישית נתקלתי בכך. יצאתי עם לא יהודיה. אָמִי ממש נבהלה, ואני הגבתי בקלות – זה רחוק מחתונה, והיא (אמו של רון, ל.ל.) אמרה 'אתה לא יודע, זה מתפתח מהר'. התגובה שלה היתה של בהלה. לקהילה היהודית יש מודעות, ואתה חייב לאמץ לך מדיניות אישית. מצד אחד כולם שווים. מצד שני, הגעתי למסקנה שאני מעדיף להתחתן עם יהודיה, מתוך הראייה של הקשיים שזה עלול לגרום (נישואין עם לא יהודיה, ל.ל.), שאלות של ברית מילה, הילדים שמתרחקים ממך. אם אני מתחתן עם לא יהודיה, גם ילדי לא יהודים. לא אוכל לדרוש ממישהי להתגייר".

יהודים ילידי ישראל היגרו ממולדתם בעיקר החל משנות השבעים (Eisenbach, 1989), וחלק מצאצאיהם כבר נולדו מחוץ לישראל. יהודים אמנם היגרו מישראל בתקופת הישוב ולאחר קום המדינה, אך היו אלה בעיקר עולים שלא הסתגלו לחיים בישראל (לב ארי, 2002). לעומתם, מהגרי שנות השבעים ואילך הם בחלקם הגדול ילידי ישראל, ואף ששיעורם ביהדות התפוצות קטן (למשל, בארה"ב חיים כ־90,000–180,000 יהודים ילידי ישראל. ראו לב ארי, 2002), הרי שביחס לכלל האוכלוסיה בישראל, ממדי הגירתם דומים לממדי ההגירה ממדינות אחרות (Gold, 2002). המהגרים מישראל הם חלק מקבוצת מהגרים בהגירה בינלאומית רצונית, המכונים גם "המהגרים החדשים". מהגרים אלה עוזבים את ארצות מוצאם בעיקר מתוך שאיפה להעלאת רמת חייהם, דהיינו להשיג עבודה טובה יותר ומשכורת גבוהה מזו שהם משתכרים בארץ מוצאם. מהגרים אלה מחפשים מבנה הזדמנויות רחב יותר לשיפור מעמדם הכלכלי ביעד ההגירה (Gold, 1992).

את תופעת ההגירה נהוג לנתח בהתייחסות לגורמים הפנימיים של מדינת המוצא ולגורמים המושכים במדינת היעד. כמו כן, בעקבות תהליכי הגלובליזציה התפתחה גישה חדשה לחקר ההגירה, המכונה "התיאוריה הטראנס-לאומית" (transnationalism). תיאוריה זו, שתשמש בסיס למחקר הנוכחי, בוחנת את ההגירה כתהליך שבו משולבים מבנים חברתיים שונים – כלכליים, משפחתיים ותרבותיים – בחברות המוצא של המהגרים ובחברות של יעדי הגירתם. תיאוריה זו רואה בהגירה תהליך דינמי המקיף גורמים ברמת המקור והמיקרו. הגירה כרוכה ברשתות חברתיות ובמערכות יחסים פוליטיות, אתניות, קהילתיות ומשפחתיות. לכן, במהלך ההגירה וגם אחריה, המהגרים מקיימים מערכות של קשרים חברתיים וכלכליים ביותר ממדינה אחת (Gold, 1997).

קבוצת המהגרים מישראל, שהיגרו בעיקר החל מאמצע שנות השבעים, בחרה לעזוב את המדינה בשל מניעים שונים, לרבות מניעים חומריים (לב ארי, 2002). גל שני של הגירה החל בשנות השמונים

בעקבות מלחמת לבנון, ומאחר שהישראלים החלו להיחשף, כתיירים, לתרבויות אחרות ולאפשרויות חדשות בארצות מערביות. מדובר לכאורה בהגירה שמניעה קשורים למצב הביטחוני-פוליטי בישראל, אולם שפר טוען שדווקא גורמי המשיכה של ארצות היעד הם שהכריעו את כף ההגירה באותה תקופה (Sheffer, 1998).

ניתוח הגירת הישראלים מצביע על מאפיינים דומים בינם ובין מהגרים ממדינות אחרות. ההגירה מישראל היא וולונטרית; המהגרים עושים זאת כדי להגיע למיצוי אישי. במובן זה, מניעי ההגירה הם גורמי משיכה ביעדי ההגירה, ופחות מהם גורמי דחיפה מישראל. לכן ניתן לראות במהגרים הישראלים 'תוצר' משולב של מגמות אינטגרציה כלכלית עולמית לצד החלשות האידאולוגיה הציונית. שפר טוען כי לקראת סוף שנות התשעים חל מפנה ביחס שמגלה החברה כלפי ה'יורדים' ותופעת ההגירה. הליברליזם הפוליטי, החברתי והכלכלי מעודד פלורליזם ופתיחות גוברת כלפי תופעת הירידה. ישראלים היגרו למגוון הולך וגדל של מדינות כגון פורטוגל, ספרד, אפריקה, דרום אמריקה, וגם למדינות אסיאתיות כמו יפן (Sheffer, 1998).

ממחקר שנערך לאחרונה על אודות תושבים חוזרים (ישראלים שהיגרו ושבו ארצה במהלך חמש השנים האחרונות) עלה, כי כשליש מהמשיבים היגרו לחו"ל בשל מניעים אינסטרומנטליים כמו קידום מקצועי, רמת חיים גבוהה ורכישת השכלה גבוהה, אך גם בשל גורמים לא אינסטרומנטליים כגון משפחה (בן/בת זוג, הורים או ילדים). גורמים אחרים – כמו חברים או המצב הביטחוני בארץ – היוו משתנים חשובים פחות (לגבי כ-10%) בשיקולי ההגירה לחו"ל. הישראלים במחקר זה הגיבו בעיקר לגורמי משיכה בחו"ל, ופחות לגורמי דחיפה מהארץ (לב ארי, 2006).

מרבית המחקרים על אודות ישראלים שהיגרו לחו"ל עוסקים באלה שהיגרו לארה"ב, שכן מרבית ההגירה הישראלית פונה לשם (לב ארי, 2005). למרות המגוון הגדול של יעדי הגירה, מפעילים המהגרים מישראל מכלול של שיקולים פרגמטיים בבחירת מדינת היעד, ומעדיפים להגר למדינות אנגלוסקסיות משגשגות (נוסף על ארה"ב) מסיבות מגוונות.

בבריטניה נאמד מספר הישראלים בין 12,195 בשנת 1991 (Schmool) and Cohen, 1998) ל-50,000 לערך (Hart, 2004); בקנדה נאמד מספרם ב-15,000; באוסטרליה ב-15,000; ובדרום אפריקה ב-20,000. מדינות אלה תומכות מסורתית באוכלוסיית מהגרים (Sheffer, 1998), נוהגים בהן חוקי אזרחות גמישים, ולמהגרים אליהן יש היכרות מסוימת עם תרבותן. נתוני משרד הקליטה (אייכנר, 2006) מצביעים על ריכוז גדול של ישראלים – כארבעים אלף – בצרפת. בשל הריכוז הגבוה של ישראלים בהן – הגבוה באירופה – נבחרו בריטניה וצרפת להיות היעדים העיקריים של המחקר הנוכחי.

מאחר שממצאי מחקרים על אודות התבוללות יהודים במדינות שונות מהווים תשתית תיאורטית למחקר הנוכחי, אפתח בהצגת מושגי הזהות האתנית וההתבוללות, מתוך התייחסות ליהודים בתפוצות. מכיוון שמרבית המחקרים עסקו ביהדות ארה"ב, אשר עד לפני כשנתיים היה בה הריכוז היהודי הגדול בעולם, הרי שהסקירה הספרותית תתחיל בהם, והם ישמשו תשתית לחקר הישראלים החיים באירופה. לאחר מכן נתמקד בדפוסי התבוללותם של המהגרים מישראל. לבסוף נציג מחקרים אחדים שבחנו את דפוסי שימור הזהות וההתבוללות בקרב ילדי המהגרים מישראל – בני הדור השני – במדינות שבהן הם חיים.

ממצאי המחקר יכללו היבטים כמותיים ואיכותניים. תחילה נתאר, על סמך ממצאים כמותיים בעיקר, את אוכלוסיית המחקר, את מניעי ההגירה, את מצבם הכלכלי של הנבדקים ואת עמדותיהם כלפי נְשׂוּאֵי חוץ. כדי לבחון דפוסי המשכיות יהודית מול נטיות להתבוללות בקרב הדור הראשון, צעירים ובני "דור וחצי", ובקרב הדור השני של מהגרים ישראלים באירופה, ישולבו הממצאים הכמותיים בממצאים איכותניים לבחינת ההיבטים הבאים: יחסי גומלין בין הישראלים לקהילות הלא יהודיות והיהודיות, תרומת הישראלים לצביונה היהודי של הקהילה היהודית, מאפייני הקהילות הישראליות, שינוי בזהות יהודית בעקבות ההגירה לחו"ל, ומנגנוני שמירת זהות ישראלית ויהודית בקרב ישראלים בקהילות בריטניה וצרפת. בכל תת־פרק יוצגו הממצאים הכמותיים

התיאוריים, ההבדלים (המובהקים בלבד) לפי ארצות מגורים ומוצא
עדת, ולבסוף ממצאים על אודות צעירים ובני "דור וחצי" ודור שני,
שיכללו גם נתונים איכותניים.

זהות אתנית והתבוללות

כללית, אפשר להבחין בין זהות אישית לזהות חברתית. הזהות האישית מבטאת מאפיינים המייחדים פרט זה או אחר (כמו תכונות אופי), בכלל זאת עמדות, תפיסות ואמונות לגבי העצמי הקשורות בתחומים רבים אחרים, כגון התפיסה הקשורה בהיות האדם בן להוריו. זהותו החברתית של הפרט מבטאת את המאפיינים שהאדם חולק עם זולתו, והיא קשורה להשתייכותו לקבוצות חברתיות שונות, שמאפייניהן ומשמעותן עבורו משפיעים על תפיסתו העצמית. כל אדם שייך לקבוצות חברתיות אחדות: משפחתו, עמו, קהילתו, קבוצת העיסוק שלו ועוד, וההשתייכות לכל קבוצה משפיעה על זהותו. זהות חברתית קשורה בתחושה של שייכות, גורל משותף, תפיסות, אמונות ועוד, והיא מקיפה את המאפיינים המשותפים לפרט ולזולתו בסביבתו החברתית. בזהות זו מבחינים בין חלק בין-אישי, המורכב מיחסי גומלין של אדם עם משפחתו ועם אנשים אחרים בסביבתו הקרובה, ובין זהות קיבוצית, המתאחדת לקבוצות גדולות שהיחיד אינו מכיר את כל חבריהן אך הוא חש שייך אליהן. אחד ההיבטים של זהות חברתית הוא הזהות האתנית (טור־כספא, פרג ומיקולינסר, 2004; כהן, 2006).

זהות אתנית היא למעשה תהליך של משא ומתן בין פרטים לגבי הגדרת זהותם האתנית ביחס לשאר החברה (Kibria, 2000). קבוצה

אתנית ניתנת להגדרה בהיבט המקרו על פי גבולות היסטוריים וגיאוגרפיים, תכנים תרבותיים, תכונות המייחדות את הקבוצה ומערך יחסי הכוחות המציב את הקבוצות השונות בסדר היררכי (Mittelberg and Waters, 1992). ברמת המיקרו, מוגדרת קבוצה אתנית בהיבטים של הדינמיקה המתרחשת בין הזהות האתנית להזהות הפרט עמה, בתהליך של שמירת הגבולות והניעות ביניהם, ובשאלה כיצד מקבל הפרט בחברה החלטה לגבי חשיבות מושג האתניות עבורו. תהליך טמיעתם של יהודים ברחבי העולם החל כבר בעת העתיקה. דפוסי ההתבוללות, דהיינו ניתוק של יהודים מקשריהם עם מסגרות יהודיות במקום מגוריהם, וממתן ביטוי ממשי בחייהם לזהותם הייחודית כיהודים, שונים בעוצמתם ובהשוואה בין קהילות יהודיות שונות. יש להבחין בין מספר ממדים של המושג; התבוללות מבנית, המתבטאת בפעילויות גומלין עם החברה הלא יהודית, כגון נידות גיאוגרפית, פעילות כלכלית, פוליטית וחברתית; התבוללות תרבותית, קרי התקרבות למערכת הערכים והסמלים של כלל החברה וחיים על פיה; התבוללות באמצעות נשואי חוץ (out-marriage); והתבוללות בממד האישי-הזהותי, כגון התנתקות מקיום מצוות, מהשתייכות ארגונית, מזיקה למדינת ישראל ועוד (דלה-פרגולה, 1996).

החלוקה לסוגי התבוללות שונים מבוססת על מודל רב שלבי של מילטון גורדון, שבדק את הנושא מנקודת מבטה של החברה או הקבוצה המתבוללת.¹ ניתן לתאר שלבי מעבר של התבוללות: למשל התחלה בהתבוללות מבנית, הקשורה כאמור בסביבה גיאוגרפית, כלכלית, פוליטית וחברתית, ומעבר להתבוללות תרבותית, שמשמעותה עמוקה יותר מאימוץ סמלים חיצוניים. שלב נוסף מתבטא בנשואי חוץ ומקורו בחברה החיצונית. ראשיתו במקומות ובאירועים שבהם מוצאים אנשים את בני זוגם, והמשכו בחתונה, במעבר למשק בית

1 המודל של מילטון גורדון מתייחס אמנם לחברה האמריקנית, אבל במחקר הנוכחי ננסה ליישמו לשתי מדינות מערביות אחרות, צרפת ואנגליה.

משותף, וביצירת ספירה ביתית המושפעת מהמטענים התרבותיים של שני בני הזוג. ממד אחר הוא התבוללות אישית, והוא מתבטא בהזדהות הפרט עם האתוס התרבותי של מקום מגוריו. עדיף להשתמש במודל בהתייחסות לכל אחד ממרכיביו כמקיים זיקה הדדית עם שלושת האחרים (דלה־פרגולה, 1996).

חוקרים אחרים העוסקים בסוציולוגיה של העם היהודי, רואים בהתבוללות סכנה לקיומו העתידי של העם היהודי. הם תופסים את התבוללות היהודים, בעיקר בארה"ב, כתהליך הקשור חלקית בכור ההיתוך ובהתאמתם וטמיעתם של מהגרים בחברה האמריקנית. ראייה זו מנוגדת לתפיסת הגיוון והפלורליזם התרבותי הכרוכים באינטגרציה כלכלית ופוליטית במסגרת כלל התרבות האמריקנית (Hirschman, 1983 ו־Gordon, 1964, אצל רבהון, 2001).

בארה"ב נתונה ההשתייכות הקהילתית לבחירתו של היחיד ולהכרעתו. היהודים בארה"ב חיים בחברה המאפשרת להם ניעות כלכלית, חברתית וגיאוגרפית, העשויה לחזק את ההמשכיות היהודית אך גם להחלישה. מאחר שהבניית זהות אתנית בארה"ב היא תהליך של הפנמה, שבו הפרט החי בתרבות פלורליסטית הופך את המרכיב האתני לאיש, מתמקדים חוקרי התבוללות בהקשר של הבנייתה המחודשת של זהות יהודית אצל הפרט ובבחירות שלו מתוך חלופות תרבותיות אחרות (דלה־פרגולה, 1996; רבהון, 2001; רבהון ודלה־פרגולה, 1998).

כפי שצוין קודם, ישראלים המהגרים לחו"ל מעדיפים בדרך כלל מדינות אנגלוסקסיות, שכן חברות אלה מתאפיינות בסובלנותן לדתות שונות וקיימת בהן שכיחות גבוהה של ניידות חברתית ותרבותית. יהדות אמריקה נמצאת במעבר מאפיון מיוחד לאפיון מושג, דהיינו מהשתייכות ביולוגית קבועה לחברות התנדבותי יותר, מעין היות "יהודי מתוך בחירה", וכך מתקיימים בה תהליך של הגדרה מחודשת לצד אתגרים להמשכיות הקהילה. יהודי ארה"ב מתאפיינים בחלופות חדשות של זהות אתנית ובהבניה מחודשת של סמלים, מוסדות,

זיקה לישראל ועוד, אשר עשויים להוות תשתית חדשה ללכידות יהודית-קהילתית במציאות הכלל תרבותית המערבית בת זמננו. במסגרת כזו, לא ניכרים בהכרח ביטויים של החלשת הזהות היהודית גם בקרב זוגות הנשואים בנשואי חוץ (דלה-פרגולה, 1996; רבהון, 2001; רבהון ודלה-פרגולה, 1998).

דפוסי התבוללות מול שימור זהות בקרב קהילות יהודיות במדינות המערב

על פי הנחת היסוד שלפיה קהילות יהודיות החיות בתוך חברות מארחות הן דומות זו לזו והומוגניות, ההתבוללות היא לכאורה תופעה זהה המתקיימת במקומות שונים בעולם. עם זאת, ניכרים הבדלים בדפוסי ההתבוללות בין יהודים במדינות שונות ואף באותה מדינה. על כן אפשר לשער שהדמיון בין הקהילות היהודיות ברחבי העולם הוא חלקי בלבד, והן אינן הומוגניות. השוני בין הקהילות נובע הן מהתנאים השונים שמציבה החברה המארחת ליהודים החיים בקרבה, הן מההיסטוריה של הקהילה היהודית המקומית והמבנה הפנימי שלה, שכן קיימים יחסי גומלין והבניה הדדית בין שני הגורמים (דלה־פרגולה, 1996).

ההתבוללות (בעיקר לגבי יהודים בארה"ב ובבריטניה) אינה תוצאת נְשואי חוץ בלבד, אלא בעיקר תולדת המבנה החברתי והתרבותי של מדינות אלה, המאפשר ליהודים נגישות רבה למוסדות חברתיים מגוונים, לאזורי מגורים רבים, ובעקבות זאת גם לנְשואי חוץ (דלה־פרגולה, 1996). נְשואי חוץ חשובים לא רק בגין השפעתם על המשך קיומה הביולוגי של הקבוצה, אלא גם להמשכיות או לשינוי בתרבותה. היקף יחסי הגומלין עם קבוצות אחרות, יחסית

להתכנסות פנימית-אתנית, משפיע על מידת השינוי או השימור של מסורות דתיות, נורמות תרבותיות וערכים, הקובעים את יכולת הקבוצה לשמר בעתיד את זהותה ולכידותה הפנימית. כך לדוגמא, נמצא קשר מובהק בין התחזקות הנטיה לנשואי חוץ ובין תהליכים סוציודמוגרפיים ותרבותיים בארה"ב בת זמננו, ובכללם החלשות הייחוד התרבותי, תחושת הזיקה הקהילתית וההזדהות הפרטנית, ואינטגרציה מוגברת בחברה האמריקנית – כולם תורמים להזדמנויות לנשואי חוץ (רבהון ודלה-פרגולה, 1998).

למרות שיעורים גבוהים של נשואי חוץ (מעל מחצית) בקרב יהודי ארה"ב, הרי שהחשש לגבי העלמות עתידית של יהדות זו מתבדה בשל מגמות מתרחבות והולכות של חידוש הזהות והמחויבות היהודית בקרב יהודים אמריקנים. עם זאת, זהות יהודית זו היא בעלת אופי חילוני ופלורליסטי, בדומה למאפייני תרבות הרוב, והיא עשויה להתאפיין בניכור בין קבוצות יהודיות שונות, בכלל זאת בין ישראל לתפוצות, ומשום כך לקץ הסולידריות היהודית (דלה-פרגולה, 1996; רבהון ודלה-פרגולה, 1998).

מאחר שהמחקר הנוכחי מתמקד בקהילות ישראליות באירופה, נציג מחקרים שנעשו בהקשר תרבותי-חברתי זה. בדומה למצב בארה"ב, גם באירופה חיים מרבית היהודים במדינות מערביות-ליברליות המקבלות את היהודים ומאפשרות להם התערות בחברה; היהודים אינם נדרשים להסתיר או למחוק את זהותם היהודית. יש הטוענים כי הסולידריות הפנים קהילתית שאפיינה את יהודי אירופה נשחקת ונעלמת (Wasserstein, 1996). נישואים פנים קהילתיים בצרפת נמצאים במגמת ירידה – בין שליש למחצית היהודים בצרפת מתחתנים עם לא יהודים. "תרומה" נוספת להצטמצמות הקהילה תורם שיעור הפריון הנמוך מאוד בקרב משפחות יהודיות. זאת ועוד: חלה הדלדלות בריכוזים היהודיים שהיו מקורות לחיזוק קהילה זו, בעיקר בברה"מ לשעבר, שמרבית יהודיה היגרו לארה"ב או לישראל.

קהילות יהודי אירופה מתרחקות מן הפן המעשי של היהדות. הפרקטיקות היהודיות הנפוצות שנותרו הן טקסי המילה והקבורה.

אנשים ממעטים לפקוד את בתי הכנסת, אינם שומרים על כשרות ושבת וממעטים בקיום טקסי בר מצווה. תופעות אלה מצויות בהקשר של חילון העוֹבֵר גם על חלקים אחרים בחברה (בקרב הנוצרים לסוגיהם).

מזה עשרות שנים מתמעט השימוש בשפות יהודיות (עברית, יידיש ולדינו). רק יהודים אורתודוקסים מבוגרים מדברים יידיש, והלדינו כמעט שאינה מדוברת בימינו. העברית מצויה בפייהם של הישראלים לשעבר ושל יהודים אחרים ששהו בישראל, כך שבזמן התפילה אין מרבית המתפללים מבינים את משמעותה. גם מצבן של הישיבות בעייתן, נוכחות התלמידים דלה ומרכזי הלימוד העיקריים נמצאים בישראל ובארה"ב. במקביל, יוצרים והוגים יהודיים הפעילים וקוצרים הצלחה בספירה הציבורית, מכוונים את יצירתם לקהל הרחב, דבר הפוגם ביכולת לייצר תרבות יהודית. מכאן מגיע ווסרשטיין למסקנה כי יהדות אירופה הינה קבוצה חברתית ותרבותית המצויה בתהליך הדרגתי של העלמות. בניגוד למרבית יהודי אירופה, קבוצת היהודים האורתודוקסים מצליחה לשמור על זהות יציבה ומובחנת ועל דפוסי נישואין אֶנְדוֹגַמִּיים. בקרב יהודים לא אורתודוקסים באירופה מהווים הנישואין נושא לפולמוס ציבורי, וקיימות גישות פלורליסטיות שלפיהן נישואין מחוץ לקהילה עשויים לעזור בשימורה (Wasserstein, 1996). פיזורם הגיאוגרפי של יהודי איטליה משפיע על מידת התבוללותם. באיטליה קיימות קהילות יהודיות רבות שאוכלוסייתן מבוגרת ואין בהן די בני זוג לחתונה בתוך הקהילה. לאטס (2005) טוען כי חברים בקהילות הרחוקות אינם יכולים למצוא בני זוג יהודים, וכן חסרים בהן מוסדות השומרים על הזהות היהודית. בין המהגרים מישראל לקהילה היהודית הוותיקה קיימת חשדנות הדדית. גם סטודנטים מישראל, שבאו לאיטליה ללמוד ונשארו שם, לא מקיימים כמעט קשרים עם הקהילה היהודית, בין היתר בשל העלות הגבוהה של ההשתייכות לקהילה. בשנים האחרונות החלו חסידי לובביץ' לפעול באיטליה. הם נוהגים לערוך טקסים ואירועים פומביים, כגון הדלקת נרות מול כיכר העיריה במהלך חג החנוכה, פעילות החורגת מאופי

הקהילה האיטלקית המקומית. חסידי לובביץ' כדרכם מגייסים כמה שיותר אנשים, והם מקבלים לחלוטין את המהגרים מישראל, ללא תנאים, חינם אין כסף. על כן, פעילות חסידי לובביץ' ממתנת את החשדנות והניכור ההדדי הקיימים בין היהדות האיטלקית למהגרים מישראל, בד בבד עם הצגתה של יהדות אלטרנטיבית, פתוחה, שאינה תלויה בתשלום (לאטס, 2005).

גורם נוסף הקשור לשימור הזהות היהודית הוא מדינת ישראל. ישראל מהווה מרכיב מרכזי בהגדרה העצמית של יהדות צרפת, כפי שעולה ממאמרו של שבליה (1992). שבליה מנסה לחקור את הקשר בין היהודים וישראל לאור התגברות תופעות של אנטי ציוניות, אנטי ישראליות, פרו ערביות ופרו פלסטיניות בחברה הצרפתית. תופעות אלה מגבירות את הסולידריות של הקהילה היהודית אבל לא את ממדי העלייה של אותה קבוצה לישראל. הממצא העיקרי ממחקרו הוא כי לזיקה לישראל ולביקורים בה נודעת חשיבות רבה להגדרה העצמית כיהודים ולפרקטיקות של קיום המצוות (שבליה 1992). אלוש-בנעיון (1992) חקרה את הבניית הזהות של צעירים יהודים צרפתיים. חלקו הראשון של המחקר נערך בבתי ספר תיכוניים יהודיים, המאוכלסים בעיקר על ידי מהגרים ממרוקו, מתוניס ומאלג'יריה. אלוש-בנעיון מצאה שככל שנחקרה הם יותר מסורתיים, אינם אזרחי צרפת ולא נולדו בה, כך הם ממעטים לחוש השתייכות לאומה הצרפתית ורצונם לגור בישראל רב יותר. במקביל קיימת מגמה הפוכה: ככל שהנבדקים נקלטו בחברה הרחבה והם פעילים בקבוצות ואגודות לא יהודיות, כך נעלמת אמונתם בהשפעת האנטישמיות והם ממעטים להתייחס לישראל כאופציה אפשרית לעתידם. עם זאת, היא מציינת כי מתוך הקבוצה הראשונה, מעט מאוד נבדקים החליטו לעלות לארץ בסופו של דבר. חלקו השני של המחקר נערך בקרב סטודנטים צעירים או אינטלקטואלים בגילאי 20-30. רובם המכריע מתייחסים לישראל כמקום מבטחים רק במקרה של התפרצות אנטישמית חריפה.

דפוסי התבוללות מול שימור זהות בקרב ישראלים מהגרים במדינות המערב

ישראלים שהיגרו מישראל מקיימים יחסי גומלין עם החברה המארחת, וכך מתעצבת מחדש זהותם הלאומית, הדתית והחברתית בחברה המארחת, בדומה למתואר לגבי יהדות התפוצות (בעיקר זו שבארה"ב). מרבית הישראלים שהיגרו לארה"ב מגדירים עצמם כחילונים ואינם משתייכים לארגונים יהודיים חילוניים או דתיים. פרטים שחיו בישראל בסביבה שאפיונה יהודיים – חיי קהילה, השפה העברית, מערכת החינוך, החגים הממלכתיים – פוגשים בחו"ל בדרך כלל חברה פלורליסטית שבה עליהם להגדיר מחדש את יהדותם (לב ארי, 2005).

שוקד (Shokeid, 1998) מציע שלושה מודלים להתמודדות עם סוגיית הזהות בקרב המהגרים מישראל: 1. הניסיון להיפגש עם דומים; 2. הימנעות מחשיפת הזהות הזו בפומבי; 3. עימות עם הזהות המוסתרת באזורים מבודדים מהפעילות היומיומית, המאפשר להם להפגין את העצמי האמיתי מבלי לאיים על הזהות הציבורית שלהם או לפגוע בה. שוקד מצא כי הזהות האתנית הישראלית הפכה, עבור המהגרים בניו יורק, למפגש לא מחייב ולעתים חד פעמי עם התרבות הישראלית והסנטימנטים לישראל. מפגשים כאלה נערכים במסעדות ישראליות, במועדונים וכיוצא באלה, הפועלים כ'משפכי געגועים' בעלות נמוכה מכרטיס טיסה.

בקרב בני הדור הראשון של המהגרים, הזהות הישראלית מתגברת כאשר ישראל מעורבת במצבי חירום. שפר טוען כי קל לזהות את המהגר הישראלי על פי מבטאן, שפת גופו המיוחדת, נטייתו להשתתף באירועים פרו ישראלים והאזנה לשידורי רדיו בעברית. מאפיין נוסף של המהגר הישראלי הוא הבחירה לחזור לישראל כדי להשתתף בלחימה במלחמת יום כיפור או במלחמת לבנון הראשונה (Sheffer, 1998).

צבר בריהושע (1996) חקרה ילידי קיבוצים המתגוררים בלוס אנג'לס. היא מצאה כי בשהותם בחוץ לארץ הם מגלים את יהדותם. קהילת היהודים שומרי המצוות שפמקום ומערכת בתי הספר האכזריים בעיר מושכים את המהגרים מישראל ילידי הקיבוץ, הרואים בשומרי המצוות שבחוץ המערבי קהילה דומה להם יותר מאשר הקהילה הדתית בישראל, שאלה הם לא השתייכו.

בשנות השבעים והשמונים היה יחסם של יהודי ארה"ב למהגרים הישראלים מנוכר מאוד. יחס זה השתנה החל משלהי שנות השמונים, שעה שהתחזקה הן בישראל הן בתפוצות התפיסה שיחסים תקינים בקרב העם היהודי באשר הוא יתרמו להמשכות העם היהודי; ישראלים המהגרים לחו"ל מהווים מועמדים נוספים לחיתון, ילדיהם מגדילים את אוכלוסיית התלמידים בבתי הספר היהודיים והם תורמים לשמירה על צביון יהודי של שכונות מסוימות (Gold and Phillips, 1996; Gold, 1999).

בעבר נקטו המהגרים מישראל גישה מתנשאת כלפי הקהילה היהודית, והקהילה היהודית מצדה לא רצתה בקשר עם מהגרים ישראלים. המהגרים מישראל נטו להסתמך על רשת חברתית עצמאית שלהם, הבנויה על "חבר מביא חבר" ועל חברויות עסקיות. החל משנות השמונים חל שינוי ביחסן של שתי הקבוצות זו לזו, ממצב של הפרדה מוחלטת, ניכור או דו קיום עדין לכיוון של קבלה הדדית. הקהילות מוכנות יותר לקבל את המהגרים מישראל, והאחרונים מצידם מנסים לבנות גשרים לקהילות היהודיות. המהגרים מישראל שומרים על דרכון ישראלי ומעודדים את ילדיהם לבקר בישראל. ניתן

לומר כי הניסיונות של קהילת המהגרים מישראל להתארגן הופכים אותם לדומים לקהילות תפוצה אחרות (Sheffer, 1998).

בדומה ליהודי ארה"ב, המתחלקים לתת־קבוצות אתניות, כך גם הישראלים החיים בארה"ב, וגם בקרבם נודעת לתת־הזהות האתנית משמעות במערך ההזדהות היהודית הכולל. בקרב הישראלים שהיגרו לארה"ב נמצא, כי לאלה שמוצאם מזרחי יש זיקה חזקה יותר למסורת היהודית, ולמרכיב המשפחתי והקהילתי־יהודי נודעת משמעות רבה יותר בקרבם, יחסית ליוצאי אירופה־אמריקה. עם זאת, הזהות הישראלית חזקה ודומה בקרב ישראלים משתי הקבוצות האתניות (לב ארי, 2005). גם אוריאל (Uriely, 1995) מצא כי זהותם ומנהגיהם היהודיים של מהגרים ישראלים בשיקגו נקבעים על פי מוצאם העדתי. שיעורים גבוהים יותר של ישראלים בני עדות המזרח משתייכים לבתי כנסת ומקפידים על חוקי הכשרות מאשר ישראלים אשכנזים.

גולד (Gold, 2002) מתחקה אחר סוגיית הזהות בקרב ישראלים החיים בארה"ב ובמערב אירופה, תוך שימוש במתודולוגיות שונות (ראיונות עומק, עבודת שדה וסקרים). רוב הנבדקים במחקרו מעידים על עצמם שלפני ההגירה לחו"ל הם היו חילונים ואפילו אנטי דתיים, אך משעה שעומתו עם הבידוד החברתי והתרבותי המתלווה לחיים בתפוצה, הם החלו לחפש דרך להנחיל לילדיהם זהות יהודית וישראלית באמצעות מעורבות גוברת בפעילויות קהילתיות ודתיות.

רוב הנבדקים מייחסים לזהות הישראלית־הלאומית מקום מרכזי בבסיס הזהות שלהם. לדידם, הזהות הישראלית הינה תוצר של חוויות מעצבות אופייניות לחיים בישראל כגון השירות הצבאי, והם מתייחסים לגיאוגרפיה, למזג האוויר, לשפה, להיסטוריה, לטקסים, לאוכל, למקומות מיוחדים, לסגנונות התקשורת ולבני אדם. רוב הנבדקים מזהים היבטים חיוביים בארצות שבהן הם מתגוררים, כגון אפשרויות תעסוקתיות ואיכות חיים, ומבטאים ביקורת כלפי מדינת ישראל; עם זאת, רק קומץ מתוכם חשים בנוח בחברות המארחות (Gold, 2002). גם הארט (Hart, 2004) מאוששת ממצאים אלה במחקרה על אודות ישראלים השוהים בלונדון, שנמצא בו כי מידת מעורבותם

בחברה הילידית, הלא יהודית והיהודית, מעטה. הארט מצביעה על תהליך הדרגתי של הבניה תרבותית בקרב הישראלים שחקרה. הריחוק מהמולדת וממעורבות יומיומית בשינויים תרבותיים החלים בישראל יוצרים נתק תרבותי. בקרב המבוגרים מתחולל תהליך הסתגלות לחברה החדשה והבניית תרבות במעבר, המאופיינת בשימור מאפיינים תרבותיים ישראלים מזמן חייהם בה לצד התאמה להיבטים חדשים של תרבות יעד ההגירה (Hart, 2004).

המהגרים הישראלים שחקר גולד חשים כי הזהות הישראלית דומיננטית יותר מהיהודית. חלקם אף טוענים שאדם שנולד בישראל הופך מיד לישראלי ואילו יהדות זה משהו שיש ללמוד. לטענתם, קיים שוני מהותי נוסף בין הזהות היהודית לישראלית: יהודים מגיעים מטבעם ממקומות רבים ואילו ישראלים מקורם אחד – מדינת ישראל (Gold, 2002).

במחקר שהתמקד בישראלים החיים בהולנד (Kooyman and Almogor, 1996) נמצא כי הם חלק ניכר מיהדות הולנד (מספרם הכולל בעת המחקר היה 9,800 לערך), מעל מחציתם (57%) נשואים לבן/בת זוג יהודי ו-28% נשואים ללא-יהודים. מרביתם ילידי ישראל (70%) שחיו והתחנכו בארץ לפחות שני עשורים. מרבית הישראלים (71%) הם חילוניים, 25% מסורתיים ו-4% דתיים. רוב חבריהם של הישראלים החיים בסביבות אמסטרדם הם ישראלים אחרים, וזיקתם לישראל גבוהה ואינה משתנה עם משך השהות בהולנד. זיקתם היהודית של ישראלים אלה נמוכה אך היא גוברת ככל שהוותק בהולנד גדל (בדומה לממצאי לב ארי 2002 על אודות ישראלים השוהים בארה"ב). למחצית מהישראלים בהולנד אין כל קשר עם הקהילה היהודית המקומית ורבע מהם משתייכים לארגונים יהודיים, בדרך כלל דתיים. ישראלים המתגוררים הרחק מאמסטרדם מתלוננים על בעיית קליטה המחרפה עם משך השהות בהולנד, בעיקר בקרב ילידי הארץ וישראלים ממוצא מזרחי, זאת בשל העדר פעילות ישראלית מאורגנת.

במחקר שנעשה על אודות תושבים חוזרים (לב ארי, 2006) נמצא כי בחו"ל היו הרשתות החברתיות של המשיבים רופפות, שני שלישים

מהם השתייכו לקהילה יהודית וישראלית (אם היתה בישוב מגוריהם בחו"ל) אך מידת פעילותם בהן היתה מעטה. מרבית המשיבים (62%) לא חשו קשר רגשי חזק למדינת מגוריהם, פחות ממחציתם חשו בה "בבית", והשפעתם על קהילת מגוריהם בחו"ל היתה בינונית (28%) בלבד טענו שהיתה להם השפעה רבה).

המנהג היהודי הנפוץ בקרב מרבית המשיבים המבקשים לשמור על זהות יהודית הוא סדר הפסח (82%). את המנהגים האחרים מקיימים בעיקר המסורתיים והדתיים, יותר במדינות צפון אמריקה ופחות באירופה. שמירת הזהות הישראלית באה לידי ביטוי באמצעות השימוש בשפה העברית בתוך המשפחה ובין חברים, גם זאת בעיקר בקרב המשיבים ממדינות צפון אמריקה ופחות באירופה, שם נמצא שיעור גדול של ילידי חו"ל (לב ארי, 2006). 40% מהמשיבים שוחחו בעברית בעיקר עם בן/בת הזוג, 33% עם הילדים ו-11% עם חברים. מובן שהשימוש בשפה אחרת נפוץ יותר מחוץ לבית בקרב כל השוהים בחו"ל.

באשר לנכונות לשוב לישראל, לב ארי (לב ארי, 2002) מצאה כי כמחצית המהגרים הישראלים באמריקה מבטאים שאיפה כללית לחזור ארצה, אף שמרביתם לא מוכנים להתחייב על מועד שיבה מוגדר. גם בתוכן של השאלות ה"פתוחות" במחקרה, באים לידי ביטוי הגעגועים לישראל וגורמי המשיכה אליה – בעיקר משפחתיים – לעומת גורמי הדחייה מישראל, כמו צורת המשטר, השרות הצבאי והמילואים, מבנה ההזדמנויות למוביליות חברתית ועוד. בעלי הזהות היהודית החזקה הם כנראה גם אלה שמימשו את "החלום האמריקני", ולכן הם מוכנים לחזור לישראל יותר מאלה שעדיין לא מימשו אותו. כמו כן נודעת חשיבות לעניין חינוך הילדים ולזהותם העתידית (לב ארי, 2002). עוד נמצא (לב ארי, 2005) כי מזרחיים נוטים כללית לחזור ארצה יותר מאשכנזים, ונטיה זו קשורה לקליטתם הכלכלית והחברתית בחו"ל, הנמוכה מזו של האשכנזים. לעומת זאת נמצא במחקרו של גולד (Gold, 2002) כי מהגרים ישראלים בארצות הברית ובריטניה בעלי השכלה נמוכה, חוששים מהחזרה ארצה ומיכולתם להיקלט בה

כלכלית (למרות רצונם לעשות כן). במחקר זה נמצא גם (בראיונות אישיים עם שלושים תושבים חוזרים) כי המניעים המרכזיים לחזרה ארצה הם הרצון לגדל את הילדים בישראל והדאגה להורי המשיבים. הארט מצאה במחקרה על אודות ישראלים החיים בלונדון, כי אלה השומרים על קשרים עם ישראל ואלה שהגיעו ללונדון לאחרונה, נוטים יותר לשוב לישראל מהוותיקים, שעיקר עסקיהם מרוכזים בעיר זו (Hart, 2004).

במחקר מאוחר יותר (לב ארי, 2006) על אודות 501 ישראלים ששבו מחו"ל (56% מצפון אמריקה, שליש ממדינות אירופה והיתר ממדינות כמו אוסטרליה) נמצא, כי חלק ניכר מהשבים ארצה הם אלה שזכו להצלחה כלכלית בחו"ל ואף היו שבעי רצון מחייהם שם, אך קליטתם החברתית הצליחה פחות והקליטה התרבותית של חלקם התאפיינה בזניחת הצביון היהודי והישראלי. אף שרוב המשיבים נקלטו היטב בארץ מבחינה כלכלית (שיעורי תעסוקה גבוהים ורמת השכלה גבוהה ביחס לאוכלוסיה בישראל), עיקר יתרונותיה של ישראל לדעתם קשורים בהיבטים חברתיים-קהילתיים, והם שבו ארצה בעיקר מתוך מניעים משפחתיים, קהילתיים וחברתיים.

זהות בקרב דור ראשון מול דור שני של מהגרים ישראלים

מאחר שמרבית המהגרים מישראל עשו זאת בעיקר החל בשנות השמונים, חלק מילדיהם נולדו בישראל וגדלו בחו"ל וחלק נולדו בחו"ל. בדרך כלל מקובל להתייחס לבני מהגרים שיצאו את ארץ המוצא בגיל 14 ומטה והתחנכו בחו"ל (לפחות חינוך על יסודי) כבני "דור וחצי". ילדי מהגרים שנולדו בחו"ל מכונים בני הדור השני (Cohen and Haberfeld, 2003).

מחקרים מעטים עסקו בזהותם היהודית והישראלית של מהגרים ישראלים בני הדור השני, בהשוואה לבני הדור הראשון. מחקרים אלה מצביעים על כך שבני הדור השני חשופים יותר מהוריהם לתרבות חברת הרוב הלא יהודית. זיקתם מעורבת, ומופנית בו זמנית לחברה המארחת הכללית, לקהילה היהודית המקומית ולישראל, ואילו הוריהם מזוהים לרוב בראש ובראשונה עם ישראל ורק לאחר מכן עם החברה הרחבה יותר. גולד מצא כי מרכיבי זהותם של בני הדור השני קשורים להיותם צאצאי מהגרים ולבחירה בקבוצות השתייכות אתנית-מקומיות (Gold 2002).

מעט מחקרים נערכו על אודות בני הדור השני להגירה, ורובם, בדומה לכלל המחקרים על אודות מהגרים ישראלים, התבצעו

בארה"ב. אמנם המחקר הנוכחי עוסק בישראלים שהיגרו לאירופה, אך יתכן שנמצא מאפייני שמירת זהות דומים לשלהם בקרב המהגרים לארה"ב, לכן נציגם בקצרה לפני שנעסוק במחקרים שנערכו באירופה. אוריאל (Uriely, 1995) סבור כי מהגרים ישראלים מהדור הראשון חשים מתח בין זהותם הישראלית ובין העובדה שהם חיים מחוץ לה, ואילו בני הדור השני בונים זהות ישראלית בגולה על בסיס הזהות הלאומית של המשפחה. כמו כן, נראה כי המשמעות שמעניקים לזהות היהודית בני הדור השני של המהגרים דומה למושג הזהות האתנית בארצות הברית, ולא לסטנדרטים של הזהות הקולקטיבית הישראלית. אוריאל מצא כי אופי הזהות של המהגרים הישראלים וצאצאיהם עם האוכלוסיה היהודית האמריקנית קשור גם להיבט מעמדי: רקע תרבותי מזרחי או ספרדי מהווה אמצעי מגשר בין קהילת המהגרים מישראל ובין הקהילה היהודית המקומית. מהגרים ישראלים בעלי רקע תרבותי אשכנזי לא מבקשים ליצור קשר עם הקהילה היהודית המקומית. ההסבר לשוני הזה נעוץ בסטאטוס התעסוקתי שאָתו מגיעים המהגרים; הכשרתם המקצועית של האשכנזים היא בעלת סטאטוס תעסוקתי גבוה יותר, ואילו המהגרים ממוצא מזרחי מגיעים עם סטאטוס תעסוקתי נמוך יותר וזוכים לפחות תמיכה מצד ארגונים מקצועיים. האשכנזים מקרב המהגרים מישראל זקוקים פחות ליהדות האמריקנית בתהליך הנְיעות החברתית שלהם, ולכן הם קשורים פחות ליהודים אמריקאים. המעניין הוא שלמרות ההבדלים העדיינים הניכרים בדור הראשון של המהגרים, בני הדור השני להגירה הופכים לילדי קולג' אמריקנים טיפוסיים המזהים עם המעמד הבינוני, ללא הבדל במוצאם העדיי (Uriely, 1995).

כהן והברפלד (Cohen and Haberfeld, 2003) אף טענו כי ילדי הישראלים שהיגרו לארה"ב, בעיקר אלה שהגיעו בגיל צעיר (לפני גיל 8), הגיעו להישגים סוציאלכליים גבוהים מאלה של הוריהם – למרות שלאחרונים היו הישגים גבוהים לכשעצמם.

בני מהגרים ישראלים יכולים לבחור להשתייך לכלל החברה המארחת הלא יהודית או להשתייך לקהילה היהודית של ילדי החברה

המארכת, והם גם יכולים לשמר את מאפייניהם כבני קבוצת מהגרים ישראלים או להשתייך לקבוצות אתניות אחרות בחברה המארכת (Gold, 2002).

חוקרים אחדים חלוקים בדעותיהם על אודות מידת הטמיעה של ילדי מהגרים ישראלים בארצות ההגירה. יש הטוענים כי דווקא אלה שנשלחו לבתי ספר יהודיים (בארה"ב) נטמעו בחברה האמריקנית (בעיקר דרך טמיעה בקהילה היהודית-אמריקנית) יותר מאלה שנשלחו לבתי ספר ציבוריים ושמרו על זהותם כמהגרים ישראלים (Rosenthal, 1989). חוקרים אחרים (רוזנטל, כפיר ופרידברג, 1994) מצאו כי בני הדור השני להגירה מאמצים את דפוסי התרבות האמריקנית הכללית הלא היהודית. החברה היהודית האמריקאית לא פיתחה שירותים תרבותיים וחברתיים המתאימים לאוכלוסיית המהגרים היהודים ולילדיהם, זאת על אף שמדובר בקבוצה מרכזית בחשיבותה לשימור הזהות היהודית. בני הדור השני מאבדים את הזיקה ואת הקשר לארץ עד כדי ניתוק מלא. על כן יש מקום להניח כי קבוצת המהגרים מישראל מצויה בסכנת התבוללות בחברה האמריקאית.

במחקרים שהתמקדו בערים כגון שיקגו (Uriely, 1995) וניו יורק (Shokeid, 1988) נמצא, לעומת זאת, כי ילדי המהגרים מישראל מזדהים כישראלים יותר מאשר כאמריקנים, והם מעוניינים לשוב לישראל ולשרת בצה"ל (Burston, 1990, בתוך Gold, 2002). דפוס הזדהות נוסף של ילדי מהגרים ישראלים (בלונדון, למשל) מעיד על זהות דרלאומית, שלפיה הצעירים שומרים על קשר בשתי מדינות – ישראל ומדינת ההגירה – ומשתתפים במסגרות חינוך בלתי פורמליות בשתייהן (Gold, 2002).

הארט טוענת כי ילדי ישראלים המתגוררים בבריטניה חווים תהליך הסתגלות הדרגתי של רֶה־סוציאליזציה למקום החדש, תוך קיום קשרים יומיומיים עם סוכני החברות המקומיים (בתי הספר). תהליך ההסתגלות של ההורים מקוטע יותר ותוצאותיו ניכרות בתפיסה לא מדויקת ולא שלמה של החברה המארכת. הילדים מגבשים זהות אתנית שונה מזו של הוריהם, הם רחוקים יותר מתרבות המוצא

הישראלית ויוצרים קשרים חברתיים נרחבים משל הוריהם. עם זאת, נדרשים ההורים הישראלים, שרובם חילוניים, לתת את הדעת לבתי הספר אליהם ישלחו את ילדיהם, הן בהקשר הכלכלי הן בהקשר הדתי. באמצעות בחירת בתי הספר לילדים מתגבשת זהותם המעמדית והאתנית של ישראלים החיים בבריטניה, והיא משמעותית בעיקר לדור ההורים. בתי הספר שבהם לומדים הילדים מהווים מנגנונים משמעותיים, לפי תפיסת ההורים, לחיזוק זהותם של ילדיהם כיהודים או להטמעותם המלאה בסביבה הלא יהודית (Hart, 2004).

במחקר על אודות ישראלים בהולנד (Kooyman and Almagor, 1996) נמצאו 4,270 ילדים ישראלים, 64% מהם נולדו בה ו-35% היו ילידי ישראל. 80% מהילדים הישראלים הם בנים ובנות לאמהות יהודיות. כשליש מהם דוברי עברית רהוטה, ועוד כשליש שולטים בעברית במידה מועטה. קיים קשר חיובי מובהק בין הקשר של הילדים עם ישראל והיותו של בן/בת הזוג של ההורה הישראלי/ת יהודי/ה ובין יכולת הדיבור בשפה העברית. ארבעים ואחד אחוזים מהילדים המתגוררים בסביבות אמסטרדם מבקרים בבתי ספר יהודיים. הלימוד במוסדות אלה קשור בעיקר לזיקה לישראל ולהיות ההורה הישראלי נשוי לבן/בת זוג יהודי/ה. השירותים המבוקשים ביותר עבור הילדים הישראלים כוללים פעילויות חברתיות ותרבותיות, חינוך ושיעורי עברית.

נתוני המחקר

מטרת המחקר ושאלות המחקר

מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את תרומתם של מהגרים ישראלים להמשכיות העם היהודי בתפוצות ואת מידת היותם קבוצה מועדת להתבוללות. זאת מתוך התחקות אחר מנגנוני המשכיות הקיום היהודי של מהגרים ישראלים ושל צאצאיהם. בהקשר לכך נבחנות השאלות הבאות:

1. מהם המנגנונים המשמשים את המהגרים בני הדור הראשון לקיים את זהותם הנבדלת בתוך חברת הרוב שבה הם חיים? עד כמה מנגנונים אלה 'יעילים' למילוי יעדיהם?
2. לגבי צעירים, בני "דור וחצי" ודור שני של מהגרים ישראלים, האם הם משתמשים באותם מנגנונים כמו של הוריהם? האם יש להם מנגנונים ייחודיים?
3. האם צעירים ובני "דור וחצי" ודור שני מעוררים בחברת הרוב המקומית, ובאילו אופנים הדבר מתבטא?
4. ביחס למהגרים בני הדור הראשון והשני: מהי מהות קשריהם עם היהודים המקומיים ומה מאפייניהם? במה הם דומים להם ובמה הם שונים? האם הם מושפעים מהיהדות המקומית ומה מידת השפעתם על יהודי המקום?

בחינת דפוסים של קבניית זהות יהודית וישראלית בתפוצות בקרב בני הדור הראשון, צעירים, "דור וחצי" ודור שני להגירה, ונטייתם להתבולל בחברה הרחבה יותר, תתבצע:

1. בהשוואה בין מדינות מארחות ולפיכך גם בין קהילות יהודיות אחדות.
2. בהקשר לתת־קבוצות אתניות (מזרחים בהשוואה לאשכנזים).

שיטת המחקר ועיבוד הנתונים

במחקר שולבו מתודה כמותית ואיכותנית. במתודה הכמותית התבססתי על סקר מתאמי. במחקר מסוג זה נבדקים בעיקר קשרים בין משתנים על סמך נתונים הנאספים באמצעות שאלונים, שבהם משיבים נבדקים לגבי עמדותיהם, רגשותיהם, סברותיהם וכדומה בנושאי המחקר (נחמיאס ונחמיאס, 1998). השאלונים הופצו בצרפת בעיקר דרך האינטרנט, ובאמצעות "הבית הישראלי" בפריס, המהווה חלק מהקונסוליה הישראלית במקום ומופקד על פעילויות תרבות עבור הישראלים המתגוררים בפריס ובשכנות לה. חלק מהשאלונים הופצו בצרפת ידנית על ידי החוקרת. בלונדון הופץ השאלון ידנית על ידי החוקרת ובאמצעות האינטרנט דרך "עלונדון", שהוא העיתון בעברית המיועד לישראלים החיים בלונדון.

לא התבצעה במחקר הנוכחי דגימה אקראית סטטיסטית שכן לא התאפשר איתור מסגרת לדגימה. ממצאי המחקר אינם מייצגים את כלל אוכלוסיית הישראלים החיים באירופה אלא רק את המשיבים עצמם. עם זאת, באמצעות השוואת ממצאי המחקר לממצאי מחקרים קודמים בנושא הגירת ישראלים, נקבל מידע חדש על אודות אוכלוסיה שלא נחקרה בעבר כמעט. השימוש בשתי מתודות מחקריות מאפשר תיקוף נוסף של ממצאי המחקר.

עיבוד הנתונים הסטטיסטי נעשה באמצעות תכנת SPSS. נכללו בו הן מאפיינים משותפים לכל הנחקרים הן מאפיינים ייחודיים למדינה (בריטניה או צרפת) כאשר נמצאו כאלה. נבדקו מאפיינים של זהות יהודית וישראלית, שינויים בזהויות אלה כתוצאה מהמעבר לחו"ל,

קשרים עם הקהילה היהודית והלא יהודית המקומית, קשרים עם הקהילה הישראלית ועוד.

שאלות המחקר נבחנו ביחס למנגנוני שמירת זהות יהודית וישראלית בהקשר לקבוצות גיל (הורים, רווקים, בני מהגרים – "דור וחצי" ודור שני), ארץ מגורים (בעיקר בריטניה וצרפת) ועדה (ספרדי ואשכנזי). בניתוח הכמותי בחנו את המבוגרים מול הצעירים, כאשר קבוצות הגיל נקבעו לפי המצב המשפחתי, זאת בשל המתאם הגבוה בין גיל צעיר לרווקות ולהיפך, וכן בהתבסס על מחקרם של כהן והברפלד (Cohen and Hberfeld, 2003), שכללו בקבוצת ה"דור וחצי" והדור השני של צאצאי המהגרים הישראלים בארה"ב את אלה שגילם נע בין 25-42. בפרק על אודות מאפייני האוכלוסיה תתואר התפלגות הגילאים בקרב רווקים ונשואים, וזו שבקרב הצעירים ובני "דור וחצי" ודור שני דומה במאפייני הגיל שלה אם כי צעירה מעט יותר במחקר הנוכחי. שיקול נוסף של חלוקה לפי רווקים ונשואים נובע מכך שחלק מהמשיבים הם צעירים שבאו ללמוד בחו"ל או למטרות אחרות שיתוארו בהמשך, וגילם דומה לזה של בני המהגרים. בנתונים הכמותיים לא ניתן לזהות בוודאות כל קבוצה (שכן כאמור כמעט כולם נולדו בישראל), לכן הצעירים בני הדור השני נכללים בקבוצת הרווקים. סיבה נוספת לחלוקה על פי רווקים ונשואים היא נוכחותם בקרב הנשואים, של ילדים בהווה או בעתיד הקרוב, והשפעתם על נושא הזהות היהודית והישראלית (כך עלה בעיקר מהראיונות עם הישראלים). מאחר שמרבית המשיבים בני ארבעים ופחות (יותר מ-90%) הם ילידי ישראל, אנו מניחים שמרבית בני הדור השני הם בני "דור וחצי" למעשה (מבחינה כמותית), וגם מרבית המרואיינים בראיונות עומק הם בני "דור וחצי". אם ימצאו בתת-הפרק הרלוונטי נתונים איכותניים על אודות צעירים ובני מהגרים, הם יוצגו גם כן. הנתונים הכמותיים שהוצגו הם רק אלה שבהם נמצאו הבדלים מובהקים בין הקטגוריות השונות של כל משתנה.

לשאלון הכמותי צורפו שלוש שאלות פתוחות, שהיו אחד מרכיבי המתודה האיכותנית. בתשובותיהם לשאלות הפתוחות פירטו המשיבים

נושאים שונים הקשורים בזהותם היהודית והישראלית. התשובות לשאלות אלה נותחו בשיטת ניתוח תוכן בשלבים (Strauss and Corbin, 1990). בשלב ראשון התבצע קידוד פתוח ונקבעו קטגוריות-על, ובהמשך פורקו התופעות לקטגוריות משנה. קטגוריות אלה הוצגו בהתאמה לצד הממצאים הכמותיים, תוך יצירת קשרים ויחסי גומלין ביניהם. כמו כן נערכו ראיונות עומק מובנים עם עשרים ושלושה ישראלים השוהים בפריס בלונדון. ראיונות אלה תרמו מידע מעמיק ומפורט שנוסף לשאלונים, ונושאים חדשים התורמים לניתוח ופרשנות החומר שהתקבל הן בראיונות עצמם הן בשאלונים (שקדי, 2003).

תשובות הנבדקים הוקלטו או נרשמו, והתשובות לשאלות הפתוחות הוקלדו. החומר שהתקבל נותח על ידי קיבוץ הנושאים המרכזיים לנושאים משותפים ומשמעותיים לקהילת הישראלים בחו"ל. בשאלות הנוגעות לקהילה המקומית הלא יהודית והיהודית, נותחו הראיונות בנפרד עבור המרואיינים בלונדון או בפריס. תשובות הצעירים וילדי המהגרים (20% מהמשיבים) שרואיינו סוכמו בנפרד ובאופן מובחן.

אוכלוסיית המחקר

126 מהגרים ישראלים השיבו לשאלונים, 42% גברים ו-58% נשים. 48% מהם מתגוררים בבריטניה, 42% בצרפת ו-10% במדינות אחרות באירופה. עיקר ניתוח הנתונים הסטטיסטיים יתייחס לישראלים המתגוררים בבריטניה ובצרפת (N=114).

גילאי המשיבים נעים בין 17-76, הגיל הממוצע הוא 38 והגיל החציוני 34. בבריטניה המשיבים מבוגרים יותר מאשר בצרפת (למשל: שיעור המשיבים בבריטניה בגילאי 41 ומעלה הוא 55%, ואילו בצרפת רק חמישית מהמשיבים בגיל זה).

בדומה ל"מהגרים חדשים" זולתם, הם היגרו בצעירותם (לב ארי, 2002; 2006) – **הגיל הממוצע של היציאה לחו"ל** היה 27 והגיל החציוני 26.

השנים שבהן יצאו לחו"ל: מרבית המשיבים יצאו לחו"ל בשנות התשעים (כ-75%), ורבע מהם יצאו מראשית שנות החמישים עד סוף שנות השמונים.

כפי שניתן לראות בלוח 1, **מרבית המשיבים הם ילידי ישראל** ועוד כחמישית מהם ילידי אירופה. ההורים ילידי אירופה וישראל בעיקר, ועוד כ־16% בממוצע ילידי צפון אפריקה.

לוח 1

התפלגות ארצות המוצא של המשיבים והוריהם (באחוזים)

אב	אם	המשיבים	
25	36	76	ישראל
45	42	18	אירופה
3	3	3	אמריקה
7	5	0	אסיה
18	13	2	אפריקה
2	1	1	אחר
100	100	100	סה"כ

אף שמרבית המשיבים הם ילידי ישראל, בצרפת מתגורר שיעור גבוה יחסית לבריטניה (23%) של ילידי אירופה. לעומת זאת, שיעור הורי **המשיבים** ילידי ארצות אירופה גבוה יותר בקרב המתגוררים בבריטניה (מעל 45% לעומת מעל 30% בקרב הורי המתגוררים בצרפת; זהו ממצא דומה לממצאי מחקרם של Schmoool and Cohen, 1998, שבדקו חֲבֵרוֹת בבתי כנסת יחסית לרקע עדתי. ממחקר זה ניתן להסיק כי שיעור הספרדים בקרב יהודי בריטניה הוא אחוזים בודדים). שיעור ילידי אסיה ואפריקה בקרב הורי המתגוררים בצרפת גבוה יותר מזה של שיעור הורי המשיבים המתגוררים בבריטניה (מעל 25% לעומת מעל 15% בהתאמה; בדומה למאפייני כלל האוכלוסיה היהודית בצרפת, שבה שיעור ילידי ארצות אסיה-אפריקה מגיע ל־44% – ראו DellaPergola, 2007).

השתייכות עדתית: מעל מחצית המשיבים הגדירו עצמם כ"אשכנזים" (61%), עוד 31% כ"ספרדים", והיתר, 8%, הגדירו עצמם כ"אחר" – ללא השתייכות עדתית כלשהי. מאחר שתשעה משיבים

בלבד לא שייכו את עצמם עדתית ("אחר"), יתמקד הניתוח לפי עדה בהבדלים בין המגדירים עצמם כאשכנזים למזרחיים בלבד. נמצא מתאם גבוה בין ההגדרה הסובייקטיבית של ההשתייכות העדתית ובין ארצות מוצאם של הורי הנבדקים; ארצות המוצא של הורים לישראלים שהגדירו עצמם כ"ספרדים" הן בעיקר אסיה ואפריקה, ואילו הורי ישראלים שהגדירו עצמם כ"אשכנזים" הם ילידי אירופה בעיקר. מכאן שניתן להתייחס במחקר זה להגדרה של השתייכות עדתית בהקשר סובייקטיבי ואובייקטיבי, כמבחינה בין קבוצות של ישראלים ודפוסי שימור זהותם כיהודים.

מבין המשיבים אשר לא נולדו בארץ, 73% עלו לישראל עד גיל 13. ניתן להניח שגם מרבית המשיבים (27%) שלא נולדו בארץ התחנכו בה, ולכן מרבית אוכלוסיית המחקר הנוכחי היא של ילידי הארץ. מבחינת מצב משפחתי, מעל מחצית המשיבים היו רווקים בצאתם לחו"ל ואילו כיום מרביתם נשואים (לוח 2).

לוח 2

מצב משפחתי בעת ההגירה לחו"ל וכיום (באחוזים)

מצב משפחתי	בעת ההגירה לחו"ל	כיום
רווק/ה	55	26
נשוי/אה	39	63
גרוש/ה או פרוד/ה	3	6
אלמן/ה	1	2
אחר	2	3
סה"כ	100	100

שיעור הנשואים בבריטניה גבוה באופן מובהק יחסית לשיעורם בצרפת (הממצא קשור בגילם הגבוה יותר של המשיבים המתגוררים בבריטניה, כפי שהראינו לעיל). שיעור הנשואים (והגרושים) בקרב הישראלים החיים בבריטניה הוא 63%, בהשוואה ל-24% מהמשיבים בצרפת.

לעומת זאת, שיעור הרווקים הוא 76% בצרפת ו-37% בלבד בבריטניה. 30 מכלל המשיבים הם רווקים (26%), 45% מתוכם בני 17-29, 48% בני 30-40 ו-7% בלבד הם רווקים בני 41 ומעלה. מרבית הנבדקים (63%) נשואים, 11% גרושים, פרודים, אלמנים או במצב "אחר" (הם חושבו כ"נשואים"), מתוכם 50% בני 41 או יותר, 38% בני 30-40 ורק 12% מהנשואים צעירים מ-29. כלומר, מרבית הרווקים צעירים באופן מובהק יותר מהנשואים, ועל כן נתייחס בהמשך הניתוח לרווקים (צעירים) ולנשואים (מבוגרים).

מתוך הנבדקים שאינם רווקים, ל-91% יש ילדים מתחת לגיל 18 (בעיקר 1-2 ילדים). ל-63% מהנבדקים יש ילדים מעל גיל 18 (בין 2-1 ילדים).

רמת ההשכלה של הנבדקים גבוהה (נתונים אודות רמת השכלה

גבוהה של מהגרים ישראלים בארה"ב, הן ביחס לישראלים שלא היגרו הן ביחס לקבוצות מהגרים אחרות בארה"ב, קיימים אצל לב ארי, 2002; 2005, וכן אצל Gold, 2002), 41% בעלי תארים אקדמאיים מתקדמים, 35% בעלי תואר ראשון, וכל הנותרים, כחמישית מהמשיבים, הם בעלי השכלה נמוכה יותר (תיכונית ויסודית). שיעור בעלי תארים מתקדמים (שני ושלישי) גבוה יותר בקרב המתגוררים בצרפת (49%) יחסית למתגוררים בבריטניה (31%). רמת השכלתם של המגדירים עצמם כאשכנזים גבוהה יותר (מעל 40% בעלי תואר שני) בהשוואה לספרדים (20% בעלי תואר שני). ממצאים אלה דומים לאלה שנמצאו על אודות השכלתם של תושבים חוזרים (לב ארי, 2006).

הסטטוס של רוב המשיבים הוא זמני (תושבים זמניים, כולל

סטודנטים – 35%; תושבי קבע – 23%; מעמד אחר – 4%). רק קצת יותר משליש הנבדקים (38%) ציינו שהם אזרחים. שיעור בעלי מעמד של תושב זמני (כולל סטודנטים) גבוה בצרפת יותר מאשר בבריטניה (49% ו-23% בהתאמה), גם זאת כנראה מפאת גילם הצעיר יותר של ישראלים בצרפת. בהתאם לכך, שיעור בעלי האזרחות בקרב הנשואים הוא 43% בהשוואה ל-36% בקרב הרווקים; לעומת זאת, יותר ממחצית הרווקים (54%) הגדירו את הסטטוס שלהם כזמני (כולל סטודנטים)

ורק 26% בקרב הנשואים. ממצאי מחקר על אודות תושבים חוזרים היו דומים. למעשה, שיעור הישראלים שטענו כי היו אזרחים במדינות שבהן שָׁהו היה אף נמוך יותר: 28% (לב ארי, 2006).

נוסף על השאלונים נערכו כאמור גם ראיונות פנים אל פנים. **עשרים ושלושה ראיונות** נערכו עם ישראלים השוהים בלונדון ופריס: 5 גברים רואיינו, 13 נשים ו-5 בני ובנות נוער. טווח הגילים נע בין 13 ל-61: 5 בנינוער (עד גיל 20), 9 צעירים בגילאי ה-30, 4 מרואיינים בסביבות גיל 40 והשאר (5) בגילאי 50-60. מעל מחצית המרואיינים הם בעלי השכלה אקדמית גבוהה: בעלי תואר ראשון (4), תואר שני (6) או דוקטורט (3). 5 מרואיינים בעלי השכלה תיכונית, ובני הנוער – תלמידים.

בפריס רואיינו 4 עובדי שגרירות, 3 סטודנטים, 2 בעלי מקצועות חופשיים (גרפיקאית, נהג מונית) ו-3 תלמידי בית-ספר. **בלונדון** רואיינו 6 בעלי מקצועות חופשיים (רב, מנהלת בית ספר, חוקרת בכירה של הקהילה היהודית, איש עסקים, מפיקה וכתבת, עובדת פרסום), 2 עובדות בשירות הקהילה היהודית-יזמיות (מועדון העסקים הישראלי, "סיפור פשוט"), עקרת בית ו-2 תלמידי בית-ספר.

רוב המרואיינים **בפריס** שוהים בחו"ל עד עשר שנים (25% – 1-3 שנים, 33% – 3-10 שנים), אישה אחת השוהה בפריס מזה 18 שנה ובני נוער שנולדו בצרפת. **בלונדון** רואיינו ישראלים השוהים בעיר יותר מעשר שנים: שבעה בין 10-22 שנים וארבעה יותר מ-30 שנים. לסיכום, מרבית המרואיינות הן נשים בשנות הארבעים לחייהן, בעלות השכלה אקדמית בדרך כלל ובתחום עיסוקים מגוון. כחמישית מהמרואיינים היו נערים ונערות שייצגו את בני "דור וחצי" ודור שני של המהגרים.

המניעים להגירה לחו"ל

רבע מהנבדקים ציינו כי עיקר המניעים להגירה לחו"ל היו קשורים בשיפור רמת החיים. סיבות נוספות: לימודים גבוהים (15%); עבודה (14%); שליחות (13%); רצון בן/בת זוג (7%) וסיבות אחרות (17%).

מניע ההגירה העיקרי לבריטניה היה עבודה (27%), ולצד רמת החיים (46%). המניע העיקרי להגירת הרווקים היה רמת חיים (52%) ולהגירת נשואים חברו מניעים אחדים: עבודה (20%), לימודים גבוהים (16%) ורמת חיים (16%).

בראיונות פנים אל פנים נמצא כי שליש מהמרווינים ורוב מוחלט של הנשים (9 מתוך 12 נשים ומתוך 23 מרווינים) שוהים בחו"ל בעקבות בני זוגם ועבודתם. למשל, גבר בן 62 מבריטניה ציין כי "החברה שלנו התחילה לעבוד בחו"ל, נסעתי לשנה ואנחנו פה 37 שנים". בני הנוער ואישה נוספת שוהים בחו"ל בעקבות הוריהם, 3 הגיעו בשל לימודים (שלושתם לומדים בפריס), 2 ציינו כי היתה זו החלטה זוגית משותפת להגר כדי לערוך שינוי בחייהם. המסקנה העולה מן הראיונות האישיים היא כי נשים יצאו לחו"ל בעיקר בעקבות בעליהן. ממצא זה הולם ממצאי מחקר קודם על אודות ישראלים שהיגרו לארה"ב, שלפיו כשליש מהנשים ומעט גברים היגרו לחו"ל בשל רצון בן הזוג (לב ארי, 2002).

נראה אם כן, כי עיקר מניעי הגירת הישראלים לחו"ל, במחקר הנוכחי, הם רצון לשפר את רמת החיים, ללמוד לימודים גבוהים (תואר ראשון או מתקדם) ולעסוק בעיסוק מאתגר יותר בחו"ל. הרצון לשפר רמת חיים מאפיין בעיקר את הרווקים המתגוררים בצרפת, בעוד עיסוק ולימודים גבוהים הן סיבות משמעותיות יותר בקרב המתגוררים בבריטניה ובקרב הנשואים. נשים היגרו בעיקר בעקבות בעליהן, וגברים ציינו את עבודתם כגורם מרכזי בשיקולי הגירה. בני המהגרים שרואיינו יצאו לחו"ל בחברת הוריהם.

מצב כלכלי

מעל מחצית המשיבים (52%) ציינו את מעמדם התעסוקתי כשכירים (ממצא זה זהה לממצאי מחקר על אודות ישראלים ששבו מחו"ל, כולל מאירופה [לב ארי, 2006]), 35% כעצמאים, 11% לא מועסקים ו-2% ציינו את מעמדם התעסוקתי כ"אחר". שיעור הלא מועסקים בקרב המשיבים המתגוררים בצרפת גדול מזה של המשיבים המתגוררים

בבריטניה (19% ו-5% בהתאמה), כנראה בשל הבדלי הגילים ומפני שחלק גדול מהמשיבים בצרפת צעירים וסטודנטים. שיעור העצמאים בבריטניה כפול כמעט משיעורם בצרפת (42% ו-28% בהתאמה). כמעט כל המשיבים (93%) מועסקים בחו"ל, 4% בחו"ל ובישראל במידה שווה ו-3% בעיקר בישראל. מרבית המועסקים אינם טרנס-לאומיים, כלומר הם מועסקים בעיקר במדינה שבה הם מתגוררים, בדומה לישראלים אשר שבו ארצה – המרכזים את עסקיהם בעיקר בארץ (לב ארי, 2006).

מרבית הנבדקים ציינו כי בבעלותם דירה או בית בחו"ל (68%), והעידו בכך על נכונותם להשתקע מחוץ לישראל, ושליש מהם ציינו שאינם בעלי דירה או בית. יש לציין כי רק 29% מהישראלים ששבו ארצה היו בעלי בית או דירה בחו"ל (לב ארי, 2006).

מוצא יהודי של הנבדקים ובני/בנות זוגם, ועמדות כלפי נשואי חוץ

כמעט כל הנבדקים (97%) נולדו להורים יהודים (אב ואם). מקרב אלה שצינו שיש להם בן או בת זוג (והם מהווים 76% מהנבדקים), 74% ציינו שבן/בת זוגם יהודי, 13% ציינו שהוא/היא יהודים חלקית ו-13% ציינו שבן/בת זוגם אינו יהודי/ה.

בהשוואה לפי ארצות מגורים, נמצא הבדל סטטיסטי מובהק רק לגבי יהדות בן/בת הזוג: שיעור הנשואים או החיים עם בן/בת זוג לא יהודים גבוה בקרב המתגוררים בצרפת (22%) יחסית לשיעורם בבריטניה (2%).

83% אחוזים מהנשואים והגרושים (המהווים 76% מכלל המשיבים) נשואים, או היו נשואים, ליהודים מלידה, 10% נשואים לבני/בנות זוג המוגדרים יהודים "חלקית", והיתר נשואים ללא-יהודים (7%).

ביקשנו מהנבדקים להביע עמדה ביחס לנישואין בין יהודים ללא-יהודים. 60% כמעט ציינו כי החלטה לגבי נישואין כאלה היא עניינו האישי של הזוג. 14% מהמשיבים ציינו כי הם מסכימים לחלוטין לסוג כזה של נישואין, ו-11% מתנגדים לו לחלוטין. 8% מתנגדים אלא אם

בן/בת הזוג יאמץ אורח חיים יהודי, ו-7% מתנגדים אלא אם בן/בת הזוג יתגייר/תתגייר. כלומר, מרבית הנבדקים סבורים כי נשואי חוץ הם עניינו האישי של הזוג הנישא – גישה ליברלית למדי, ורק כרבע מהנבדקים מגלים רמות שונות של התנגדות לנשואי חוץ.

כאשר שאלנו את הנבדקים על אודות נשואי חוץ שלהם או של ילדיהם (אף שלחלקם עדיין אין ילדים), ירד שיעור המצדדים ל-58% (לעומת 74% בשאלה הקודמת, הכללית יותר), ושיעור המתנגדים ברמות השונות עלה ל-42% (לעומת 26% בשאלה הקודמת). היינו, ברמה האישית גובר רצונם של הנשאלים לשמר את הזהות היהודית על העמדה הליברלית. בדקנו את הנושא גם מהיבט ההשתייכות העדתית. שיעור המתנגדים עקרונית לסוג כזה של נישואין גבוה יותר בקרב הספרדים (17%) בהשוואה לאשכנזים, שהתנגדותם נמוכה בהרבה (7%). בהקשר לעצמם או לילדיהם, שיעורי ההתנגדות עולים ל-29% בקרב הספרדים ול-12% בקרב האשכנזים. מכאן שהשאיפה לשמור על זהות יהודית באמצעות נישואין אֶנדוגמיים חזקה יותר בקרב הספרדים, וייתכן כי הנטייה להתבוללות חזקה יותר בקרב האשכנזים.

בשאלה נוספת, התבקשו הנבדקים להשיב לגבי חשיבות יהדותם של בני או בנות זוג עתידיים (במידה שאינם נשואים עדיין). לשאלה זו השיבו 55 אנשים (45% מהמשיבים), ושני שלישים מהם טענו כי הם מייחסים לכך חשיבות רבה ואף רבה מאוד, 20% ייחסו לכך חשיבות בינונית, והיתר – 16% – ייחסו ליהדות בני או בנות זוגם העתידיים חשיבות מועטה.

יחסי גומלין עם הקהילה הלא יהודית

רון, משפטן ישראלי בן 30, התגורר עם הוריו בצרפת במשך חמש שנים, חזר עִמם לארץ, ומזה שנתיים הוא חי ועובד בצרפת. רון ניהן ביכולת לנתח את החברה הצרפתית באופן מעמיק בשל העובדה שהתחנך במדינה, וכעת הוא בוחן את החברה כמבוגר צעיר וחילוני כהגדרתו. רון תָּאר את יחסי הישראלים עם הקהילה הלא יהודית באופן הבא: "הרפובליקה כאן הפרידה דת ממדינה. אדם לא יכול

להגיד בחג מסוים 'אני לא יכול לעבוד'...לא עולה משהו שמקשה על ישראליות או יהדות. יש מצב שבו ישראל עלולה להיות מותקפת, ולכן להיות ישראלי זה סוג של מטלה, צריך להסביר או להצטדק, למשל במלחמת לבנון השנייה. (זה) סוג של מטלה שיכולה לתדד את הרצון להסביר. מבחינה ביטחונית, כששואלים, לא תמיד אני אומר את האמת, לפעמים אני אומר שאני מאנגליה. קרה כבר שטענתי שאני ממדינה אחרת כי השואלים היו בעלי חזות מוסלמית". מדבריו של רון עולה תחושה של חשש מסוים, שקיים בקרב מספר מרואיינים בצרפת ופחות בקרב מרואיינים בבריטניה, כפי שנראה בהמשך תתפרק זה.

ביקשנו את הנבדקים הישראלים לאפיין את יחסי הגומלין עם הקהילה הלא היהודית. הזיקה לקהילה הלא היהודית חלשה, ועיקרה בתחומי הכלכלה והחינוך במוסדות מעורבים. השונות בתשובות גבוהה למדי, ומעידה על חוסר תמימות דעים בין המשיבים על אודות הגורמים המשותפים לשתי הקהילות. תמימות דעים רבה יחסית ניכרה לגבי קשרי נישואין או פעילויות תרבותיות משותפות (לוח 3).

לוח 3

יחסי ישראלים ולא־יהודים בהיבטים שונים – ממוצעים וסטיית תקן (המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות, כאשר 1=כלל לא ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיית תקן	
2.36	1.09	1. מקיימים יחסים חברתיים הדוקים
2.86	1.12	2. מקיימים יחסים כלכליים הדוקים (כמו עסקים משותפים, רכישת סחורות אצל לא יהודים)
2.17	1.12	3. מקיימים פעילויות תרבותיות משותפות
2.00	0.99	4. קיימת עזרה הדדית ביניהם
2.25	1.07	5. מבלים במשותף בשעות הפנאי
2.00	0.88	6. מקיימים קשרי נישואין רבים
2.85	1.14	7. מתחנכים במוסדות לימוד משותפים

בהשוואה בין שתי המדינות בולט הקשר הרב יותר של ישראלים בצרפת אל הקהילה הלא יהודית. ההיבטים שבהם מאפיינים הישראלים בצרפת את הקשר עם הקהילה הלא יהודית כחזק או חזק מאוד הם: קיום יחסים חברתיים (21% בצרפת לעומת 5% בבריטניה), קיום פעילות תרבותית משותפת (28% בצרפת לעומת 5% בבריטניה), ולבסוף בילוי משותף בשעות הפנאי (19% בצרפת לעומת 7% בבריטניה). לגבי נשואי חוץ, כפי שצוין גם בתת-הפרק הקודם, מרבית הישראלים אינם סבורים שישראלים אחרים נשאים ללא-יהודים בקהילת מגוריהם.

בהקשר זה נמצאו שני הבדלים מובהקים לפי השתייכות עדתית: אשכנזים, יותר מספרדים, מאפיינים את היחסים עם הקהילה הלא יהודית כיחסים כלכליים הדוקים (38% ו-0% בהתאמה אשר אפיינו במידה רבה ורבה מאוד); ישראלים שהגדירו עצמם כאשכנזים טענו, בשיעורים גבוהים יותר מהספרדים, כי היחסים עם הקהילה הלא יהודית מאופיינים בחינוך במוסדות לימוד משותפים במידה רבה ורבה מאוד (39% ו-21% בהתאמה).

רווקים, יותר מנשואים, מאפיינים את יחסי הישראלים והקהילה הלא יהודית בעיקר כיחסים חברתיים הדוקים (23% לעומת 8% בהתאמה, שטענו כי יחסים אלה מתקיימים במידה רבה ורבה מאוד); כיחסים כלכליים הדוקים (33% ו-26%); כפעילויות תרבותיות משותפות (19% ו-14%); וכבילוי במשותף בשעות הפנאי (30% ו-5%).

לפיכך, אם עמדות ליברליות כלפי נשואי חוץ ונטיה לשלוח את הילדים ללימודים במוסדות לא יהודיים מבטאות גישה פתוחה יותר לקהילה הלא יהודית, ואולי גם סיכוי רב יותר להתבוללות, הרי שהסיכון ניכר יותר בקרב ישראלים ממוצא אשכנזי.

כמו כן, התבקשו הנבדקים להשיב לגבי יהדותם של חבריהם הקרובים. מרבית חבריהם של הנבדקים בחו"ל הם ישראלים או יהודים מקומיים. רק 16% טענו כי מרבית חבריהם או כולם אינם יהודים. מכאן שהרשתות החברתיות של הנבדקים מורכבות בעיקר מישראלים ויהודים.

בראיונות העומק התבקשו ישראלים בפריס ובלונדון לאפיין את יחסי הגומלין של ישראלים עם הקהילה הלא יהודית במקום מגוריהם. נושא האנטישמיות נמצא כבעייתי במידה בינונית. בדומה לדבריו של רון, שהוצגו בפתח תת־פרק זה, טענה ישראלית החיה **בפריס** כי אינה מבליטה את ישראליותה מחשש בטחוני: "אני מפחדת, יש ערבים רבים. שקלתי אף לענוד צלב של עץ" (ישראלית בת 58).

בקרב הצעירים, רמת ההתערות בחברה הלא יהודית בפריס תלויה במקום עבודתם. עובדי שגרירות ומוסדות ישראלים מעורים פחות, וסטודנטים, אנשי עסקים ואחרים מעורים יותר. באופן כללי, ישראלים מעורים מעט בחיי התרבות ובחיי החברה, כפי שעלה גם מן הממצאים הכמותיים. כך תאר צעיר בן 30: "החברה הצרפתית אינה קלה להתערות... פריס היא חברה די סגורה, ויגרמו לך להרגיש זר יותר ממקומות אחרים". ישראלים בפריס לרוב אינם מסתירים, אך גם אינם מבליטים, את זהותם הישראלית. הם מסתירים את זהותם הישראלית בעיקר בסיטואציות שיש בהן תחושת איום: "אם הנהג (היה) בעל חזות מוסלמית, אמרתי שאני מאוסטרליה. במלחמה היה קשה, לא קראתי במטרו ספר בעברית כדי לא למשוך 'אש'" (ישראלית בת 30).

בני "דור וחצי" ודור שני, לעומת המבוגרים יותר, טענו כי הם מציגים עצמם כיהודים "בלי בעיה" ואף "שמים מגן דוד או 'חיי'" (נערים בני 13 ו־15 בפריס). בני נוער המתגוררים בפריס מציגים עצמם כיהודים ואינם מסתירים את זהותם גם בבית הספר הציבורי שבו הם לומדים. רבים מהם אף מבליטים את זהותם היהודית והישראלית על ידי סמלים. "היהודים בגיל שלנו אוהבים לשים תמונות של ישראל ומגן דוד בכל מקום" (נער בן 13).

לבד מאנשי עסקים המעורים מאוד בחברה האנגלית הלא יהודית באופן מקצועי ועסקי, ישראלים החיים בלונדון אינם מעורבים כמעט בחברה הלא יהודית. צעירות מעטות "מתחברות עם לא יהודים" ושאר הישראלים מעורים רק מעט בחיי התרבות (קונצרטים, תנועות נוער ועוד).

מצד שני, ישראלים החיים ב**פריס** חשים דמיון לצרפתים שאינם יהודים, בעיקר יחסית לשוני שהם חשים כלפי הקהילה היהודית הפריסאית: הדמיון מתבטא בהרגלי התרבות והבילוי (לבוש, תיאטרון, קולנוע), בערכים אוניברסאליים ומערביים (פמיניזם, אינדיבידואליזם) וב"תחושה של כפר גלובאלי" (ישראלית בת 30). ישראלים נבדלים מהאוכלוסיה הלא יהודית בשפה ובמבטא, ב"אופי הישראלי" האגרסיבי, בזיקה ל"מצב בארץ" ובכמות החברים (לישראלים יש יותר חברים, לדברי אחת המשיבות).

ישראלים החיים ב**לונדון** הדגישו את השוני בינם ובין האוכלוסיה הלא יהודית: שוני במבטא, בלבוש, בתרבות, בשפת הגוף וב"אגרסיביות". "להיות בקשר עם החברה האנגלית זה מאמץ: הקודים שלהם שונים. דיברתי בטלפון פעם והבת שלי אמרה "זה נורא rude מה שאמרת".." (ישראלית בת 65).

ישראלים חשים בנוח ב**פריס** מבחינה חומרית ותרבותית (בעיקר ישראלים צעירים שהגיעו לזמן קצוב – סטודנטים, צעירים, שליחים). היו שצינו כי הם חשים זרות וחוסר נוחות מבחינה פוליטית בשל יחס הצרפתים לישראל. הורים דיווחו על אנטישמיות כלפי ילדים בבית ספר.

רוב הישראלים החיים ב**לונדון** חשים בנוח גם הם. "בבריטניה אנשים מאוד טולרנטיים...וגם הקרבה לארץ.." (ישראלי בן 65). אולם אחת המרואיינות, אישה השוהה יותר משלושים שנה בלונדון, דיווחה על תחושת זרות וחוסר שייכות (ישראלית בת 65).

רוב הישראלים השוהים ב**לונדון** מציגים עצמם כישראלים ולא כיהודים. הם אינם מבליטים את **יהדותם**, אך רובם גם אינם מסתירים אותה: "אני תמיד אומרת (שאני ישראלית) כששואלים, הולכת עם תמססה...", "אני מבליטה את זהותי היהודית-מרוקאית... מאוד גאה בזה" (ישראלית בת 58). ישראלים מזדהים יותר כישראלים, מלבד בסיטואציות שיש בהן תחושת איום: "כשהיה מצב רגיש, ביקשתי את הבת לא ללכת עם מגן דוד על הצוואר.." (ישראלית בת 56), "קרה שהסתרתי – לא היה כוח להתמודד עם התגובה של לא יהודים"

(ישראלית בת 38), "הבלטת ישראליות? לפעמים כן, לפעמים לא. דגל (אני) שם גם מחוץ לבית. אם זה מסוכן, אני מסתיר.." (רב ישראלי בן 48), וישראלית נוספת החיה בלונדון טענה כי "ביום העצמאות לא יכולתי להתאפק ושמתי דגל ישראל על האוטו, אבל זה קצת סיכון גבוה" (ישראלית בת 65).

הבדל מעניין בתפיסת יחסי הישראלים והחברה הלא יהודית נמצא בעדויותיהם של בני "דור וחצי" ודור שני. בני נוער דיווחו על חוסר נוחות בשל פחד וגילויי אנטישמיות. נער כבן 13 סיפר ש"זרקו אבנים על האוטובוס של בית הספר. כשהולכים עם הסמל של JFS, אני לא מרגיש בנוח. אלה שנוסעים ברכבת נתקלים בגילויי אנטישמיות – (קוראים לעברם) "Bloody Jews". כל עוד אני עם ילדים יהודים אחרים, אני בסדר". יותר ממחצית בני הנוער חשים יותר אנגלים מישראלים. בסיטואציות רגישות, מסתירים בני נוער את זהותם היהודית והישראלית.

מן הממצאים הכמותיים עולה בברור קשר רופף בין הישראלים לקהילה הלא יהודית. ישראלים החיים בצרפת, שבקרובם גדול יותר שיעור הצעירים הרווקים, מקיימים יחסים הדוקים יותר עם הקהילה הלא יהודית מאלה החיים בבריטניה, בעיקר בהיבט הכלכלי והחינוך המשותף אך גם בהיבט חברתי ותרבותי (אם כי לא מדובר בקשרי נישואין). בראיונות פנים אל פנים בולטת תחושת הנינוחות הרבה יותר של בני הדור הראשון, בעיקר בלונדון, המציניים את ה"טולרנטיות" של החברה האנגלית בד בבד עם הדגשת השוני והריחוק מהמקומיים. בפריס ישראלים חשים פחות בנוח בעיקר בשל המצב הפוליטי, אך הצעירים שבהם סבורים כי הם דומים יותר ללא־יהודים מאשר ליהודים המקומיים, והם אינם חשים דחייה דומה לזו שחשים הישראלים בלונדון מהחברה הלא יהודית. בני המהגרים, הנערים, מודעים יותר לגילויי אנטישמיות מהוריהם, וזהותם כישראלים ויהודים חזקה פחות. נערים ונערות אלה נדרשים יותר להכריע לגבי הזדהות עם החברה המקומית, מפני שהחברה דורשת זאת מהם בעיקר במוסדות החינוך. ההורים נדרשים לכך פחות, בעיקר הישראלים המתגוררים בבריטניה.

קשרים חברתיים ויחסי גומלין עם הקהילה היהודית רון החי בצרפת וצוטט גם קודם, מייצג היטב את הצעירים ואת בני ה"דור וחצי", והוא נבחן בתפיסה מעמיקה של החברה הצרפתית. הוא ציין כי הקהילה היהודית מאורגנת מאוד ושונה מזו של הישראלים וגם מהלא יהודים בצרפת: "אילן חלימי (שנרצח, ל.ל.) – התחלת הסוף. מתלוננים על אנטישמיות (היהודים בצרפת, ל.ל.). הישראלים אמנם גם מהווים מטרה וחשופים, אבל אני אישית, אני לא נראה שונה. קל לי יותר להשתלב ואני לא נמצא במסגרות המתעמתות עם אנטישמים. יש כאן קהילה יהודית גדולה עם פוטנציאל גדול של בחורות יהודיות, אבל החיבור אתם נראה מוזר". רון נכח בחתונה יהודית אורתודוקסית: "אבל זה נראה מוזר, עם מנהגים משונים, והעבירו סלסלה של כסף לתרומה לבית הכנסת. זה מה שעושים גם בכנסיות. זה זעזע את כל הישראלים, גם הדתיים וגם אלה שלא".

ישראלית רווקה נוספת, טלי בת 26, הלומדת לתואר שני בספרות צרפתית, תיארה את הקהילה היהודית המקומית ואת יחס הישראלים אליה: "היהודים מאורגנים סביב בתי הכנסת ולימוד העברית, בבית הכנסת ובאולפנים שחלקם שייכים לסוכנות היהודית, וסביב חיי היומיום: בריתות, בר/בת מצוות. הישראלים מעורים בקהילה (היהודית, ל.ל.). מקבוצת הגיל שלנו, עושים הכל להימנע מקהילה זו. היא מאיימת עלינו מאוד בגלל שהיא מפגישה אותנו עם סממנים יהודיים גלויים ולעיתים גם מקוממים. מצד אחד מקטלגים אותי כאחת מהם, ואז את לא אנונימית, ומצד שני הם מצפים ממך לייצג את האב טיפוס הישראלי, שעשה צבא – אנחנו עשינו אבל חלק מחברינו לא". ובבריטניה תארה רות, ישראלית אקדמאית בת 56, מנהלת בית ספר לשעבר, מצב דומה של ניכור בין היהודים המקומיים לישראלים. לגבי הקהילה היהודית המאורגנת טענה רות כי היא קיימת: "סביב בית הכנסת, לא כל כך יודעת. לצעירים היהודים כל המפגשים אחרי הלימודים (מתקיימים, ל.ל.) בבית הכנסת. ישראלים לא אוהבים את זה. לא הולכים לבית הכנסת. כשרציתי לעשות בר מצווה לבן שלי, אמרו לי 'את לא חברה'. אבל אז אמרנו 'אנחנו לא

חברים אבל יהודים, ואם לא תתנו לי אז הוא (הבן של רות, ל.ל.) לא יעשה בר מצווה, ואז מיד סידרו. מעט ישראלים הולכים לבית הכנסת. אין דמיון לקהילה היהודית". תחושות ניכור אלה עולות מהנתונים הכמותיים והאיכותניים, כפי שנראה בהמשך.

מרבית המשיבים (82%) טענו במידה רבה ורבה מאוד כי קיימת באזור מגוריהם קהילה יהודית מאורגנת אך פעילותם בה דלה. כמחציתם אינם משתייכים לקהילה ואינם פעילים בה, כחמישית ציינו שהם משתייכים אך לא פעילים, וכרבע מהמשיבים ציינו כי הם פעילים במידה מסוימת (5% בלבד ציינו כי הם פעילים מאוד).

בהשוואה לפי ארצות מגורים נמצא שהפעילות בקהילה היהודית מפותחת יותר בקרב ישראלים החיים בבריטניה: 40% ציינו כי הם משתייכים לקהילה ופעילים בה, לעומת 14% מקרב הישראלים בפריס. מרבית הרווקים (61%) אינם משתייכים לקהילה היהודית במקום מגוריהם ואינם פעילים בה, לעומת 40% מהנשואים.

הנבדקים נשאלו לגבי החשיבות שהם מייחסים למגורים בשכונות יהודיות וישראליות. פחות מחמישית מהמשיבים טענו שבבחירת מקום המגורים הם ייחסו חשיבות למספר היהודים או הישראלים שיתגוררו בשכונתם. ישראלים המתגוררים בבריטניה ייחסו חשיבות רבה יותר למגורים בסביבה יהודית מהמתגוררים בצרפת (26% ו-4% בהתאמה) או למגורים בסביבה ישראלית (33% ו-2% בהתאמה).

כאשר התבקשו הישראלים לאפיין את שכונות מגוריהם בהווה, טענו שליש ששכונתם בעלת אופי יהודי בעיקר, רק 10% טענו כי יש לה אופי ישראלי במידה רבה ורבה מאוד, ואילו כ-60% טענו שהם גרים בשכונות בעלות צביון מקומי. כמחצית (47%) מהישראלים המתגוררים בבריטניה אפיינו את שכונתם כבעלת אופי יהודי בעיקר, ורק 15% מהמשיבים המתגוררים בצרפת. כחמישית מהמשיבים המתגוררים בבריטניה ציינו ששכונת מגוריהם היא בעלת אופי ישראלי בעיקר (לעומת 0% מהמשיבים בצרפת). לעומת זאת, 77% מהמתגוררים בצרפת ציינו שלשכונתם **אופי מקומי** בעיקר, בהשוואה ל-41% מהמתגוררים בבריטניה (יתכן שמגורים בשכונה לא יהודית

זולים יותר, לכן מעדיפים חלק מהישראלים בצרפת, הסטודנטים, להתגורר בשכונות כאלה). יותר מהמגדירים עצמם כספרדים אפיינו את שכונתם כבעלת אופי יהודי (20% ו-7% בהתאמה).

לגבי חוג החברים, מעל מחצית המשיבים מחזיקים בקשרים טרנס-לאומיים, בישראל ובעיר מגוריהם (54%), 40% מהמשיבים טענו שמרבית חבריהם חיים בישראל, ורק 6% ציינו שמרבית חבריהם חיים בחו"ל. כאשר נשאלו הישראלים מיהם **חבריהם הקרובים בחו"ל**, ציינו 16% שרוב חבריהם או כולם הם יהודים מקומיים (לא כולל ישראלים); 45% ציינו כי רוב חבריהם או כולם הם ישראלים; ו-16% ציינו כי רוב חבריהם או כולם אינם יהודים. בהשוואה לפי ארצות מגורים נמצאו הבדלים מובהקים בהקשר לחברים ישראלים ולא־יהודים בחו"ל. מרבית הישראלים החיים בבריטניה (65%) ציינו כי רוב או כל חבריהם בחו"ל ישראלים, ורק רבע מהישראלים החיים בצרפת טענו כך. חמישית מהישראלים החיים בצרפת, לעומת 5% מהחיים בבריטניה, ציינו שמרבית או כל חבריהם אינם יהודים. 26% מהרווקים ו-53% מהנשואים טענו כי רוב או כל חבריהם בחו"ל הם ישראלים. מצד שני, 29% מהרווקים ורק 5% מהנשואים ציינו כי רוב או כל חבריהם אינם יהודים.

לסיכום, עיקר יחסיהם החברתיים של הישראלים שבדקנו הם עם ישראלים אחרים, בעיקר בקרב המתגוררים בבריטניה והנשואים. רווקים נוטים להתחבר עם לא יהודים ולפעול פחות בקהילה היהודית, אם כי יהודים מקומיים אינם מהווים כמעט מוקד חברתי – הן לנשואים הן לרווקים. קשריהם החברתיים של המשיבים ממוקדים בישראל ובחו"ל, עם דגש רב יותר לישראל בעיקר בקרב ישראלים המתגוררים בבריטניה והנשואים.

מערכות הקשרים בין הישראלים ליהודי המקום בקהילת מגוריהם נמצאו רופפות בכל היבטיהן. עם זאת, נראה כי בולטים ל"טובה" חינוך משותף במוסדות יהודיים, שמירה משותפת על זהות יהודית, קשרים כלכליים וקיום קשרי נישואין. עם זאת, סטיות התקן הגבוהות לגבי

היבטים אלה מעידות על שונות רבה בין המשיבים, שאינם תמימי דעים גם בהקשרים אלה. כלומר, במידה שקיימים קשרי גומלין בין הקהילה הישראלית ליהודית הרי שמערכת החינוך היהודית המקומית היא הציר של יחסים אלה, לצד שמירת זהות משותפת כלשהי, קשרי חיתון וקשרים כלכליים (לוח 4).

לוח 4

יחסי ישראלים ויהודים בהיבטים שונים – ממוצעים וסטיות תקן (המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות, כאשר 1=כלל לא ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיות תקן	
2.63	0.97	1. מקיימים יחסים חברתיים הדוקים
2.97	1.09	2. מקיימים יחסים כלכליים הדוקים (כמו עסקים משותפים, רכישת סחורות אצל יהודים וכד')
2.69	1.07	3. מקיימים פעילויות תרבותיות משותפות
2.66	0.95	4. מקיימים עזרה הדדית
2.30	1.05	5. מתקיים בילוי משותף בשעות הפנאי
2.87	1.07	6. יש ביניהם קשרי נישואין רבים
3.14	1.18	7. מתחנכים במשותף במוסדות יהודיים
3.00	1.02	8. שומרים ביחד על זהותם היהודית
2.29	0.88	9. הישראלים תורמים בעשייה התנדבותית לאופייה היהודי של הקהילה
2.25	0.90	10. ישראלים תורמים כסף למוסדות יהודיים
2.42	0.92	11. ישראלים פעילים במוסדות יהודיים
2.64	1.14	12. נוכחותם של ישראלים תורמת להגברת הזהות היהודית בקהילתם
2.06	0.95	13. יהודים מקומיים וישראלים מהווים קהילה אחת

ישראלים המתגוררים בבריטניה מאפיינים את יחסיהם עם יהודי המדינה כחזקים יותר יחסית למתגוררים בצרפת. הבדלים מובהקים נמצאו בעיקר בהיבטים של קיום יחסים כלכליים הדוקים, חינוך במוסדות יהודיים, פעילות התנדבותית של הישראלים (כאן ההבדלים באו לידי ביטוי בעיקר ברמות הביניים, כאשר ישראלים בבריטניה תיארו רמת פעילות התנדבותית גבוהה יותר מהמתגוררים בצרפת), תרומה כספית למוסדות יהודיים ופעילות של ישראלים בהם.

תוכן הראיונות עם ישראלים בפריס ובלונדון תומך לגמרי בממצאים הכמותיים. הישראלים בפריס, כפי שצוין לעיל, תופסים את הקהילה היהודית כקהילה מאורגנת, תוססת ומפותחת. הקהילה, לדעתם, מאורגנת סביב בתי הכנסת ומקיימת כנסים רבים וערבי התרמה לישראל. ברשות הקהילה יש מרכז קהילתי, רדיו יהודי, בתי ספר יהודיים, ארגונים שונים ומוסדות ללימוד עברית. רבים מחברי הקהילה היהודית נופשים ומבקרים בישראל באופן קבוע (יוצאי צפון אפריקה המהווים רוב בקהילה). אך רוב הישראלים אינם מעורים בקהילה היהודית המקומית.

צעירים ורווקים העידו כי השתמשו בקשרים עם הקהילה היהודית כדי להתקבל לעבודה: "ישראלים מעורים מחוסר ברירה כדי לקבל תעסוקה" (ישראלי בן 27), "הקשר עם היהודים (מתקיים, ל.ל.) בעיקר דרך בייבי סיטר" (ישראלית בת 30). אך מלבד זאת, הקשר של ישראלים עם הקהילה הוא חלש ביותר: "בהתחלה הקשר ביניהם טוב. לאחר זמן מה, מכיוון שישראלים הם לא מסורתיים – זה יוצר גבול" (גבר בן 33 יהודי-צרפתי, היחיד שרואיין ואינו ישראלי).

מדברי הישראלים הצעירים שרואיינו ניכרת תחושת השוני המשמעותי בינם ובין הקהילה היהודית המקומית. הם קושרים אותו למספר מרכיבים מרכזיים (סדר המרכיבים – מן הדומיננטי ביותר ומטה):

1. *היחס למסורת היהודית ורמת הדתיות השונה בין ישראלים ויהודים-צרפתים*

"הייתי בחתונה אורתודוקסית... עם מנהגים משונים.." (גבר ישראלי

בן 30), "בקבוצת הגיל שלנו עושים הכל להימנע מהקהילה הזו. היא מאיימת עלינו מאוד, בגלל שהיא מפגישה אותנו עם סממנים יהודיים גלויים ולעיתים גם מקוממים" (ישראלית בת 30).

2. מנטאליות תרבותית

"משהו במנטאליות, בדברים קטנים: מוסיקה ישראלית ששמעו היתה ישנה: יהורם גאון, יפה ירקוני. לא מחוברים לישראלים חילוניים. הקהילה היהודית מתרכזת סביב נושא הכבוד, ואז אחד תורם והשני מתחרה בו... אצלם, אם מגיע ראש ממשלה, נאבקים להצטופף. כשהוא מגיע, רבו על הזכות להיכנס לאירוע אתו" (ישראלית בן 30).

"ישראלים בעיקר שונים מהקהילה... הישראלים... שמאלנים, מצב סוציאלכלכלי גבוה מהממוצע" (ישראלית בת 30).

3. תפיסה של מדינת ישראל

"הם מצפים ממך לייצג את האב טיפוס הישראלי, שעשה צבא – אנחנו עשינו אבל חלק מחברינו (שנמצאים פה, ל.ל.) לא" (ישראלית בת 26).

4. יחס לצרפת וללא יהודים

"הקהילה היהודית כאן מוזרה. הם במתח עם המדינה הצרפתית.... מתלוננים על אנטישמים... אני אישית, אני לא נראה שונה, קל לי יותר להשתלב ו(אני) לא נמצא במסגרות המתעמתות עם אנטישמים" (ישראלית בן 30).

"מי שבא ללמוד ולהיפתח לעולם, (לראות, ל.ל.) מה קורה בתרבויות אחרות, אז יש הבדל" (מדברי סטודנט). "צרפתי יהודי – הוא חי את השטח וגם שומר על עצמו בתור יהודי, ונמצא בקונפליקט של רוב ומיעוט" (ישראלית בן 27).

גם הקהילה היהודית בלונדון נתפסת כקהילה מאורגנת מאוד, בעלת מוסדות רבים ופעילות ענפה. "הקהילה מונה 300 אלף איש, יותר מ־3000 ארגונים, 350 מתוכם בתי כנסת...". (ישראלית בת 47). הקהילה מאורגנת סביב בתי הכנסת ומקיימת ארגון על לחינוך יהודי, בתי ספר

יהודיים (Sunday School) ומוסדות רבים. יהודי הקהילה מבקרים רבות בארץ וחלקם מחזיקים דירות נופש בישראל. התרשמות זו של הישראלים במחקרנו אכן דומה למצב הקיים בבריטניה: כ-70% מיהודי בריטניה משתייכים לבתי כנסת, מרביתם לזרמים האורתודוקסיים; כרבע מיהודי בריטניה (גם אלה שלא משתייכים באופן קבוע לבתי כנסת) מגיעים פעם בחודש ואף יותר לבתי הכנסת, לעומת עשירית מהנוצרים בבריטניה המבקרים בתדירות דומה בכנסיה (Schmool and Cohen, 1998).

עם זאת, גם בלונדון, בדומה לפריס, רוב הישראלים (גם הנשואים) אינם מעורים בחיי הקהילה, למעט ישראלים המלמדים בבתי הספר היהודיים: "לא מעורבים. עלתה השאלה (אם) להזמין יהודים מקומיים, היתה התנגדות של 100%. לא אוהבים אותם והם לא אותנו" (ישראלית בת 56). כמו כן, ישראלים חשים שונים מאוד מן הקהילה המקומית מבחינת היחס לדת ולמסורת: רובם חילוניים ואינם מבקרים בבתי הכנסת: "...אנחנו לא מרגישים טוב בבית כנסת. אני לא דתייה וגם בעלי לא, ואני לא מרגישה נוח בבית כנסת דתי. אני גם לא בחבורה שלהם..." (ישראלית בת 39), "יהודי בריטניה יותר _ (מעורים, ל.ל.) בתרבות היהודית, פחות אנטי למסורת – גם אם לא שומרים" (רב קהילה, ישראלי בן 48).

שוני נוסף קשור ביחס לישראל: "הישראלים לא מתביישים בישראליותם. הקהילה האנגלית (יהודית) רוצה להיות בריטית" (ישראלית בת 56). "אנחנו (ישראלים) insiders. היהודים גם ביקורתיים אבל פחות, לפחות כלפי חוץ... ישראלים יביעו ביקורת שעשויה לגרום ליהודי לרצוח אותם. היהודים לא כל כך בוטים" (ישראלית בת 47). כמו כן: "בפילנתרופיה, ישראלים תורמים פחות" (ישראלית בת 47). ולעומתה טענה ישראלית אחרת כי "חל שינוי. יותר ישראלים תורמים" (ישראלית בת 65).

נקודת שוני נוספת קשורה ביחס לאנטישמיות: "היהודים מרגישים אנטישמיות כי יש להם (ליהודים המקומיים) את הרגשות, יש את

השפה שהם יותר רגישים לקלוט, ואנחנו פחות. גם לא אכפת לנו כל כך..." (ישראלית בת 65). אחת המרואיינות ציינה כי החיים החברתיים של יהודי בריטניה ממוסדים, בעוד שהחיים החברתיים של הישראלים הם בלתי פורמאליים: נפגשים בבתי קפה, בבתים וכדומה. רוב הישראלים אינם רואים דמיון בינם לבין הקהילה היהודית המקומית. מעטים סבורים כי קיים דמיון – פִּיחַס אל החינוך ובעזרה ההדדית.

לסיכום, אין ספק שמנגנוני שמירת הזהות של הקהילות היהודית בבריטניה ובצרפת הם חזקים ביותר ומעוגנים סביב פעילות בבתי הכנסת, פעילות קהילתית וחינוכית ענפה. הישראלים, כמעט כולם, מבחינים בכך אך לוקחים חלק מועט בפעילות זו, בעיקר בהקשרים הכלכלי והחינוכי. ברמה החברתית אין כמעט קשרים, וניכר ניכור הדדי (לפחות לפי עדויותיהם של מרבית הישראלים). הישראלים מודעים לכך שמנגנוני שמירת הזהות של היהודים המקומיים שונים מאלה שלהם, וגם רגישותם של הראשונים לגילויי אנטישמיות גבוהה יותר, ובשל כך יחסם אל הסביבה הלא יהודית שונה. הישראלים בבריטניה קרובים קצת יותר לקהילה היהודית מאלה שבצרפת, בעיקר בהקשר הכלכלי והחינוכי.

תרומת הישראלים לצביונה היהודי של הקהילה היהודית המקומית

את השפעת הקהילה הישראלית על הקהילות היהודיות בבריטניה ובצרפת בדקנו עוד בראיונות פנים אל פנים, וכן ליקטנו תשובות נבחרות לשאלה "פתוחה" שעסקה בנושא. כבר מלוח 4 למדנו כי הקהילה הישראלית משפיעה מעט על הזהות היהודית של הקהילה היהודית. כך חושבים רוב המרואיינים הישראלים ב**פריס**. מעט ההשפעה הקיימת קשורה בארגון פעילויות על ידי הסוכנות והשגרירות (כנסים, הרצאות), הוראת עברית על ידי מורים ישראלים ונישואים עם בני הקהילה (יהודי־צרפתי השיב כי "ישראלים שמתחתנים עם יהודיה מקומית זו תרומה..." (יהודי־צרפתי בן 33).

ישראלים אחדים טענו כי ההשפעה ניכרת ב"משב רוח חדש" בקהילה, כפי שנכתב בתשובות לשאלה הפתוחה לגבי מידת השפעת הישראלים על שמירת צביונה היהודי של הקהילה:

"Jewish communities tend to be "stagnated" and are based on older principles. Israelis, especially non-religious ones, are important for "updating" the communities with new ideas and customs and making them more similar, culturally, to Israel" (30-years-old, paris).

צעירים ובני נוער ישראלים בפריס סבורים כי ישראלים אינם תורמים לאופייה היהודי של הקהילה היהודית המקומית. "We are not important at all, they are doing just fine without us" (בן 23 מפריס). תרומתם של ישראלים מתמצית, לדעתם, בלימוד עברית, "שמירת הקשר עם התרבות העברית" ויצירת רושם טוב ביחס לישראל.

גם המרואיינים **בלונדון** אינם סבורים כי נודעת לישראלים השפעה על אופייה היהודי של הקהילה המקומית: "יש פה קהילה חזקה עם משאבים רוחניים חזקים מאלו של הישראלים" (רב קהילה ישראלי בן 48). ישראלי נוסף החי בלונדון טען כי: "ישראלים ויהודים זה אהבה-שנאה. זה נפרד. זה לא אותו דבר" (ישראלי בן 65). מעטים רואים תועלת בארגון פעילויות ישראליות, בפרויקטים לסיוע בארץ, במופעי תרבות, בפתחת מסעדות כשרות ובנישואין של ישראליות עם יהודים מקומיים. ישראלית בת 56 כתבה כי: "אני לא חושבת שהקהילה היהודית שומרת על אופייה בגלל הישראלים. הם אינם פתוחים במיוחד לקלוט בתוכם את הישראלים, אלא אם כן הישראלים משתייכים לבית כנסת (רוב הישראלים לא:...)". אחרת בת 50 הוסיפה: "...הישראלים כקהילה (אם אפשר לקרוא לה כך) לא מעורבים עם הקהילה היהודית כקהילה (בודדים כן)... אין מספיק קשר בין ישראלים ויהודים".

רוב בני הנוער והצעירים הישראלים בלונדון אינם סבורים כי ישראלים תורמים לאופייה היהודי של הקהילה המקומית, מלבד

החיבור לישראל: "[הישראלים, ל.ל.] נותנים ליהודים מושג טוב יותר לגבי המציאות בישראל" (ישראל בן 21 מלונדון).

משיבים ממדינות אחרות ציינו גם הם את ההשפעה המעטה שיש לישראלים במדינותיהם על הקהילה היהודית המקומית. אישה בת 58 מבגליה ציינה כי לישראלים אין השפעה מיוחדת על הקהילה היהודית המקומית: "Do not have any particular influence". גבר בן 33 החי בשבדיה ציין כי השפעת הישראלים על הקהילה היהודית המקומית ניכרת "במידה מועטה"; אישה בת 33 החיה באיטליה פירטה מעט יותר: "קשרים יכולים להיות מאד חיוביים, אולם הקהילות היהודית/ישראלית משום מה רחוקות מאוד ולא מסתדרות כלל". לבסוף, אישה בת 28 החיה בבאזל שבשווייץ ציינה: "הקהילה היהודית המרכזית בבאזל מורכבת מדתיים אורתודוקסים ואינה פופולרית בין הישראלים. ישנן מספר קהילות קטנות לא רשמיות של ישראלים/יהודים מקומיים".

בשתי הקהילות המרכזיות שנבדקו (בבריטניה ובצרפת) בולטות תחושת ניכור בין קהילת הישראלים לקהילת היהודים המקומית ותפיסה של השפעה מזערית של הקהילה הישראלית על היהודית. ישראלים החיים בבריטניה מעורבים קצת יותר, אולם מאחר שמרבית הישראלים בשתי המדינות הגדירו עצמם כחילוניים, הקשר עם הקהילות היהודיות – הנתפסות כמאורגנות אך גם כשונות (ודתיות) – רופף. ישראלים מכירים בעובדה שיהודים מקומיים אינם זקוקים להם למעט בנושא הוראת העברית ובמידה מסוימת בהצגת מדינת ישראל לקהילה היהודית, בעיקר בהיבט התרבותי (מופעים של זמרים ישראליים למשל). גם צעירים ובני מהגרים סבורים שהשפעת הישראלים אינה רבה ומתמצית בכך שישראלים משמשים מעין גשר לתרבות עברית/ישראלית. גם מתשובות מעטות לשאלה פתוחה שעסקה בנושא השפעת הקהילה הישראלית על היהודית (בעיקר של צעירים) עולה, כי הקשר רופף מאוד וקיימת תחושת ניכור הדדית בין הישראלים ליהודים המקומיים.

אפיון הקהילה הישראלית בחו"ל

לאחר שבחנו את תפיסת הישראלים המתגוררים באירופה על אודות יחסי הגומלין בין ישראלים לקהילה היהודית והלא יהודית, נבדוק כיצד הנבדקים מאפיינים את קהילת הישראלים במקום מגוריהם. יצחק, רב ישראלי קונסרבטיבי בן 48, רב קהילה לשעבר, יליד קנדה, עלה עם הוריו לישראל וחי בה 22 שנים. הוא היגר עם אשתו לבריטניה ומתאר את הקהילה הישראלית בלונדון: "מדובר בחילוניים. המיעוט מצטרפים לבית כנסת כדי לשמור על זהותם. הם מצטרפים לבתי כנסת בעיקר לא־אורתודוקסים. בדרך יוצא משהו טוב, הם מוצאים מה שלא מצאו בארץ. גם כאלה שחזרו (לישראל, ל.ל.) ממשיכים להיות חברים בקהילה רפורמית. אלה מהווים תת־קבוצה. עוד קבוצה שלא מצטרפת אבל קשורה בבר מצווה, (הם אלה ש)אינם חברים פורמליים בקהילה/בית כנסת. יש להם צורך בשירותים ואז הם מהצד של הקהילה, הרוב – במקומות אחרים. בבתי ספר יהודיים יש מספר לא קטן של ישראלים, למרות שבתי הספר דתיים והמשפחות – לא דתיות. הם שולחים לשם על מנת לשמור על זהות יהודית. זה אחוז לא קטן של ילדים בבית ספר. מקום נוסף: בגולדרס גרין (יש) חנויות, יושבים בבתי קפה ושומעים הרבה עברית, יש הרבה בתי קפה של יהודים. היה בית קפה לא כשר אבל ישראלים הלכו כי היה שם שווארמה. אנגלים יהודים לא נמשכים לסוג כזה של בית קפה יהודי – לא כשר. שומעים (עברית), גם המלצרים דוברי עברית, הרבה חברות שמירה מעסיקות ישראלים. בבתי הכנסת ובבתי הספר יש שומרים והם בדרך כלל ישראלים – יוצאי צבא, בתחילת דרכם. יש פה בית ספר אמריקאי גדול שאינו יהודי, אבל גם שם כל השומרים ישראלים. בילוי במרכז קניות בעל צביון יהודי וישראלי חילוני, מוקד הזדהות – מרכז Brent Cross. מגורים – לא יודע. מן הסתם יש ישראלים באזורים יהודיים, מאלה שבאים לבית הכנסת או מאלה שיש להם בני זוג לא יהודים ומגיעים ממקומות שאין שם יהודים. יותר מ־50% מגיעים משכונות שיהודים לא גרים שם, צעירים אחרי צבא, והם גרים שם כי זה יותר זול מאשר בשכונות היהודיות.

פעולות מאורגנות – כן, יש עיתון 'עלונדון'. במגרש משחקים בבית הספר יש הרבה ישראלים, ואח"כ הם בבתי קפה. היה גן ילדים בהמסטד ולא ניצלנו זאת. הבן שלי הלך לקייטנה בחופשה, שדוֹבֶרֶת עברית של ישראלים. (אני) יודע שיש Sunday school של ישראלים, אך גם של אנגלים יהודים".

ואכן, להבדיל מהקשרים הרופפים עם הקהילה הלא יהודית והיהודית, מצטיירת תמונה של קשרי גומלין הדוקים יחסית בין הישראלים (לוח 5). המאפיין המרכזי של הישראלים באירופה, לדעת המשיבים, הוא בראש ובראשונה הביקורים התכופים בישראל, עובדה המתיישבת עם האפיון הטרנס-לאומי במערכות היחסים החברתיות שלהם, שעמדנו עליו בתת פרק קודם. נוסף על כך, הישראלים מבליס ביחד, מקיימים עזרה הדדית וסוגים שונים של פעילויות חברתיות ותרבותיות – הכל ברמה בינונית. השתייכות לקהילה היהודית המקומית, מוסדות חינוך משותפים ישראלים או פעילות עסקית משותפת לישראלים – מאפיינים את הישראלים במקצת, שכן, כפי שכבר הראינו בתתי-פרקים קודמים, היבטים אלה מתבצעים בעיקר מול קהילות לא ישראליות. סטיות התקן הנמוכות במרבית ההיבטים מעידות על תמימות דעים גבוהה בין המשיבים לגבי אפיון הקהילה הישראלית במקום מגוריהם.

לוח 5

מאפייני הישראלים המתגוררים בחו"ל, לדעת המשיבים – ממוצעים וסטיות תקן (המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות, כאשר 1=כלל לא ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיות תקן	
2.52	1.03	1. שייכות למערכת חינוך ייחודית
3.20	1.01	2. מקיימים פעילויות חברתיות משלהם
3.15	1.03	3. מקיימים פעילויות תרבותיות משלהם
3.21	1.03	4. עזרה הדדית בין ישראלים בלבד
3.57	1.07	5. מבליים ביחד
3.06	1.02	6. נישאים רק עם ישראלים או יהודים מקומיים
3.18	0.98	7. מקיימים מנהגים יהודיים
2.60	0.97	8. משתייכים לקהילה יהודית
2.70	1.00	9. מקיימים עסקים בעיקר עם ישראלים
4.31	0.84	10. מבקרים בישראל

בהשוואה לפי ארצות מגורים, נמצאו הבדלים מובהקים בהיבטים רבים מאלה המוצגים בלוח 5. הדפוס חוזר על עצמו, וישראלים החיים בבריטניה מאפיינים במידה רבה יותר את הישראלים המתגוררים בחו"ל כמקיימים פעילויות חברתיות ותרבותיות, עזרה הדדית, מבליים יחד, נישאים רק עם ישראלים או יהודים מקומיים, משתייכים לקהילה יהודית ושותפים בעסקים בעיקר עם ישראלים.

אמנם במרבית ההיבטים המאפיינים את הקהילה היהודית בבריטניה – בעיקר באלה העוסקים בקשרים עם הקהילה היהודית – ההסכמה בין המשיבים אינה גבוהה בממוצע, אך היא עולה בהרבה (ולעתים בשיעור כפול) על זו של ישראלים החיים בצרפת.

הבדלים נמצאו גם בין הקבוצות העדתיות השונות: אשכנזים סבורים, יותר מספרדים, כי ישראלים מקיימים פעילויות חברתיות

ותרבותיות משלהם, וכי ישראלים מקיימים ביניהם עזרה הדדית. לעומת זאת, ספרדים סבורים, יותר מהאשכנזים, כי ישראלים מקיימים מנהגים יהודיים במידה רבה ורבה מאוד (בכל המקרים ההבדלים אינם גבוהים).

בהשוואה לפי קבוצות הגיל, נמצא שהנשואים סבורים במידה רבה יותר מהרווקים כי הישראלים מאופיינים בכך שהם שייכים למערכת חינוך ייחודית, מקיימים פעילות חברתית משלהם, מקיימים פעילות תרבותית משלהם, מקיימים עזרה הדדית, נישאים רק לישראלים או ליהודים מקומיים, מקיימים מנהגים יהודיים, משתייכים לקהילה יהודית ומקיימים עסקים בעיקר עם ישראלים. נשואים תופסים את הקהילה הישראלית במקום מגוריהם כפעילה, מלוכדת ותוססת יותר בהשוואה לרווקים (הפערים הם בחלק מהמקרים יותר מכפולים). תמיכה בממצאים כמותיים אלה, בעיקר בנוגע לארצות המוצא ולמצב המשפחתי, עולה באופן ברור מהראיונות. עובדי שגרירות ישראל ועובדי אל-על בפריס מהווים שתי קהילות עצמאיות מגובשות, אך ישראלים אחרים, רובם רווקים, אינם מאורגנים בקהילה ישראלית. מבחינה מוסדית קיים "הבית הישראלי" שמארגן פעילויות, אך רוב הישראלים אינם פוקדים אותו. הישראלים חיים "כל אחד עם קבוצתו..." (ישראלית בת 30).

גם בלונדון אין הקהילה הישראלית מאורגנת היטב, אך קיימות מספר התארגנויות ישראליות המוכרות למרבית המרואיינים ("מועדון העסקים" המארגן הרצאות, גני ילדים ישראליים, עיתון ישראלי, "סיפור פשוט" – שעת ארגון למען ילדים ישראלים עד גיל 9 בתחומי פעילות בלתי פורמליים ובעברית, ומעט פעילות בחגים) – בעיקר לנשואים. פעילויות והתארגנויות אלו הן מעשה ידי נשים הנמצאות בלונדון זמן רב. רובן מבוצעות "קבוצות קבוצות" וחלקן מוגבלות למעמד הבינוני עד הגבוה, כמו מועדון העסקים הישראלי (על פי ראיון עם ישראלית בת 65). ההסברים שניתנו לדלות חיי הקהילה נגעו בזמניות של הישראלים במקום, בביקורתיות פנים קהילתית בקרב הישראלים ("הקהילה הישראלית מאוד קשה, ביקורתית... הסיבה שאין הרבה ארגונים היא

בשל הביקורת" (ישראלית בת 38), ובחוסר צורך בשל הקרבה לארץ ("אל תשכחי... אנחנו לא רחוקים מהארץ... אם אני מתגעגעת – בחמש שעות אני שם, ואני יכולה לעשות את זה 4-5 פעמים בשנה! בשבילי, הארץ זה כמו פתח תקווה..") (ישראלית בת 58).

קשרי הישראלים בינם ובין עצמם רבים בהרבה מאלה שהם מקיימים עם קהילות לא ישראליות. מלבד קשרים טרנס-לאומיים עם חברים בישראל, ישראל היא המוקד לכל מערכות הקשרים והביקורים בה תכופים מאוד. הקשרים עם יהודי המקום דלים, ובתחומי החינוך, הנישואין והעסקים עיקר הקשרים, כפי שכבר הראינו, הם עם קהילות לא ישראליות. ניכר ההבדל בלמידות הקבוצתית הישראלית של המתגוררים בבריטניה, האשכנזים והנשואים, יחסית למתגוררים בצרפת, הספרדים והרווקים.

אף שלדברי הנבדקים מתקיימת בבריטניה פעילות ישראלית רבה יותר, ניכר בפעילות זו גוון אליטיסטי והיא מיועדת לקבוצות נבחרות, בעיקר למבוגרים הנשואים. בצרפת, ההתארגנות הישראלית אף רופפת מזו שבבריטניה ולא ידוע על ארגונים כלשהם. כפי שהראינו בתת פרק קודם, חלק (פחות משליש) מהצעירים והרווקים בצרפת מבלים בעיקר בחברה לא יהודית. מנגנון שימור הזהות היהודית דרך "הקשר הישראלי" פועל באמצעות הקשר עם ישראל ובאמצעות קשרים חברתיים המשמשים בעיקר את הנשואים, בני קבוצת הגיל המבוגרת (ראו תמונות של בתי עסק ישראליים בגולדרס גרין בנספח לעבודה זו).

השוואה בין ישראל לחו"ל

לישראלים שהשתתפו במחקר יש זיקה גבוהה לישראל וזיקה מעטה למדינה שבה הם מתגוררים. בבדיקה מעמיקה יותר, ביקשנו מהנבדקים להשוות בין ישראל למדינת מגוריהם.

מהתבוננות בלוח 6 נראה כי הזיקה לישראל גבוהה מאוד: ברמה הרגשית, בתחושת הבית ובהזדהות כישראלים. סטיות התקן הנמוכות מעידות על תמימות דעים גבוהה בין הנבדקים ביחס

לזהותם הישראלית. הישראלים מציגים עצמם ככאלה, אינם חשים בבית במדינה שבה הם חיים ואינם קשורים רגשית אליה. כמו כן, הישראלים חשים במידה מסוימת כמיעוט במדינה בה הם חיים.

לוח 6

השוואה של הנבדקים בין ישראל לחו"ל בהיבטים שונים –
ממוצעים וסטיית תקן (המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות,
כאשר 1=כלל לא ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיית תקן	
2.48	1.07	1. קשור/ה רגשית למדינה בה את/ה חי בחו"ל
4.67	0.60	2. קשור/ה רגשית לישראל
2.91	1.07	3. חש/ה "בבית" במדינה בה את/ה חי
4.00	1.04	4. מרגיש/ה יהודי/ה
4.49	0.83	5. מרגיש/ה <u>ישראלי/ת</u>
4.34	0.92	6. חש/ה "בבית" בישראל
1.84	1.08	7. מרגיש/ה אנגלי/צרפתי
3.00	1.23	8. מרגיש/ה כמיעוט במדינה בה את/ה חי
4.38	0.93	9. מציג/ה עצמך כישראלית
3.80	1.32	10. מציג/ה עצמך כיהודי/ה

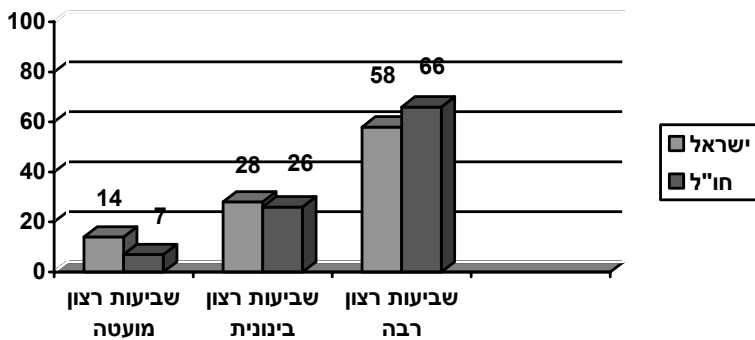
בהשוואה לפי ארצות מגורים נמצא, כי הקשר הרגשי לישראל חזק מעט יותר בקרב ישראלים המתגוררים בצרפת; **כולם** ציינו כי הם קשורים רגשית לישראל במידה רבה ורבה מאוד, ורק 92% מהישראלים החיים בבריטניה ציינו רמה דומה של קשר רגשי לישראל. לעומת זאת, ישראלים המתגוררים בבריטניה מציגים עצמם כיהודים במידה רבה ורבה מאוד יותר מאלה המתגוררים בצרפת (72% ו־55% בהתאמה).

ישראלים, הן המגדירים את השתייכותם העדתית כספרדים הן המגדירים עצמם כאשכנזים, חשים כיהודים במידה רבה ורבה מאוד בשיעור דומה למדי (74% ו-72% בהתאמה). לעומת זאת, הזהות הישראלית גבוהה מעט יותר בקרב קבוצת האשכנזים מאשר בקרב הספרדים (92% ו-88% בהתאמה).

רווקים מרגישים כאנגלים או כצרפתים במידה רבה ורבה מאוד בשיעור גבוה מהנשואים (25% לעומת 6% בהתאמה). לעומת זאת, נשואים חשים יותר ישראלים בהשוואה לרווקים (95% ו-82% בהתאמה). אף שכללית, ישראלים החיים בצרפת חשים קשר רגשי עז לישראל יותר מאלה החיים בבריטניה, הרי שרווקים (ששיעורם גבוה יותר בקרב המתגוררים בצרפת) חשים קשר רב יותר למדינה שבה הם מתגוררים וזהותם כישראלים נמוכה יותר מזו של המתגוררים בבריטניה.

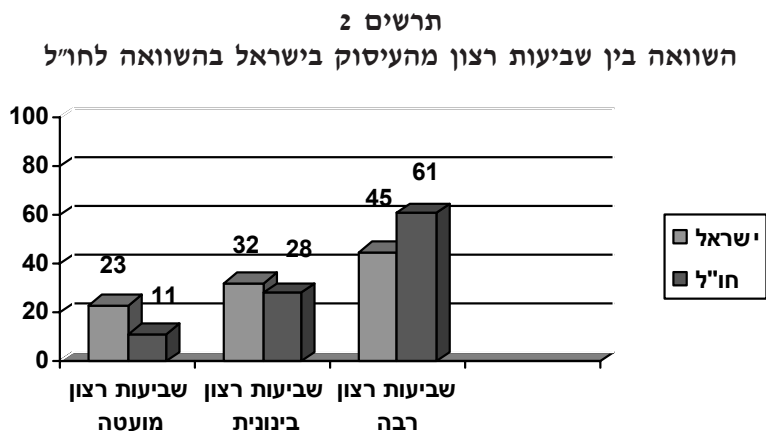
כמו כן, נשאלו הנבדקים על שביעות רצונם מחייהם בחו"ל ובישראל. שביעות הרצון מהחיים בחו"ל גבוהה מעט יותר מזו שנמדדה בישראל (תרשים 1).

תרשים 1
השוואה בין שביעות רצון מהחיים בישראל וחו"ל

לגבי שביעות הרצון מעיסוקיהם בישראל ובחו"ל נראה כי הפער גדול קצת יותר "לטובת" חו"ל. שביעות הרצון מהעיסוק בחו"ל גבוהה מזו

שהיתה מהעיסוק בישראל (תרשים 2). בהשוואה לפי עדות, אשכנזים שבעי רצון יותר מעיסוקם בחו"ל לעומת הספרדים (71% ו-38% בהתאמה שצינו כי הם שבעי רצון במידה רבה ורבה מאוד).

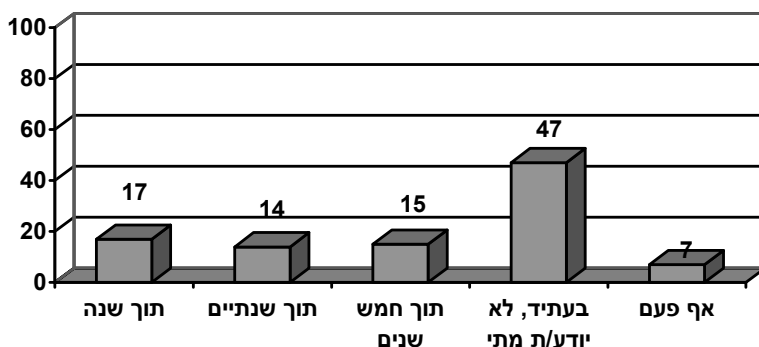
כפי שראינו בלוח 6, מרבית הישראלים מציגים עצמם כיהודים ושיעור גבוה מאוד מציגים עצמם כישראלים. עם זאת, ישראלים המתגוררים בבריטניה נוטים יותר מאלה המתגוררים בצרפת להציג עצמם כיהודים. לכך נמצא אישוש מסוים גם בראיונות פנים אל פנים שבהם נשאלו הישראלים באיזו מידה הם מבליטים את יהדותם וישראליותם. ישראלים השוהים בפריס מציגים עצמם בעיקר כישראלים ולא כיהודים. הם אינם מבליטים את זהותם היהודית, אולי בשל חוסר רלוונטיות – "מבליטה את זהותי היהודית? בטח שלא. אין לי כזו" (ישראלית בת 30).

שאלנו את הישראלים באיזו מידה הם בטוחים שיישארו בחו"ל. קיבלנו תשובות מהוססות למדי: 16% השיבו שהם בטוחים שלא יישארו, 25% השיבו שהם די בטוחים שלא יישארו, 33% ציינו שאולי יישארו, 19% די בטוחים שיישארו, ועוד 8% בלבד בטוחים שיישארו. דווקא הספרדים, שראינו כי הם שבעי רצון פחות מעיסוקיהם בחו"ל,

הראו יותר נכונות להישאר שם (32% ו-27% בהתאמה שצינו כי הם די בטוחים ובטוחים שיישארו בחו"ל).

מצד שני, שיעור גבוה של הנבדקים מתכוון לשוב לישראל: 46% נקבו במועד חזרה משוער של שנה-חמש שנים; 47% סבורים שיחזרו בעתיד אך לא יודעים מתן, ורק 7% ציינו כי לא יחזרו אף פעם (תרשים 3). בהתאם לנתון הקודם, שיעור הספרדים המתכוונים לשוב לארץ נמוך יותר: 15% מהם לעומת 17% מהאשכנזים טענו כי ישובו ארצה בתוך שנה, ו-9% מהספרדים לעומת 6% מהאשכנזים השיבו כי לא ישובו אף פעם.

תרשים 3
כוונות שיבה לישראל

יותר ישראלים המתגוררים בצרפת נקבו במועד מוגדר לחזרה ארצה. ההבדל הבולט הוא בנכונות של 31% מהמתגוררים בצרפת לעומת 9% מהמתגוררים בבריטניה לחזור ארצה במהלך השנה הקרובה. בהתאם לכך, הביעו יותר רווקים (ששיעורם רב יותר בקרב המתגוררים בצרפת) נכונות לחזור בתקופה הקרובה: 48% מהרווקים לעומת 8% מהנשואים מתכוונים לחזור ארצה בשנה הקרובה.

ישראלים המגדירים עצמם כספרדים מתכוונים יותר מאשכנזים להישאר בחו"ל (11% לעומת 7% בהתאמה הבטוחים שיישארו בחו"ל). בהתאם לכך, 16% מהאשכנזים ו-14% מהספרדים מתכוונים לחזור ארצה בשנה הקרובה.

רוב הנוטים להישאר בחו"ל הם ישראלים המתגוררים בבריטניה, נשואים, הרואים עצמם ספרדים. רוב הנוטים לחזור לישראל הם רווקים תושבי צרפת. בנושא זה לא נמצא שוני בין עדתי מובהק (יתרון "קל" וקטן לאשכנזים).

שינוי בזהות יהודית וישראלית כתוצאה מההגירה באיזו מידה חשים הנבדקים כי חל שינוי בזהותם האתנית כתוצאת המעבר מישראל לחו"ל? השינוי המשמעותי ביותר, לדברי המשתתפים, נוגע לקשר הרגשי שלהם למדינת ישראל, שהתחזק כתוצאה מההגירה. בהתאם לכך, התחדדה גם הזהות הישראלית בעקבות המעבר. היבטים נוספים שהתחזקו, אם כי במידה פחותה, הם הזהות היהודית ומידת שמירת המסורת היהודית (לוח 7). ישראלים המגדירים את השתייכותם העדתית כספרדית חשים כעת, יותר מבעבר, יותר יהודים מאשר ישראלים (27%), בהשוואה לכ-10% בלבד בקרב האשכנזים אשר ציינו עלייה בהיבט זה.

לוח 7

**שינוי במרכיבי זהות יהודית וישראלית בעקבות המעבר לחו"ל
(התפלגות באחוזים)**

סה"כ	יותר	דומה	פחות	
100%	45	46	9	1. בזהותך הישראלית
100%	38	50	12	2. בזהותך היהודית
100%	33	58	9	3. מרגיש כעת יותר ישראלי מאשר יהודי
100%	17	60	23	4. מרגיש כעת יותר יהודי מאשר ישראלי
100%	53	45	2	5. בקשר הרגשי שלך לישראל
100%	33	51	16	6. במידת שמירת המסורת שלך
100%	28	61	11	7. בעמדותיך כלפי הדת היהודית
100%	24	64	12	8. בפעילותך היהודית באופן כללי

רוב מוחלט של הישראלים שרואיינו על פה מזהים שינוי בזהותם הישראלית בעקבות שהייתם **בצרפת**. חלקם העידו על חיזוק הזהות הישראלית: "בעקבות דיווחי אמצעי התקשורת המקומיים, שגרמו ליזעם, את נהיית קצת 'ישראלית' בעל כורחך. כמה שרוצים להיות קוסמופוליטיים, תמיד יהיה מי שיזכיר לך מי את", "מחוץ למדינה, אני מרגישה יותר ישראלית" (ישראלית בת 58). ברמה המעשית, ציינה ישראלית בת 45 כי "נעשיתי יותר יהודית, מרגישה צורך ללכת לבית כנסת, בשביל הילדים, בחגים".

צעירים ובני "דור וחצי" ודור שני ציינו ממדים שונים של שינוי בזהותם. אחדים העידו על חיזוק זהות קוסמופוליטית: "רואה את ישראל כחלק מהעולם ולא מרכז העולם" (ישראלי בן 30); ישראלי נוסף בן 27 ציין כי: "יותר מתעניין כעת בהיסטוריה היהודית"; "חידד שאלות עד כמה הדברים חשובים לי" (ישראלי בן 30); "התקרבותי יותר ליהדות, יותר לקבל את החלק היהודי. בארץ כולם יהודים, כאן זה מקבל יותר תוכן ומשמעות, לחגוג את החגים, שבתות. אם לא עושים משהו, זה יום ככל הימים...הייתי בעבר אנטי יהדות, כעת יותר מקבלת" (ישראלית בת 30).

זהותם הישראלית של המשיבים המתגוררים בפריס עוברת שינוי במהלך השהייה בפריס והם נהיים "צרפתיים" יותר ואירופאים בתודעה ובנימוס. ישראלי בן 30 אשר שהה כילד עם הוריו בפריס, שב עמם לארץ וחזר לצרפת, טוען כי: "אחרי ההיפתחות לעולם זה משהו שמשנה אותך, ואז נוצר צורך להיות עם אנשים גם ממקומות אחרים, לראות ולהיפתח למקומות אחרים. ילדים שלמדו בבית ספר ישראלי [בפריס, ל.ל.] יצאו עם נימוס כחלק מקוד חברתי, ואז חוזרים לארץ קצת שונים. אחרי חמש שנים יש שוני תרבותי מסוים, השפעה אחרת שקיבלת". "בישראל כולם מדברים איתי, מוזר שכולם מזמינים את עצמם אלינו. כאן זה לא מנומס" (נער בן 15).

כמחצית מהמשיבים **בלונדון** לא חשים כי חל שינוי בזהותם הישראלית, ורוב הישראלים שאכן חשים שינוי – מדווחים על החלשות הזהות הישראלית: "אני חוששת לחזור לישראל.. אני מרגישה נחותה

מהישראלים, לא מכירה את התכנית "ארץ נהדרת" והמעט שראיתי לא הצחיק אותי.. (ישראלית בת 39); "...פה אני כן מרגישה ישראלית. בארץ יש לי בעיה כי אני כבר לא ישראלית. (בישראל, ל.ל.) המון דברים שמפריעים לי. המון דברים צורמים...כשאני (שם) למשל, דוד שלי אומר 'למה את לא קופצת?'. אני עונה לו שאני לא יודעת אם נוח להם, ואז הוא אומר 'תדפקי בדלת ותפנסי'" (ישראלית בת 58). מרואיינת אחת העידה על שינוי אחר שחל בזהותה הישראלית: "היו אלמנטים שהתחזקו, כמו מעין זהות אתנית של ישראל. כל החיבור שלי לתרבות הישראלית הוא של אדם החי בחו"ל, ולכן...קודם היתה זהות לאומית, עכשיו זו זהות אתנית, מתוך החיבור לקהילה הישראלית שכבר מושפעת מתרבות אנגלית.. (ישראלית בת 47).

רוב הישראלים (בעיקר הנשואים) חשים כי זהותם היהודית התחזקה בעקבות שהותם בחו"ל: "התקרבותי ליהדות – ארוחות שבת, חגים בבית הספר.. (ישראלית בפרס בת 45); "אני מקפידה יותר בגלל הילדים" (ישראלית בלונדון בת 39); "לא היתה לי זהות יהודית בכלל ועכשיו כן...בגלל המגע עם לא יהודים. זה הכריח אותי לפתח את הזהות. ידעתי שאנשים מצפים שאומר מאיזו דת אני. זה קרה אחרי שנה-שנתיים, לא מיד" (ישראלית בלונדון בת 47).

בנוסף לממצאים אלה, נשאלו הישראלים על היבטי זהות החשובים להם כעת יותר מבעבר. ההיבט החשוב יותר כעת, בעקבות ההגירה לחו"ל, הוא הקשר עם ישראל; אחריו באים חינוך יהודי לילדים, שמירת מנהגים יהודיים וזהות יהודית. ההיבטים החשובים הבאים הם הכרת התרבות המקומית הלא-יהודית והקשר ליהדות. כלומר, המעבר לחו"ל חידד, כפי שכבר הראינו, היבטים שונים של ההזדהות הישראלית והקשר לישראל, אך גם את הצורך בגיבוש זהות יהודית של המשיבים וילדיהם – בד בבד עם היכרות של התרבות הלא יהודית. הקשרים החברתיים, הן עם הקהילה היהודית הן עם הלא יהודית, מושפעים פחות מההגירה מישראל לחו"ל (לוח 8).

לוח 8

שינוי בייחוס חשיבות להיבטים שונים בעקבות המעבר לחו"ל (התפלגות באחוזים)

סה"כ	יותר	דומה	פחות	
100%	33	56	11	1. הדת היהודית
100%	29	50	21	2. מגורים בקרבת יהודים אחרים
100%	43	48	9	3. שמירת מנהגים יהודיים
100%	47	44	9	4. חינוך יהודי לילדים
100%	59	40	1	5. הקשר עם ישראל
100%	44	50	6	6. זהותך היהודית
100%	26	54	20	7. קשרים חברתיים בעיקר עם יהודים
100%	23	57	20	8. התערות בחברה הלא יהודית
100%	24	58	18	9. יצירת קשרים חברתיים עם לא יהודים
100%	38	45	17	10 לימוד התרבות המקומית הלא יהודית

בהשוואה לפי ארצות מגורים, נמצאו הבדלים מובהקים (שיעור המשיבים בחיוב בצרפת כפול משיעורם בבריטניה) בשלושה היבטים: לימוד התרבות המקומית – ישראלים המתגוררים בצרפת מעוניינים בכך יותר מהמתגוררים בבריטניה (50% ו-25% בהתאמה); יצירת קשרים חברתיים עם לא יהודים (34% ו-15% בהתאמה); התערות בחברה הלא-יהודית (32% ו-15% בהתאמה).

בעקבות המעבר לחו"ל, העידו רווקים ונשואים על שינויים במרכיבי זהותם היהודית והישראלית באופן הבא: נשואים חשים כעת, יותר מרווקים, בעליית חשיבות הדת היהודית (39% ו-18% בהתאמה) והשמירה על מנהגי היהדות (46% ו-41% בהתאמה).

לעומת זאת, לרווקים חשוב כעת יותר מאשר לנשואים להתערות בחברה הלא יהודית (37% ו-15% בהתאמה) וליצור קשרים חברתיים עם לא יהודים (37% לעומת 16%). דפוס זה תואם ממצאים שהוצגו קודם לגבי זיקתם הרבה יותר של הרווקים לחברה הלא יהודית. בנוסף למתואר לעיל בלוח 8, התבקשו הנבדקים להשיב לגבי קיום מנהגים יהודיים בפועל – בישראל ובחו"ל. כשליש מהישראלים לא מקיימים כלל אף אחד מהמנהגים היהודיים שעליהם הם נשאלו, למעט השתתפות בסדר פסח. עם זאת, חיזקה השהות בחו"ל בקרב הישראלים את מנהג הדלקת נרות השבת והליכה לבית הכנסת – במידה שהם מקיימים מנהגים אלה. ניכרת בחו"ל עלייה מסוימת בהקפדה על צום יום כיפור, אך לא חל שינוי בנושא הקפדה על אכילת מזון כשר (לוח 9).

לוח 9

מידת קיום מנהגים יהודיים בהשוואה בין המצב כיום לזה שהיה בישראל (התפלגות באחוזים)

סה"כ	לא מקיימים/ת מנהג זה	בחו"ל יותר	במידה שווה	בישראל יותר	
100%	38	27	24	11	הדלקת נרות שבת
100%	1	4	76	19	השתתפות בסדר פסח
100%	37	5	34	24	אכילת מזון כשר
100%	31	11	51	7	צום ביום כיפור
100%	31	25	31	13	ביקור בבית הכנסת

ישראלים המתגוררים בבריטניה מקיימים לרוב מנהגים יהודיים במידה דומה או רבה יותר מזו שנהגו לקיימם בישראל. ישראלים המתגוררים בצרפת מקיימים פחות מנהגים יהודיים, אם בכלל, בשיעורים נמוכים יחסית לישראל. מעל מחצית מהמשיבים הרווקים (52%) אינם מדליקים נרות שבת, לעומת 31% מהנשואים. רווקים טענו כי קיימו את המנהג בעיקר בישראל, ואילו נשואים מקיימים אותו בשיעור משמעותי בעיקר בחו"ל. כמעט כל הנשאלים משתתפים בסדר פסח: יותר רווקים מנשואים קיימו את המנהג בישראל; מיעוט מקרב הנשואים (12%) קיימו את המנהג בישראל ומרביתם מקיימים אותו בחו"ל ובישראל במידה שווה. מעל 40% מהישראלים המשייכים עצמם לעדה האשכנזית ויותר מ-10% מהספרדים העידו, כי אינם אוכלים מזון כשר ואינם צמים ביום הכיפורים. ספרדים קיימו מנהגים אלה בישראל ובחו"ל במידה שווה. ישראלים המתגוררים בצרפת והצעירים הרווקים ממעטים יותר בקיום מנהגים יהודיים בחו"ל בהשוואה לישראלים המתגוררים בבריטניה ולנשואים, וכן בהשוואה למצב בישראל.

הגדרתם העצמית של המשיבים, כחילוניים או דתיים, לא השתנתה כמעט עם המעבר לחו"ל (לוח 10). 87% מהאשכנזים ו-54% מהספרדים מגדירים עצמם כחילוניים.

לוח 10

הגדרה אישית בהקשר לדת בעבר, בעת מגורים בישראל, לעומת כיום בחו"ל (התפלגות באחוזים)

סה"כ	אחר	חילוני/ת	מסורת/ת	דתי/ת	חרדי/ת	
100%	1	75	20	3	1	בישראל
100%	2	74	22	2	0	כיום בחו"ל

לסיכום, השינוי המשמעותי ביותר עם ההגירה לחו"ל היה דווקא חיזוק הקשר הרגשי של הנשאלים למדינת ישראל; בהתאם לכך, התחדדה

גם הזהות הישראלית. היבטים נוספים שהתחזקו מעט הם הזהות היהודית ושמירת המסורת היהודית, בעיקר למען הילדים. התחזקות מרכיב הזהות היהודית בולטת יותר בקרב הספרדים. מרבית המשיבים מגדירים עצמם כחילוניים הן בישראל הן בחו"ל, בעיקר האשכנזים. השהות בחו"ל יוצרת הבניה מחודשת של כל ממדי הזהות האתנית – הישראלית, היהודית והצרפתית או האנגלית. מצד אחד חלה התגברות והתחדדות של המרכיבים הקודמים, כישראלים וכיהודים, ובה בעת, למרות היעדר הזדהות גבוהה עם המדינה שבה חיים, צצה זהות חדשה אשר גבולותיה מתחדדים בעת ביקור בישראל: היא מקיפה הזדהות עם ישראל, צורך בגיבוש זהות יהודית, ורצון להכרת התרבות הלא יהודית. ישראלים המתגוררים בצרפת, אשר חלק גדול מהם רווקים, מתערים יותר בחברה ובתרבות הלא יהודית בהשוואה לשיעור נמוך בהרבה של ישראלים המתגוררים בבריטניה.

כשליש מהישראלים לא מקיימים מנהגים יהודיים למעט השתתפות בסדר פסח. עם זאת, השהות בחו"ל חיזקה בקרב הישראלים את מנהגי הדלקת נרות השבת והליכה לבית הכנסת. ישראלים המתגוררים בצרפת, רווקים ואשכנזים, ממעטים בקיום מנהגים יהודיים בחו"ל – יחסית לישראלים המתגוררים בבריטניה, נשואים וספרדים – וכן בהשוואה למצב בישראל.

מנגנוני שמירת זהות ישראלית

לאחר שעסקנו בשינוי במרכיבי הזהות הישראלית והיהודית, בעקבות המעבר מישראל לחו"ל, נבחן את מאפייני הזהויות הללו בפועל. אחד ההיבטים המרכזיים בשמירת זהות אתנית הוא השימוש בשפה. מממצאי המחקר הנוכחי עולה כי מידת השימוש בשפה העברית, בהשוואה לשימוש בשפות אחרות, משתנה בהתאם לאובייקטים שאיתם יש להתקשר. עם בני או בנות הזוג ועם הילדים משוחחים בעברית בעיקר, אם כי קיים גם שיעור לא מבוטל של משיבים המשוחח עם בני או בנות הזוג בעיקר בשפה אחרת. עם חברים מדברים כמה שפות, ואילו בקריאת עיתון, באינטרנט ובהאזנה לרדיו העברית דומיננטית. בתחום העבודה

משתמשים כמובן בעיקר בשפה אחרת (לוח 11). כלומר, השימוש בעברית דומיננטי בעיקר בתחום הביתי ובתחום התקשורת, בעוד שבתחום העסקי – החוץ-ביתי – השפה האחרת היא הדומיננטית. גם בראיונות פנים אל פנים ציינו רבים כי הם משתמשים בעברית, בפרט בשיחות עם ילדיהם: ישראלית מלונדון (בת 39) ציינה כי בנה סירב לדבר אנגלית בגן הילדים מאחר שהבין את חשיבות השפה העברית בעיני אמו. אחרים ציינו שילדיהם מתביישים כאשר ההורים משוחחים עִמָם בעברית במקומות ציבוריים, ואחת אף ציינה את האינטראקציה בין ילדים להוריהם בבית כשפת חרשים: "...את תראי כשתכנס לבתים, שילדים מדברים באנגלית והאמא עונה בעברית... אני השתדלתי לדבר עברית, אבל למשל בפארק הם התביישו, ושם ויתרתי להם ואמרתי 'טוב, נדבר באנגלית'" (ישראלית בלונדון בת 58).

לוח 11

שימוש בעברית בהשוואה לשפה אחרת (התפלגות באחוזים)

סה"כ	רק בשפה אחרת	בעיקר בשפה אחרת אך גם בעברית	בעברית ובשפה אחרת באותה מידה	בעיקר בעברית אך גם בשפה אחרת	רק בעברית	
100%	33	9	5	8	45	1. בשיחות עם בן/בת הזוג
100%	16	6	4	28	46	2. בשיחות עם הילדים
100%	47	21	15	13	4	3. בעבודה
100%	13	21	25	31	10	4. בשיחות עם חברים
100%	8	20	37	32	3	5. בקריאת עיתון, באינטרנט, בהאזנה לרדיו

כפי שמצאנו בתת פרק קודם, פני הישראלים המתגוררים בצרפת נשואות לחברה ולתרבות הלא יהודית בשיעורים גבוהים מאלה של ישראלים המתגוררים בבריטניה. בהתאם לכך, השימוש בשפה העברית נפוץ פחות בקרב הראשונים והם דוברים בעיקר צרפתית עם בני או בנות הזוג, עם הילדים ועם החברים. גם להיבט העדתי נודעת חשיבות: אשכנזים משתמשים יותר מספרדים בעברית בשיחות עם חברים.

פחות רווקים (ששיעורם גבוה יותר בקרב המתגוררים בצרפת) מנשואים ציינו כי הם משתמשים רק בעברית בשיחות עם בן או בת הזוג (12% ו-54% בהתאמה), בשיחות עם חברים (0% ו-14% בהתאמה). 5% מהנשואים הקוראים עיתון, משתמשים באינטרנט ומאזינים לרדיו, עושים זאת רק בעברית, ואף לא אחד מהנשואים הרווקים, זאת לעומת 21% מהרווקים ו-4% מהנשואים העושים זאת רק בלועזית. המתגוררים בצרפת והרווקים ממעטים להשתמש בשפה העברית כמנגנון לשמירת זהותם בהקשרים שונים של חייהם, בהשוואה לישראלים המתגוררים בבריטניה ולנשואים.

כפי שראינו לעיל, היבט נוסף של שמירת הזהות הישראלית הוא מספר הביקורים בישראל. ישראל מהווה מוקד עיקרי לזהות והזדהות בקרב הישראלים השוהים באירופה, ושיעור הביקורים בה גבוה: 91% מהנבדקים ביקרו בישראל שלוש פעמים ואף יותר במהלך שהותם הנוכחית בחו"ל. נשואים מבקרים יותר מרווקים (96% ו-86% בהתאמה אשר ביקרו שלוש פעמים ויותר). אחת המרואיינות ציינה גם כי בהשוואה לישראלים בארה"ב, ישראלים החיים באירופה מגיעים יותר לישראל מאחר שהיא קרובה לאירופה (ישראלית בלונדון בת 58).

בהמשך שאלנו מה פשר הישראליות מבחינת הנבדקים. לכך השיב רוב מכריע כי מאפייני הישראליות העיקריים הם ציון חגי ישראל ושלחת הילדים לביקורים בישראל. המאפיינים הבאים בתור הם: שיחה בעברית עם הילדים (כפי שהתברר גם בראיונות פנים אל פנים שלעיל), חינוכם לאהבת ישראל, ולבסוף השרות בצה"ל, שבנוגע אליו נמצאה בתשובות הטרוגניות רבה (לוח 12).

לוח 12

מאפייני ישראליות – ממוצעים וסטיית תקן (המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות, כאשר 1=כלל לא ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיית תקן	
3.81	1.30	1. שירות בצה"ל (שלך או של ילדיך)
4.21	1.08	2. לחנך את ילדיך לאהבת ישראל
4.39	0.94	3. לשלוח את ילדיך לביקורים בישראל
4.36	1.04	4. לשוחח בעברית עם ילדיך
4.38	0.90	5. ציון חגים ישראליים (יום עצמאות, יום הזיכרון)

רק לגבי מאפיין אחד נמצא הבדל מובהק לפי ארצות מגורים: חגי ישראל. 72% מהישראלים החיים בבריטניה ורק 48% מהחיים בצרפת ציינו את מרכזיותם.

עשייה בהקשר ישראלי פירושה, עבור המשיבים, בעיקר מעקב אחר הנעשה בארץ, גלישה באתר אינטרנט ישראלי, קריאת עיתונות או כל חומר כתוב בעברית, האזנה למוסיקה ישראלית וצפייה בסרטים הקשורים בישראל. השונות (סטיית התקן) בין תשובות הנבדקים בכל ההיבטים הללו אינה גבוהה, והיא מעידה על תמימות דעים גבוהה (לוח 13).

לוח 13

עשייה הקשורה בישראל במהלך השנה האחרונה – ממוצעים
וסטיות תקן (המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות, כאשר 1=כלל לא
ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיות תקן	
4.68	0.62	עקבת אחר הנעשה בארץ באופן קבוע
4.67	0.75	גלשת באתר אינטרנט ישראלי
4.64	0.71	קראת עיתון או כל פרסום אחר בעברית
4.34	0.97	הקשבת למוסיקה ישראלית
4.17	0.99	צפית בסרט הקשור בישראל
4.04	1.14	קראת עיתון או כל פרסום אחר בשפה מקומית
3.46	1.53	השתתפת בחגיגות העצמאות לישראל
3.29	1.43	קראת ספר (מלבד התנ"ך) בשל הקשרו היהודי
2.77	1.72	עקבת אחר שידורי הערוץ הישראלי בלויין

הבדל אחד מובהק נמצא בין ישראלים הגרים בצרפת לאלה המתגוררים
בבריטניה: הראשונים מייחסים חשיבות פחותה לחגיגות יום העצמאות
של ישראל וממעטים להשתתף בהן (31% לעומת 54% שהשתתפו במידה
רבה מאוד – בהתאמה). מעקב אחר שידורי הערוץ הישראלי בלויין
מאפיין בעיקר ישראלים המגדירים עצמם כספרדים, כמחציתם עשו
זאת במידה רבה ורבה מאוד בהשוואה ל־21% מהאשכנזים.

חלק מהישראלים, בכללם כאלה הקשורים לשגרירות בפריס, העידו
בראיונות כי הם וחבריהם הישראלים שומרים על זהותם הישראלית
באמצעות דיבור בשפה העברית; אחרים העידו על שימוש במנגנונים
אחדים לשמירת זהות ישראלית (מהדומיננטי ומטה): קיום מעגל
חברתי עם ישראלים, שימוש בשפה העברית בין חברים ובמשפחה,
התעדכנות בנעשה בארץ באמצעות האינטרנט והעיתונות, ביקורים
בארץ והשתתפות באירועים שמארגנת השגרירות.

הצעירים מתקשים בשמירת הזהות הישראלית בשל מיעוט מקומות בילוי ומרכזים ישראליים, ובעיקר בשל הסתייגות מכך מצד אחד ורצון להתערות בחברה הכללית מצד שני: "ישראלים פה, בגלל שהם מיעוט 'יורד'... יש סטיגמה של יורד... לא מתאגדים כי הם מתוסבכים... אין קהילות לגיטימיות של ישראלים" (ישראלי בן 30).

מן המחקר מסתמן פרופיל של שמירת זהות ישראלית רופפת בקרב הצעירים החיים בפריס, אשר נמצא בהלימה עם ממצאים על אודות הזהות היהודית שהוצגו לעיל. זאת מסיבות אחדות: העדר פעילות מאורגנת מטעם השגרירות (קיים בפריס "בית ישראלי", אך לפי עדויות הנבדקים הוא אינו מתפקד כמעט כמקום המלכד סביבו את הישראלים המתגוררים בעיר ובסביבותיה); אין לקהילה הישראלית המקומית ארגונים אחרים, ולכן שמירת הזהות הישראלית היא עניינם הפרטי של המבקשים זאת; חלק מהנבדקים תופסים את שהייתם בפריס כארעית ונטולת לגיטימיות, לכן הם חסרי מוטיבציה ליזום או להצטרף לפעילות ישראלית מאורגנת – פורמלית או בלתי פורמלית.

בעבר התקיים בפריס בית ספר ישראלי קטן, שבו למדו ילדי דיפלומטים, שליחי סוכנות ו"יורדים". בית הספר סייע לשמירת זהות ישראלית בקרב **בני הדור השני**, ילדי הישראלים, היה "כלי מסוים לשמירת הווי ישראלי" וחיזק את הזהות הישראלית ("ממש העתק של בית ספר בארץ... טקס יום העצמאות של הקהילה הישראלית היה מתקיים שם" [ישראלי בן 30]). בשל מיעוט תלמידים נסגר בית הספר.

בני נוער ישראלים חשים בנוח בפריס, וקשורים גם לישראל: "זה הבית השני שלי" (נער בן 13). הזהות הישראלית נשמרת באמצעות מגורים בסביבה של ישראלים אחרים, שימוש בשפה העברית בבית ונסיעות לישראל. יש להם חברים ישראלים, אך בני הנוער מתחברים בעיקר לחברים יהודיים: "כשהם יהודים, יותר קל להזמין אותם. למה? – הם חושבים כמוני, יש להם אותם רעיונות. חברים לא יהודים – פחות מזמין הביתה" (נער בן 15).

שאלת השירות בצה"ל חשובה, וחלק מבני הנוער חוזרים לשם כך מפריס לישראל.

מנגנוני שמירת הזהות הישראלית של הישראלים בלונדון איתנים יותר מאלה של המתגוררים בצרפת. ישראלים המתגוררים בלונדון שומרים על זהותם הישראלית באמצעים אחדים (מהדומיננטי ומטה): שימוש בעברית בבית, גני ילדים ישראלים וחוגים בעברית, מגורים בשכונות 'של ישראלים' (גולדס גרין), מעגל חברתי ישראלי (ישיבה בבתי קפה בשכונה, בילוי במרכז קניות יהודי וישראלי) ונישואים בין ישראלים. בני זוג ישראלים החיים בלונדון 37 שנים טענו ש"כל החברים שלנו ישראלים, אין לנו חברים אנגלים בכלל, לא יהודים ולא אחרים". גם לשירות הילדים בצה"ל נודעת חשיבות ("זה היה מאוד חשוב לנו והם ידעו את זה").

בלונדון מתקיימת פעילות מאורגנת לישראלים, והם מתעדכנים בנעשה בישראל באמצעות האינטרנט, שידורי טלוויזיה מישראל, עיתונים וביקורים בארץ. בני זוג בני 65 ששמרו על קשר אינטנסיבי עם ישראל במשך שנים רבות, העידו כי: "אנחנו למעשה חיים בארץ – עיתונים ישראליים, טלוויזיה ורדיו...אני לא קורא אף עיתון אנגלי...אני יודעת בדיוק מה מזג האוויר בארץ...בנינו לנו את ישראל הקטנה פה. נכון שאנחנו כמו בבועה, אבל זה מתאים לצרכים שלנו...אנחנו נוסעים הרבה מאוד לארץ, פעם בחודש או חודש וחצי" (ישראלי וישראלית בני 65).

בני "דור וחצי" ודור שני בלונדון שומרים על זהותם הישראלית במסגרות חינוכיות שונות ובמסגרת המשפחה. בתי ספר יהודיים הנוטים לציונות מעבירים מסרים ציוניים ומעודדים ביקורים בארץ. בית הספר גם מספק חברה של יהודים או ישראלים. בני נוער רבים מתחברים לישראלים אחרים: "יותר נוח להיות עם ילדים ישראלים... עם יהודים אני גם מסתדר...עם אנגלים הכל אנגלי, הם לא אוהבים להשתולל...אני מדבר עברית עם הישראלים" (נער בן 13). בני נוער ישראלים נהנים בלונדון מחוגים ומשיעורים פרטיים בעברית. חלקם חברים בתנועות נוער כמו "צבר" (מפגש עם נוער ישראלי) או "חץ וקשת" (של הגדנ"ע).

מקום מרכזי בשמירת הזהות הישראלית נודע למשפחה: ישראלים רבים מתגוררים בסמיכות (בגולדרס גרין), והורים ישראלים חושפים את ילדיהם לתרבות ישראלית: מוסיקה, עיתונות, ספרים, קלטות וידאו וטלוויזיה, מוצרים ישראלים (שקדי מרק, חומוס) ועוד.

כמעט כל ההורים מדברים עם ילדיהם עברית, וחלק מן הילדים מדברים עברית זה עם זה ("יש לי המון חברות שיש להן 'שפת חרשים' בבית"... שהילדים מדברים באנגלית והאמא עונה להם בעברית. אני השתדלתי לדבר עברית, אבל למשל בפארק הם התביישו, ושם ויתרתי להם ואמרתי 'טוב, נדבר אתם באנגלית'..." (ישראלית בת 58). עמידתם של ההורים על חשיבות העברית לשמירת הלכידות במשפחה בולטת במרבית הראיונות. הילדים גאים בעברית פחות מהוריהם ומעדיפים לדבר בה בבית, שכן מחוץ לבית היא מבליטה את שונותם ואת היותם בני מהגרים. עם זאת, בני הדור השני של ישראלים בלונדון אינם מתביישים בישראליותם וחלקם עונדים סמלים יהודיים כמגן דוד.

הורים שומרים על קשר עם ישראלים אחרים גם בשל הילדים: "מה שחשוב זה שמירה על מעגל חברתי ישראלי כמעט אכסקלוסיבי של מבוגרים וילדים, טיולים משותפים וכד', לעשות מה שישראלים עושים, אותו דפוס בילוי. עד שהילדים גדלו, היתה בחירה מודעת של חברים ישראלים. זה היה המנגנון היחיד כמעט לשמירת זהות ילדי ישראלים.... למפגשים הללו יחד משמעות מאוד גדולה... למרות שילדים ידברו ביניהם באנגלית ואנחנו המבוגרים לא".

הנסיעות לארץ הן מרכיב חשוב נוסף בשמירת הזהות הישראלית, כדרך להנחלת השפה והתרבות. צעירים מבקרים בארץ עם משפחותיהם, משתתפים בסמינרים בארץ בגיל 18, לפני הכניסה לאוניברסיטאות, וחלקם אף מתגייסים לשירות צבאי ("הבן, באיזה שהוא שלב, כשחזרנו לשנתיים לארץ, היה בן 13-16. כשחזרנו, הוא התלבט והחליט שהוא ישראלי והלך לצבא, למרות שיכול קודם כל לסיים באוקספורד. ההורים התנגדו. הוא התעקש לעשות זאת עם בני גילו" (רב ישראלי בן 48); "שלושת הילדים שירתו בצבא" (ישראלי

וישראלית בני 65); "אני רוצה לעשות צבא. עוד לא החלטתי אם שנה או שנתיים" (נערה בת 17); "הבת הגדולה...היה לה ברור שהיא תהיה פקידה פלוגתית בגולני...זה כל כך קסם לה וזה מה שהיא עשתה" (ישראלית בת 65).

צעירים מעטים עולים לארץ, אך רבים מתבוללים לאחר הלימודים באוניברסיטה: "הבן, שהיה זמן רב יותר במעגל ישראלי, איבד את זהותו לחלוטין בעת שהלך לאוניברסיטה – למרות שמדבר עברית, לזהותו הישראלית אין משמעות. כרגע חשוב לו היותו סטודנט, מתרועע עם חברים שונים ולא יהודים" (ישראלית בת 47). הזהות הישראלית אינה נשמרת לאורך זמן בקרב בני הדור השני במידה שבה היא נשמרת בקרב הוריהם. משעה שהם יוצאים מן "הבועה" הישראלית או היהודית שבה שהו כילדים ואף כנערים, ואף שחלקם שירתו בצבא, גדל מינון המפגש עם החברה הלא יהודית ומחליש את זהותם הישראלית.

לסיכום, מנגנוני שימור הזהות הישראלית – השימוש בשפה העברית, הביקורים בארץ, החינוך לאהבת הארץ, ציון חגי ישראל, רשתות חברתיות של ישראלים ועוד – נראים טוטאליים, אך שבריריותם ניכרת במפגש עם החברה הלא יהודית.

מנגנוני שמירת זהות יהודית

כפי שראינו בתת פרק קודם, חלו, בעקבות המעבר לחו"ל, שינויים בזהותם היהודית של הנחקרים, המתבטאים בהגברת הביקורים בבית הכנסת, בהדלקת נרות שבת ובצום ביום הכיפורים. עם זאת, אף ששני שלישים מהמשיבים מקיימים או קיימו מנהגים אלה, רק 24% מהם השיבו כי הם **משתייכים לבית כנסת**, 73% ציינו שאינם משתייכים לבית כנסת, ו-3% ציינו שאין כלל בית כנסת בשכונת מגוריהם. בהשוואה לפי ארצות מגורים, שיעור המשתייכים לבית כנסת גבוה פי שלושה (37%) בקרב ישראלים המתגוררים בבריטניה יחסית למתגוררים בצרפת (12%). 83% מבני המשפחה הקרובים אינם משתייכים לארגונים דתיים **לא יהודיים**, 6% משתייכים ו-11%

מהישראלים לא ידעו להשיב על השאלה. רווקים ציינו, יותר מנשואים, כי בן/בת זוגם משתייך לכנסיה או לכל ארגון לא יהודי (14% לעומת 3% בהתאמה).

מנגנוני שמירת זהות יהודית נוספים שנבחנו הם השתייכות ארגונית וחינוך יהודי. מן הממצאים עולה שהחינוך היהודי ממוקד בקשרים עם מדינת ישראל, ורוב ההורים מסתפקים בכך שהם שולחים את ילדיהם לבקר בישראל; פחות ממחצית המשיבים שלחו את ילדיהם למוסד חינוך יהודי, ופחות משליש שלחו את ילדיהם לבית ספר יהודי או השתייכו למרכז קהילתי יהודי (לוח 14).

לוח 14

השתייכות ארגונית למוסדות יהודיים (התפלגות באחוזים)

סה"כ	לא יודע/ת	כן	לא	
100%	4	28	68	משתייך/ת למרכז קהילתי יהודי
100%	12	61	27	שלחת את ילדיך (אם יש לך) לישראל לביקור
100%	14	31	55	שלחת את ילדיך (אם יש לך) לבית ספר יהודי
100%	13	43	44	שלחת את ילדיך (אם יש לך) לאיזשהו מוסד חינוך יהודי

ישראלים המתגוררים בבריטניה שלחו את ילדיהם לביקור בארץ או כללו אותם במסגרת חינוך יהודית בשיעור גבוה מזה של המתגוררים בצרפת. 39% מהמשיבים הצהירו שהם מוכנים לשלוח את ילדיהם לשהות בישראל במסגרת תכנית חינוכית או אקדמית (61% אינם מוכנים לכך). ישראלים המתגוררים בבריטניה מוכנים לכך יותר (56%) מאלה המתגוררים בצרפת (23%).

הישראלים שבדקנו גאים בישראליותם וביהדותם, ברורה להם משמעות היותם יהודים, והם תופסים את ישראל כמרכז רוחני לעם

היהודי כולו. עם זאת, ההיבט החברתי הישראלי ותחושת העמיות היהודית בינוניים. כמו כן, משיבים מעטים חשים יוצאי דופן בחו"ל בשל היותם יהודים (לוח 15).

לוח 15

מידת הסכמה למרכיבי זהות יהודית – ממוצעים וסטיות תקן
(המשתנה נמדד ב־5 קטגוריות, כאשר 1=כלל לא ו־5=במידה רבה מאוד)

ממוצע	סטיות תקן	
4.04	0.98	יש לי תחושה ברורה של משמעות היותי יהודי/ה
2.34	1.15	אני חש/ה כיוצא/ת דופן בחברה בה אני חי/ה כיום, בשל היותי יהודי/ה
3.08	1.13	יהודים במדינה בה אני חי ויהודים בישראל חולקים גורל משותף
3.02	1.33	קשרי החברתיים הם בעיקר עם יהודים
3.18	1.29	חשוב לי שיהיו לי חברים החולקים את החוויה של להיות יהודי
3.86	1.11	ישראל מהווה מרכז רוחני לעם היהודי
4.27	0.96	אני גאה להיות יהודי/ה
4.32	0.98	אני גאה להיות ישראלי/ת

ישראלים המתגוררים בבריטניה מדווחים, יותר מאלה המתגוררים בצרפת, כי: קשריהם החברתיים הם בעיקר עם יהודים (54% ו־36% בהתאמה הטוענים כך במידה רבה ורבה מאוד); ישראל מהווה מרכז רוחני לעם היהודי (70% לעומת 67% בהתאמה); והם גאים ביהדותם (86% ו־74% בהתאמה). רווקים חשים יותר בחברה בשל יחדותם – בהשוואה לנשואים (28% ו־13% בהתאמה אשר חשים כך במידה רבה ורבה מאוד). 54% מהאשכנזים ורק 35% מהספרדים טענו כי קשריהם החברתיים הם בעיקר עם יהודים – במידה רבה

ורבה מאוד. יותר מ־80% מהספרדים ורק 56% מהאשכנזים ציינו כי ישראל מהווה מרכז רוחני לעם היהודי במידה רבה ורבה מאוד. היינו, כפי שראינו לעיל, זיקתם היהודית של הספרדים ניכרת יותר משל האשכנזים.

מראיונות פנים אל פנים עלה כי חלק מן הישראלים החיים בפריס אינם חשים בזהות יהודית (בעיקר סטודנטים צעירים ורווקים) ואחרים דווקא מתקרבים בחו"ל למסורת היהודית: "...בארץ זה טבעי, יש חגים – מרגישים זאת, לא צריך לעשות כלום [כדי] להרגיש יהודי, כאן זו שאלה אמיתית" (ישראלי בן 30). מנגנונים מרכזיים לשמירת זהות יהודית הם (מהדומיננטי ומטה): ציון החגים, ביקור בבית הכנסת בחגים, וחינוך יהודי או מסגרת יהודית עבור הילדים (ראו גם לוח 14). קיים קושי בשמירה על זהות יהודית הן ברמה הסובייקטיבית הן בקיום מנהגים יהודיים, מפני שאין חופש בחגים היהודיים והחגים נשכחים (בעיקר על ידי צעירים ללא ילדים).

ישראלים בלונדון המבקשים זאת, יכולים לשמר את זהותם היהודית באמצעות בתי ספר יהודיים (דתיים ברובם), ציון החגים וביקורים בבית הכנסת, אך יש הנמנעים מבתי ספר יהודיים מפני דתיותם. "לישראלים אין הרבה כלים לשמור על זהות. הקהילה היהודית חיה כבר מאות שנים בעולם זה ופיתחה כלים לשמירה על זהות...שמירה על מצוות באיזו שהיא מידה...כאן יהיה תהליך של קבוצה מהגרת, שפשוט יעברו אותו תהליך, ומאחר ולא עושים תהליך אקטיבי של שמירת זהות..." (רב ישראלי בן 48). מנגנוני שמירת הזהות היהודית מבוססים לפיכך בעיקר על ישראליות ופחות על תשתית יהודית, המושרשת יותר בקרב הקהילה היהודית המקומית.

רוב בני "דור וחצי" ודור שני בלונדון לומדים בבתי ספר יהודיים. בחינוך היסודי השיעור הוא כ־50% (הורים ישראלים אינם מרוצים מדתיותם של בתי הספר), אך בחינוך העל יסודי עולה השיעור בגלל איכותם של בתי הספר, אי תשלום שכר הלימוד, וחששות ההורים מהתנכלויות אנטישמיות: "יש עלייה במספר המוסלמים, האנטישמיים ואנטי ישראלים, והורים מפחדים"; "ביסודי באים ואוספים, בתיכון

חוזרים לבד. אם ישלחו לבית ספר לא יהודי, יחפשו לדעת שאין הרבה מוסלמים" (ישראלית בת 47).

בתי הספר היהודיים הם גורם חשוב לשמירת הזהות היהודית. בית הספר מספק חיבור לזהות יהודית, החסרה לישראלים: "כחילוניים, אין לנו יכולת להעביר לילדים...אני כבר לא יודע מה לתת, כי לא קיבלתי...בבית ספר יהודי יש כבר יותר סיכוי שהילד יספוג מהמטען היהודי" (ישראלית בת 47). הורים ישראלים נוטים שלא להתערות בקהילה היהודית ובבתי הכנסת, ולכן נודע לבית הספר תפקיד משמעותי בבניית זהות יהודית. "אם ילך לבי"ס יהודי, יתחבר... הישראלים כמעט לא הולכים לבתי כנסת, המחיר יקר, לפעמים בית הספר מחייב (ללכת) לבית הכנסת...פה הפספוס...הרבה לא הבינו שהחיבור ליהדות יכול היה להתבצע עם חיבור לקהילה היהודית. יש רתיעה מהם...בסוף הדרך אתה מבין שפספסת את ההזדמנות להעניק זהות יהודית, (זהות) ישראלית זה לא מספק" (ישראלית בת 47). בתי הספר מחייבים לעתים לבקר בבית הכנסת, מציינים בהם את החגים וחוגגים בר מצווה בארץ. כמו כן, מאפשרים בתי הספר לישראלים להתחבר ליהודים מקומיים.

מעט מן ההורים רושמים את ילדיהם לפעילויות אחר הצהריים המחזקות זהות יהודית (Sunday school לדוגמא). "כל שנה שלחתי אותם לתנועות נוער יהודיות, 'בני עקיבא', נסעו לפולין, 'חץ וקשת', 'אש התורה', בית הכנסת הרפורמי, איפה שמצאתי משהו – שלחתי אותם" (ישראלית בת 58).

הורים רבים נמנעים מרישום ילדיהם למסגרות דתיות (ראו לוח 4 בתת-הפרק העוסק ביחסי הישראלים והקהילה היהודית המקומית) והם מדווחים על חסר משמעותי במסגרות לנוער ישראלי. חלק מן ההורים מבקרים עם ילדיהם בבתי הכנסת בחגים וחוגגים בר/בת מצווה בבית הכנסת: "הבת עשתה בת מצווה ברפורמי, עלתה לתורה וכו'" (ישראלי בן 65).

המשכיות יהודית או התבוללות? – השוואה בין נשואים (דור ראשון) לרווקים (דור שני ו"דור וחצי")

כפי שהראינו במהלך חיבור זה, ניכרים הבדלים משמעותיים בין הנשואים, המבוגרים יותר, ובין הרווקים הצעירים שבכללם גם בני ישראלים מדור שני ו"דור וחצי". מצאנו גם חפיפה גבוהה בין הבדלים אלה ובין הבדלים הקשורים בארצות מגורים, מפני שמרבית הרווקים שהשתתפו במחקר מתגוררים בצרפת ומרבית הנשואים בבריטניה. הבדלים אלה ניכרים בהקשרים סוציו-כלכליים, במניעי ההגירה לחו"ל, במידת ההתערות וההתבוללות בקרב האוכלוסיה הלא היהודית, בתרומה להמשכיות היהודית ובשמירה על "הבועה הישראלית". חלק מהבדלים אלה נובעים משלבי החיים השונים שבהם מצויה כל קבוצה. למשל הנשואים, שרובם הורים לילדים, שולחים את ילדיהם למסגרות חינוך יהודיות אף שהם עצמם אינם שומרי מצוות. הנשואים מקפידים מאוד על שמירת הזהות היהודית, לפי הבנתם ותחושת השייכות שלהם, במסגרת רשתות של חברים ישראלים ובאמצעות קשר מתמיד עם הארץ. חלק מהרווקים הם סטודנטים ולכן הם מעורים יותר בחברה הלא יהודית ובתרבותה, הם ממעטים להתגורר בשכונות בעלות אופי יהודי או בשכונות לישראלים אחרים, והקשר שלהם ליהדות, לישראל ולישראלים אחרים רופף מאוד (למרות קשר רגשי גבוה לישראל). הצעירים הללו "מועדים" יותר להתבוללות, שכן שורשיהם היהודיים, בין אם הם התחנכו מרבית שנותיהם בחו"ל ובין אם בארץ, אינם עמוקים, וקשריהם לקהילות יהודיות וישראליות רופפים בהרבה מאלה של הנשואים. בהמשך נבחן את שתי הקבוצות האלה בעיקר על פי שני משתנים עיקריים:² השתייכות עדתית וארץ מגורים. נשאל האם ההבדלים בין הנבדקים הנשואים לרווקים נובעים מגיל וממצב משפחתי או שקיימות להם סיבות נוספות.

2 ההבדלים נבחנו על פי מובהקות מבחן χ^2 בפרוצדורת הצללוח (crosstabulation), כאשר מוצגים הבדלים מובהקים בלבד ($p < 0.05$).

נשואים ורווקים – אֶפיונים לפי השתייכות עדתית
בקרב קבוצת הנשואים (N=77), שיעור האשכנזים גבוה מזה של המזרחיים (68% ו-32% בהתאמה). קיים מתאם בין השתייכות עדתית לרמת השכלה: 84% מהאשכנזים הנשואים הם בעלי תואר אקדמי לעומת 60% בקרב הספרדים. בהתאם לכך, שיעור הנשואים האשכנזים המרוצים מחייהם בחו"ל ומעיסוקם שם גבוה בהרבה מזה של הספרדים: מעל 80% מהאשכנזים ציינו כי הם שבעי רצון במידה רבה ורבה מאוד מחייהם בחו"ל, רק מחצית מהספרדים ציינו זאת בה במידה; 69% מהאשכנזים לעומת 37% מהספרדים ציינו שביעות רצון גבוהה מעיסוקם בחו"ל.

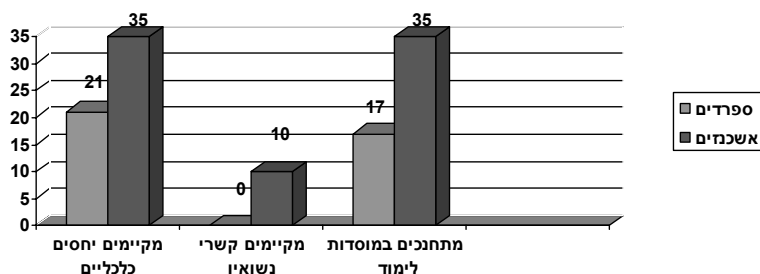
לגבי יחסי הישראלים עם הקהילה הלא יהודית, נמצאו שלושה היבטים שבהם קיימים הבדלים מובהקים לפי השתייכות עדתית (תרשים 4): נשואים אשכנזים מקיימים יחסי גומלין אינטנסיביים יותר מאלה שמקיימים הספרדים, בתחום הכלכלי, בחינוך הילדים וקשרי נישואין.

נשואים ממוצא אשכנזי מגלים פתיחות רבה יותר אל הסביבה הלא יהודית בהשוואה לנשואים ממוצא ספרדי. בקרב הנשואים, 39% מהאשכנזים לעומת 13% בלבד מהספרדים חשים "בבית" במדינה שבה הם חיים, במידה רבה ורבה מאד; זהו הבדל מובהק המחזק ממצאים קודמים שהוצגו בפרק זה.

לעומת זאת, ישראלים נשואים ממוצא ספרדי נוטים יותר מאשכנזים להתחבר ליהודים מקומיים (למשל חמישית מהאשכנזים לעומת 4% מהספרדים טענו כי אין להם אף חבר יהודי מקומי). בהתאם לכך, נשואים ממוצא ספרדי שוללים יותר מהאשכנזים נישואין בין יהודים ללא־יהודים, באופן כללי (שיעור התנגדות של 16% לעומת 8% בהתאמה) וכמובן ביחס לילדיהם (שיעור התנגדות של 32% לעומת 12% בהתאמה).

תרשים 4

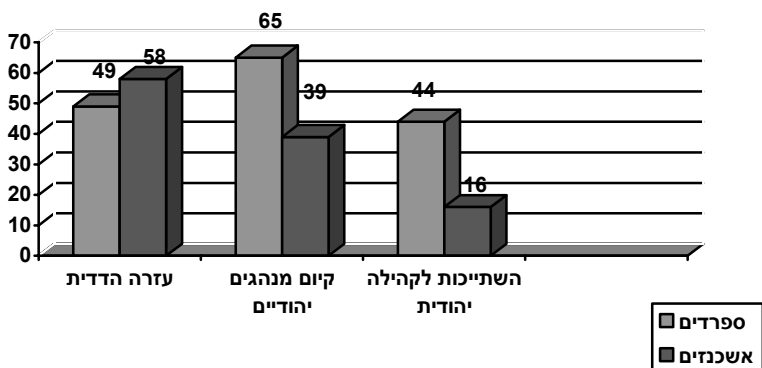
תפיסת המשיבים הנשואים את יחסי הישראלים עם הקהילה הלא יהודית, לפי עדה (שיעור המשיבים במידה רבה ורבה מאוד בלבד)

כאשר התבקשו המשיבים הנשואים לאפיין את הישראלים במקום מגוריהם, נמצאו הבדלים עדתיים אחדים (תרשים 5). האשכנזים מאפיינים את קהילת הישראלים במקום מגוריהם כמקיימת עזרה הדדית בעיקר. הספרדים סבורים שקהילת הישראלים במקום מגוריהם מקיימת מנהגים יהודיים וקשר אמיץ יותר עם הקהילה היהודית המקומית.

תרשים 5

אפיון של המשיבים הנשואים את הישראלים במקום מגוריהם, לפי עדה (שיעור המשיבים במידה רבה ורבה מאוד בלבד)

הישראלים הנשואים מעידים על עליית חשיבותם של היבטים אחדים בעקבות ההגירה, וגם בנושא זה ניכרים הבדלים עדתיים. מעל מחצית (58%) הנשואים הספרדים, לעומת שליש מהאשכנזים, ציינו כי זהותם היהודית התחזקה בעקבות המעבר לחו"ל. הנשואים האשכנזים חשים יתר התערות בחברה הלא יהודית בחו"ל (19% לעומת 8% בקרב הספרדים), הם יוצרים יותר קשרים עם לא יהודים (21% ו-8% בקרב הספרדים) ולומדים יותר על אודות התרבות הלא יהודית המקומית (37% לעומת 21% בקרב הספרדים).

יותר ישראלים נשואים ממוצא ספרדי מדליקים בחו"ל נרות שבת, אוכלים כשר, צמים ביום כיפור ומבקרים בבית כנסת, הכל על פי נהגם בארץ (למשל מעל 40% מהאשכנזים לא מקיימים כלל מנהגים אלה בהשוואה לפחות מחמישית מהספרדים). בהתאם לכך, מעל 80% מהאשכנזים מגדירים עצמם כחילוניים בארץ ובחו"ל לעומת כמחצית מהספרדים.

לסיכום, מצאנו בין הנשואים הבדלים סוציורכלליים על רקע עדתי: הישגיהם האקדמיים של האשכנזים גבוהים מאלה של הספרדים, והם מרוצים יותר מחייהם בחו"ל ומעיסוקיהם שם. כמו כן, בולטת אצל הנשואים האשכנזים פתיחות רבה יותר כלפי הסביבה הלא יהודית. נשואים ממוצא ספרדי, לעומת זאת, חשים בחיזוק זהותם היהודית בעקבות המעבר לחו"ל, סבורים כי גם ישראלים אחרים מזוהים במידה רבה עם היהדות והקהילה היהודית, מקיימים את מנהגי היהדות בשיעורים גבוהים יותר ומגדירים עצמם כמסורתיים או דתיים בשיעורים גבוהים מאלה של האשכנזים. המסקנה היא שהמהגרים הישראלים הנשואים ממוצא אשכנזי משמרים פחות את יהדותם, והספרדים נוטים יותר להמשכיות יהודית בחו"ל (למרות שהם חשים שם פחות "בבית").

הרווקים – קבוצה זו כוללת כזכור צעירים ישראלים שחלקם היגרו בעצמם לחו"ל וחלקם עם הוריהם – הם בני דור שני ו"דור וחצי". מפתת מספרם הנמוך של הרווקים ($N=28$), נתייחס לקבוצה זו כמכלול וננסה לאפיינה לפי עדה, כפי שנהגנו לגבי קבוצת הנשואים.

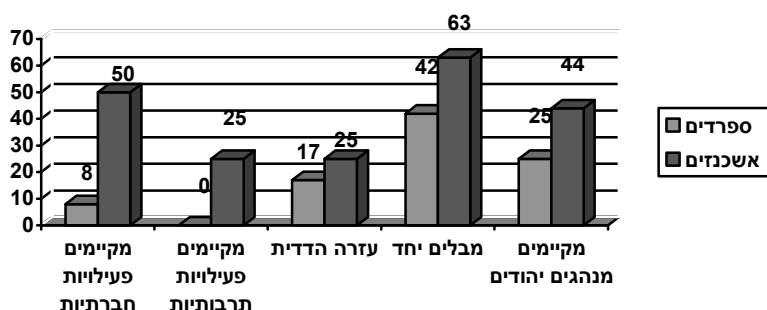
בדומה לממצאים בקרב הנשואים, שיעור הרווקים האשכנזים בעלי השכלה אקדמית גבוה מזה של הספרדים (88% בעלי השכלה אקדמית לעומת 50% בהתאמה). בניגוד לכך, שביעות רצונם של רווקים ממוצא ספרדי מחייהם בחו"ל גבוהה מזו של האשכנזים (83% לעומת 50% בהתאמה שהביעו שביעות רצון גבוהה וגבוהה מאוד); יותר רווקים ספרדים מעידים כי הם קשורים רגשית למדינה שבה הם חיים כעת (50% לעומת 6% בהתאמה) וחשים בה "בבית" (42% ו-19% בהתאמה); ויותר רווקים ממוצא ספרדי בטוחים כי הסיכוי שיישארו בחו"ל גבוה (17% מהספרדים לעומת 0% מהאשכנזים בטוחים שיישארו בחו"ל).

בדומה לנשואים, מגלים הרווקים האשכנזים יותר פתיחות אל הקהילה הלא יהודית. 60% מהאשכנזים, לעומת 49% מהספרדים, סבורים כי ישראלים מקיימים פעילויות תרבותיות משותפות עם לא יהודים, ו-44% מהאשכנזים לעומת 17% מהספרדים סבורים כי קיימים בין שתי הקהילות יחסים כלכליים הדוקים. בהתאם לכך, עמדות הרווקים האשכנזים כלפי נישואין בין יהודים ללא־יהודים ליברליות יותר (איש מהם אינו מתנגד לנישואין אלה, לעומת 25% מהספרדים).

הבדלים רבים שנמצאו בין הרווקים האשכנזים לספרדים קשורים למקום המגורים; בכל ששת ההיבטים נמצא כי הרווקים האשכנזים סבורים כי הקהילה הישראלית מלוכדת מבחינה חברתית ותרבותית ומקיימת מנהגים יהודיים (תרשים 6).

תרשים 6

אפיון של המשיבים הרווקים את הישראלים במקום מגוריהם,
לפי גֵּדָה (שיעור המשיבים במידה רבה ורבה מאוד בלבד)

יותר רווקים ספרדים מאשכנזים סבורים כי הישראלים מקיימים יחסים חברתיים הדוקים עם הקהילה היהודית המקומית (40% לעומת 0% בהתאמה הסבורים כך במידה רבה ורבה מאוד); וכן נמצא כי מרבית או כל חבריהם הקרובים בחו"ל של הרווקים ממוצא ספרדי הם ישראלים, 42% לעומת 20% מהאשכנזים.

מסך כל הממצאים עולה שהישגי האשכנזים, רווקים ונשואים, מבחינה סוציו-כלכלית עולים על הישגי הספרדים. מצד שני, בין הנשואים מביעים האשכנזים שביעות רצון רבה יותר מהשהות בחו"ל, ובין הרווקים דווקא הספרדים מביעים יותר שביעות רצון ונכונות להישאר בחו"ל.

כפי שנמצא לגבי הנשואים, הרווקים הספרדים נוטים יותר לשמירה על זהות והמשכיות יהודית, למרות נטייתם להישאר בחו"ל. מצד שני, יותר רווקים אשכנזים נוטים לראות את הקהילה הישראלית כמלוכדת, אף שיותר ספרדים ציינו כי מרבית חבריהם בחו"ל הם ישראלים.

נשואים ורווקים: אפיונים לפי ארץ מגורים

כפי שהראינו, נמצא מתאם בין הממצאים על אודות רווקים ונשואים בארצות המגורים – בריטניה וצרפת. לפיכך שאלנו האם ההבדלים שנמצאו בין נשואים לרווקים קשורים לגיל ולמצב משפחתי בלבד או גם לגורמים נוספים, ומצאנו שאפשר לחלק הן את הנשואים הן את הרווקים לתת-קבוצות לפי השתייכות עדתית. בחנו גם את תרומת המגורים בחברות מארחות שונות (בריטניה וצרפת) לאפיונים ייחודיים של נשואים ורווקים.

לא נמצאו הבדלים על פי רקע סוציו-כלכלי או דמוגרפי בין נשואים בבריטניה לנשואים בצרפת (למעט העובדה שהנשואים בבריטניה מבוגרים יותר מהנשואים בצרפת: 63% מהראשונים הם בני 41 ויותר לעומת 30% בלבד מהמתגוררים בצרפת, שרובם בגילאי 30-40), אך נמצאו הבדלים לא מעטים לגבי הקשרים הישראליים, הזהות וההמשכיות היהודית. שני שלישים מהנשואים המתגוררים בבריטניה ציינו כי מרבית חבריהם חיים בבריטניה ובישראל שווה בשווה, ומעל מחצית המשיבים המתגוררים בצרפת ציינו כי רוב חבריהם מתגוררים בישראל. בהתאם לכך, ציינו 70% מהמתגוררים בבריטניה ו-28% מהמתגוררים בצרפת כי רוב או כל חבריהם הקרובים בחו"ל הם ישראלים. היינו נשואים החיים בבריטניה חברים ברשתות חברתיות של ישראלים. באשר לחברים לא יהודים: שליש מהמתגוררים בצרפת ו-9% בלבד מהמתגוררים בבריטניה ציינו כי כמחצית מחבריהם הטובים בחו"ל הם לא יהודים.

שיעור גבוה יותר של נשואים המתגוררים בבריטניה ציינו כי הישראלים במקום מגוריהם מקיימים פעילויות חברתיות משלהם (68% לעומת 39% בהתאמה שציינו זאת במידה רבה ורבה מאוד); מקיימים פעילויות תרבות משלהם (68% ו-39% בהתאמה); מקיימים עזרה הדדית (64% ו-36% בהתאמה); מבלים יחד (74% ו-54% בהתאמה); ומבקרים בישראל (93% ו-81% בהתאמה).

כמו כן, ציינו יותר נשואים החיים בבריטניה כי הם קשורים רגשית לישראל (82% לעומת 65% אשר קשורים לישראל במידה רבה

מאוד, בהתאמה), והם נוטים יותר להציג את עצמם כיהודים (50% לעומת 37% שעושים זאת במידה רבה מאוד, בהתאמה). כפליים מהישראלים הנשואים החיים בבריטניה משתמשים בעברית בשיחות עם בן או בת הזוג, עם הילדים ועם חברים.

כשני שלישים מהנשואים החיים בבריטניה ורק כשליש מהמתגוררים בצרפת ציינו כי מידת שביעות רצונם מעיסוקם בישראל היתה גבוהה ואף גבוהה מאוד. 68% מהמתגוררים בבריטניה ורק 45% מהמתגוררים בצרפת סבורים, במידה רבה מאוד, כי להיות ישראלי פירושו לחנך את ילדיך לאהבת הארץ. 70% מהמתגוררים בבריטניה, לעומת 43% מהמתגוררים בצרפת, סבורים כי להיות ישראלי פירושו לציין את החגים הישראליים, אך הנכונות לשוב לישראל גבוהה יותר בקרב המתגוררים בצרפת (39% מוכנים לחזור בטווח של שנה עד שנתיים בהשוואה ל-12% בלבד, בהתאמה).

לגבי הזהות היהודית, שיעור הנשואים המתגוררים בבריטניה המשתייכים לבית כנסת גבוה מזה של המתגוררים בצרפת (36% ו-12% בהתאמה). כששים אחוזים מהנשואים החיים בבריטניה, לעומת כשליש מאלה החיים בצרפת, מסכימים במידה רבה ורבה מאוד לכך שמרבית קשריהם החברתיים הם עם יהודים.

אפשר לסכם שהקשר הישראלי, בהיבטיו השונים, ניכר יותר בקרב הנשואים המתגוררים בבריטניה. עם זאת, נכונותם הפחותה של המתגוררים בבריטניה לשוב לארץ היא כנראה ביטוי לכך שהם מצאו "תחליפים" להוויה הישראלית, בדמותם של חברים ישראלים בחו"ל וקשר תכוף לארץ.

בקרב הרווקים, בני הדור השני ו"דור וחצי", לא נמצאו הבדלים בהקשר דמוגרפי או סוציאלכלכלי (למעט בנושא הגיל: רווקים בבריטניה צעירים יותר מאלה שבצרפת – 86% מהראשונים לעומת 30% מהאחרונים הם בני 17-29), אבל נמצאו מספר הבדלים ביחס לקשר הישראלי ולזהות היהודית.

רוב הצעירים, בשתי המדינות, אינם שואפים להתגורר בסביבה יהודית או ישראלית. בתוך המיעוט שהשיבו כי הנושא חשוב להם,

היה שיעור הרווקים המתגוררים בבריטניה גבוה יותר, ומעט יותר מהם ציינו כי הם גרים בשכנות לישראלים או ליהודים רבים. הרווקים החיים בצרפת קשורים רגשית לישראל יותר מהחיים בבריטניה (85% ו-62% בהתאמה שצינו זאת במידה רבה מאוד). מחצית מהרווקים המתגוררים בבריטניה, לעומת 35% מאלה המתגוררים בצרפת, ציינו במידה רבה ורבה מאוד כי קשריהם החברתיים הם בעיקר עם יהודים.

כשליש מהרווקים החיים בצרפת ואף לא אחד מהמתגוררים בבריטניה ציינו כי ישראלים בקהילתם מקיימים יחסים חברתיים הדוקים עם הקהילה הלא יהודית במקום מגוריהם. שליש מהמתגוררים בצרפת, לעומת רבע מהמתגוררים בבריטניה, ציינו כי ישראלים מקיימים יחסים כלכליים הדוקים עם הקהילה הלא יהודית במקום מגוריהם, במידה רבה ורבה מאוד. לעומת זאת, רבע מהרווקים החיים בבריטניה ורק 5% מהמתגוררים בצרפת סבורים כי הישראלים במקום מגוריהם משתייכים במידה רבה לקהילה יהודית.

לסיכום, נראה כי קשרי הרווקים לישראל וליהדות אינם רבים, כפי שהראינו בתתי-פרקים קודמים, וקשרים אלה אף רופפים יותר בקרב הרווקים החיים בצרפת, למעט הקשר הרגשי הגבוה יותר שלהם לישראל.

סיכום והמלצות

מטרת המחקר הנוכחי היתה לבחון האם המהגרים מישראל תורמים להמשכיות העם היהודי בתפוצות או שהם מהווים קבוצה מועדת להתבוללות. התשובה לכך אינה חד משמעית, ובוודאי שאין לראות את כל הישראלים שהיגרו לבריטניה וצרפת כמקשה אחת. ניסינו להתחקות אחר מנגנוני המשכיות הקיום היהודי של מהגרים ישראלים בתפוצות בקרב בני דור ראשון, בחשוואה לצעירים בני "דור וחצי" ודור שני של מהגרים ישראלים. קבוצות אלה מאופיינות גם לפי הסטטוס המשפחתי שלהן: מרבית בני הדור הראשון נשואים והצעירים מתחלקים לנשואים ולרווקים. התמקדנו בעיקר בישראלים המתגוררים בבריטניה ובצרפת, שם מתגוררת אוכלוסיית הישראלים המשוערת הגדולה ביותר באירופה. מעמדם הסוציולוגי של מרבית המשתתפים במחקר הוא בינוני-גבוה, והם היגרו בעיקר כדי לשפר את רמת חייהם וכדי להתקדם מבחינה מקצועית. ממצאים דומים לאלה נמצאו בעבר במחקרים על אודות מהגרים ישראלים לארה"ב (לב ארי, 2002) ולאירופה (לב ארי, 2006; Gold, 2002).

כל שאלות המחקר עוסקות בהמשכיות מול התבוללות בקרב ישראלים על דורותיהם השונים, על פי ארצות מגורים ולפי שיוך עדתי. לגבי כל אחת משאלות אלה נציג המלצות אחדות.

שאלת המחקר הראשונה עסקה בבני הדור הראשון: כיצד הם מקיימים את זהותם הנבדלת בחברת הרוב, ובאיזו מידה מנגנוני שימור זהות אלה יעילים?

ובכן, בני הדור הראשון של מהגרים ישראלים נהנים, בדומה לישראלים ויהודים החיים בארה"ב ובאירופה (דלה־פרגולה, 1996; Wassestein, 1996), מניידות גיאוגרפית וכלכלית. עם זאת, מקפידים חלק גדול מבני דור זה לגור בסמיכות ליהודים אחרים ואף לישראלים (בעיקר אלה המגדירים עצמם כספרדים). אין כמעט בקרבם מגמות של נְשׂוּאֵי חוץ, והם מצדדים בְּנְשׂוּאֵי פנים (אם כי האשכנזים במידה נחרצת פחות מזו של הספרדים). שימוש בשפה העברית מהווה מנגנון שימור זהות ישראלית־יהודית בולט, לצד ביקורים תכופים בישראל. יחסי בני הדור הראשון עם הקהילה הלא יהודית הם בעיקר כלכליים. אמנם הם חשים בנוח במדינות המארחות (בעיקר בבריטניה, שהוגדרה כמדינה "טולרנטית" על ידי מספר משיבים שרואיינו פנים אל פנים), אך הם ממעטים להתרועע עם לא יהודים או להתעניין במתרחש במדינה. מנגנוני שימור זהות ישראלית מקומיים, בקרב בני הדור הראשון, קשורים בשמירה אינטנסיבית על רשתות חברתיות (בעיקר בבריטניה) ובמספר מועט של פעולות וולונטריות לחיזוק הזהות הישראלית, בעיקר בקרב ילדיהם. מכל זאת מתברר שבני הדור הראשון מהווים מעין קבוצת משנה מתבדלת בתוך הקהילה היהודית, בעיקר בגין המגורים בשכנות. האם בכך תורמים הישראלים בני הדור הראשון (ובעיקר הנשואים שבהם) להמשכיות העם היהודי?

שאלה נוספת דנה במהות קשרי בני הדור הראשון עם הקהילה היהודית המקומית ובטיב יחסי הגומלין שביניהם. בעקבות המעבר לחו"ל, ברור להורים בני הדור הראשון שעליהם לפעול לחיזוק מנגנוני שמירת הזהות היהודית ולשלוח את ילדיהם למסגרות חינוך יהודיות; אך אלה אינן תואמות את הלך הרוח החילוני המאפיין את רוב המשיבים במחקר זה (בעיקר את האשכנזים שבהם), והם עושים זאת בעיקר משיקולי תועלת. המשתתפים במחקר הנוכחי העידו באורח בולט כי מנגנוני שמירת הזהות של היהודים המקומיים משוכללים

בהרבה מאלה שלהם. הישראלים תיארו פעילות אינטנסיבית של קהילה יהודית מאורגנת ותוססת סביב בתי הכנסת, פעילות קהילתית וחינוכית ענפה. כולם כמעט מזהים זאת, אך רק מיעוט לוקחים חלק בפעילות זו, בעיקר בהקשרי הכלכלה וחינוך הילדים. ישראלים מעטים מאוד ציינו את תרומת הקהילה הישראלית לקהילה היהודית בהוראת עברית בבתי ספר יהודיים (על ידי מורות ישראליות) ובהפצת וצריכת תרבות ישראלית (מופעי תרבות משותפים). ברמה חברתית אין כמעט קשרים, וניכרות תחושות של ניכור הדדי (לפחות לעדות מרבית הישראלים) ושוני רב (בלבוש, בעמדות פוליטיות, בשמירת מצוות ועוד). תחושות ניכור דומות עולות גם ממחקרם של קוימן ואלמגור (Kooyman and Almagor, 1996) בהולנד, ובאות לידי ביטוי גם בקרב ישראלים המתגוררים במדינות אחרות באירופה ואשר השתתפו במחקר הנוכחי.

מכל זאת ניכר שתרומת הקהילה הישראלית להמשכיות הקהילה היהודית היא דלה מאוד. למעשה, הקהילות היהודיות המקומיות, כפי שהן נתפסות על ידי הישראלים, חזקות דיין ואינן נזקקות לישראלים כמעט. הישראלים ממעטים להיעזר בשרותי הקהילות היהודיות המקומיות ואף חשים מנוכרים מהן; מעט נקודות המגע הן ילדי ישראלים הלומדים במוסדות יהודיים וישראלים המלמדים בהם עברית. בני הדור הראשון, שרובם נשואים ליהודים ולישראלים, אמנם אינם מועדים להתבוללות, אך הם אינם תורמים רבות להמשכיות יהודית אלא להמשכיות ישראלית. ואכן, להבדיל מהקשר הרופף שחשים ישראלים בבריטניה ובצרפת לקהילה הלא יהודית המקומית ואף לקהילה היהודית, הקשר של קהילת הישראלים בינם לבין עצמם בולט בעוצמתו, בעיקר בקרב הנשואים החיים בבריטניה. לבד מקשרים משמעותיים עם חברים בארץ, ישראל היא המוקד לכל מערכות הקשרים והביקורים בה תכופים מאוד. כלומר, הישראלים שבדקנו מקיימים מערכות קשרים חברתיות טרנס-לאומיות. בשל המרחקים הגיאוגרפיים הקצרים יחסית, קל יותר לישראלים החיים באירופה לקיים קשרים אלה בהשוואה לישראלים החיים בארה"ב. ישראלים

מבלים יחד, מקיימים פעילויות של עזרה הדדית וסוגים שונים של פעילויות חברתיות ותרבותיות, אך פעילויות אלה אינן אינטנסיביות והן דומות למה שכינה שוקד (Shokeid, 1998) 'מפגשים מזדמנים'. הלכידות הקבוצתית הישראלית גבוהה יותר בקרב המתגוררים בבריטניה, יחסית לצרפת, אך גם היא מוגבלת בעיקר לקבוצות בעלות מאפיינים סוציאלכליים גבוהים ולבני הדור הראשון. מרבית הישראלים (בעיקר האשכנזים) שבעי רצון מחייהם ומעבודתם בחו"ל. לכן פחות ממחצית הישראלים, בעיקר אשכנזים, בשתי המדינות מתכוונים לשוב ארצה בטווח זמן מוגדר. למרות שביעות רצון נמוכה מעיסוקיהם בחו"ל, נראה שלישראלים מעדות המזרח יש תפיסה חיובית יותר לגבי מערך ההזדמנויות למוביליות חברתית בחו"ל, בהשוואה לזה הקיים בישראל (ראו גם לב ארי, 2006). כמו כן, ניכרת פתיחות רבה יותר כלפי הסביבה הלא יהודית בקרב הנשואים בני הדור הראשון ממוצא אשכנזי. נשואים ממוצא ספרדי חשים כי זהותם היהודית התחזקה בעקבות המעבר לחו"ל, הם סבורים כי גם ישראלים אחרים מזוהים במידה רבה עם היהדות ועם הקהילה היהודית, הם מקיימים מנהגים יהודיים בשיעורים גבוהים יותר ומגדירים עצמם, בשיעורים גבוהים מאלה של האשכנזים, כמסורתיים או דתיים.

באופן כללי, הקשר החברתי והתרבותי עם ישראל, הבולט בעוצמתו ובמרכזיותו בהשוואה לקשרים עם החברה הלא יהודית ועם הקהילות היהודיות המקומיות, יוצר בקרב הישראלים שנחקרו כאן תרבות משנה אשר אינה תורמת רבות להמשכיות יהודית בתפוצות. עיקר תרומתה של תרבות המשנה הוא במניעת התבוללות בקרב ישראלים בני הדור הראשון, בעיקר הנשואים שבהם ואלה החיים בבריטניה.

המלצה יישומית ראשונה נוגעת למהגרים ישראלים מן הדור הראשון: על הגורמים הפורמליים בישראל לחדש ולשפר את הפעילות הרשמית בקונסוליות (למשל ב"בתים ישראלים" המסונפים לקונסוליה המקומית ומופקדים, בין היתר, על פעילויות חברתיות-תרבותיות לישראלים במקום). זאת כדי לאפשר למי שאינם חברים בארגונים

ישראליים בלתי פורמליים למצוא מסגרות אלטרנטיביות שיחזקו את הקשר לישראל ולישראלים אחרים במקום (הכוונה בעיקר לנשואים החיים בצרפת, שיש להם מעט חברים ישראלים וקשרים רופפים עם רשתות ישראליות ויהודיות מקומיות).

פעולה מתבקשת נוספת, בעקבות ממצאי המחקר, היא הידוק הקשר עם מנהיגי הקהילות היהודיות בעיקר בצרפת אך גם בבריטניה, כדי שהם יפעלו לקירוב הישראלים בני הדור הראשון אל הקהילות. הפעילות הזאת צריכה להביא בחשבון שמרבית הישראלים השוהים בחו"ל הם חילוניים, וכי הם מתרחקים מהקהילות המקומיות מפני שהן נתפסות כדתיות. תחושות אלה מאפיינות גם את הרוב החילוני בישראל (כהן, 2006). כמו כן, יש להתחשב בכך שקבוצת הנשואים אינה הומוגנית מבחינה עדתית: האשכנזים נוטים פחות לשמר את יהדותם והספרדים נוטים יותר להמשכיות יהודית בחו"ל. מצד שני, רבים מהישראלים מבקשים להישאר בארץ ההגירה (בעיקר בני הדור הראשון החיים בבריטניה), ולאלה מהם המעוניינים בשימור זהותם היהודית של ילדיהם ובמניעת התבוללותם, סביר שיהיה עניין בחיזוק הקשר עם הקהילה היהודית המקומית, כפי שקורה בחלק מהקהילות היהודיות והישראליות בארה"ב (Sheffer, 1998).

על כן, הורים לילדים, בני הדור הראשון, עשויים להתקרב לקהילה היהודית אם זו תציג עמדה פלורליסטית ומקבלת. למרות עוצמתן הרבה יותר של הקהילות המקומיות, ראוי שהן יזמו את הקשרים עם קהילות הישראלים. שתי הקהילות יוכלו להיעזר זו בזו לצורך המשכיות יהודית, בפרט, ואולי ביתר שאת, מפני שמנגנוני שמירת ההמשכיות היהודית חזקים יותר בקרב הקהילות המקומיות. שתי הקהילות יחדיו יוכלו לחזק ולהבנות זהות יהודית, תוך הבלטת מקומה של ישראל וחשיבותה ליצירת עמיות יהודית מחודשת.

שאלות מחקר נוספות עסקו בצעירים בני "דור וחצי" ודור שני, רובם רווקים. בחנו את מנגנוני שמירת הזהות היהודית שלהם בחו"ל, את התערותם בחברת הרוב המקומית ואת יחסיהם עם הקהילה היהודית המקומית. נושא ההמשכיות היהודית של קבוצת

הצעירים, הרווקים ובני "דור וחצי" ודור שני, מורכב יותר מזה של דור ההורים. דור ההורים נשען על זהותו הישראלית כבסיס איתן להמשכיות ישראלית-יהודית בחו"ל, אך מצבם של הצעירים וצאצאי הדור הראשון שונה, ומנגנוני שמירת הזהות היהודית שלהם אחרים ואולי אף פחות יעילים מאלה של הוריהם. למשל, הצעירים שאינם רוצים להבליט את היותם מהגרים ממעטים להשתמש בעברית מחוץ לבית. גם מידת יעילותם של מנגנוני שימור זהות אחרים – ביקורים בישראל, ציון חגי ישראל, התעניינות במתרחש בישראל ושירות בצה"ל – אינה ברורה. כלל לא ברור האם הם ימנעו מבני "דור וחצי" ודור שני התבוללות עתידית. לדוגמה, אם רק מיעוט קטן בקרב בני הדור הראשון חי עם בני זוג לא יהודים או נישא להם, חמישית מהרווקים כבר נוהגים כך. בעוד שישראלים בני הדור הראשון חיים ב'בועה ישראלית' (ביטוי של Urieli [1995]) הרמטית כמעט, הצעירים נוטים יותר לקשרים ולהתערות חברתית ותרבותית בחברת הרוב.

השמירה על 'הבועה הישראלית' אינה מהווה ערובה מפני התבוללות לבני "דור וחצי" ודור שני; השהות במוסדות השכלה גבוהה ובמקומות עבודה מפגישה אותם (כפי שעולה מהממצאים הכמותיים והאיכותניים) עם אוכלוסיה לא יהודית. על רקע זה, בולטת דאגת ההורים בגין שברירות החינוך הישראלי, גם אם חלקו נעשה במסגרות יהודיות.

להבדיל מבני הדור הראשון, בני "דור וחצי" ודור שני מודעים יותר מהם לגילויי אנטישמיות, שאותם הם חוו בהקשר ללימודיהם בבתי ספר יהודיים. לא זו בלבד שמנגנוני שמירת הזהות של הצעירים חלשים יותר מאלה של הוריהם, הם נדרשים גם להכריע בנוגע לזהותם, בעיקר במוסדות החינוך בבריטניה. זהותם של צעירים ובני "דור וחצי" ודור שני נבנית תוך תהליך הסתגלות רציף יותר לחברה המארכת מזה שלו נדרשו הוריהם, ולכן גם זהותם קשורה יותר לחברה זו (ממצאים דומים לאלה של Gold, 2002; Hart, 2004).

גם בבחינת הזהות וההמשכיות היהודית בקרב הרווקים ובני הדור השני ו"דור וחצי" התגלו, כפי שהוצג לעיל, הבדלים הקשורים

למוצא העדתי. כמו כן, נמצא כי הצעירים והרווקים חשים בחו"ל יוצאי דופן בשל יהדותם, הם מקיימים פחות מנהגים יהודיים מאשר בני הדור הראשון והנשואים ופחות מבני גילם בישראל. כל אלה מצביעים על מגמת התבוללות עתידית של צעירים ובני מהגרים, הנתמכת בממצאי מחקרים אחרים על אודות דפוסי התבוללות של יהודים במערב (לאטס, 2005; רבהון ודלה פרגולה, 1998; Wasserstein, 1996).

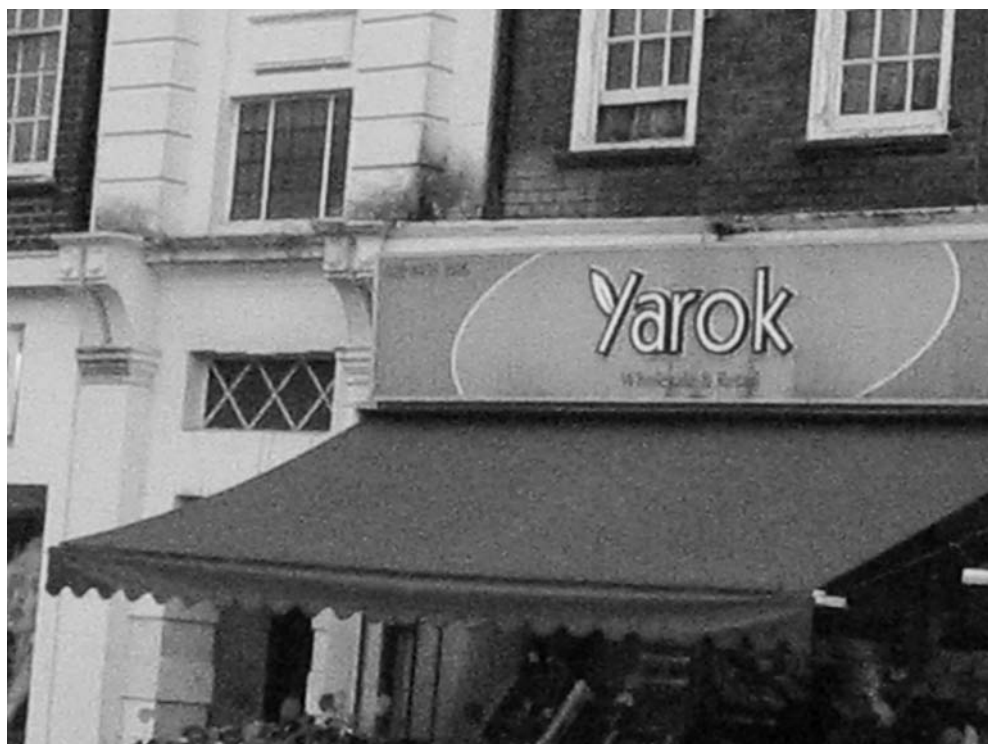
צעירים ובני "דור וחצי" ודור שני אינם שותפים כמעט להתארגנויות הוולונטריות הישראליות (במיוחד הספרדים שבהם). עובדה זו אף בולטת יותר בקרב ישראלים שרואיינו בצרפת, שלא יכלו להצביע ולו על ארגון ישראלי אחד, פורמלי או בלתי פורמלי, הקשור בישראל. מאחר שחלק גדול מהנבדקים הצעירים במחקר הנוכחי מתגוררים בצרפת, ובקרבם רבים יותר הקשר הרגשי לישראל והנכונות לשוב אליה, רצוי שגורמים מטעם מדינת ישראל יתנו את הדעת על חשיבות קיום קשר פורמלי עם צעירים אלה, שחלקם איבדו כל קשר עם ישראל ועם יהודים, יאתרו אותם ויתעניינו בצרכיהם הרוחניים ואולי אף החומריים.

צעירים רבים ציינו, בעיקר בראיונות פנים אל פנים, כי על אף מיעוט השפעתם של ישראלים בקהילות המקומיות, חלקם מלמדים עברית במרכזי תרבות יהודית, ומעצם היותם ילידי ישראל הם מייצגים סימבולית את המדינה בקרב יהודי התפוצות. בני "דור וחצי" ודור שני, שלא כהוריהם, נחשפים, בעיקר באמצעות מוסדות החינוך היהודיים, ליהדות המקומית. הפעולה המתבקשת ביותר בעקבות ממצאי המחקר הנוכחי נוגעת בעיקר לקהילות היהודיות המקומיות. מציאת נתיב לליבם של הצעירים ובני "דור וחצי" ודור שני יכולה לתרום לחיזוק הקשר של צעירים ובני מהגרים ליהדות. יהדות זו צריכה למצוא ערוצים נוספים, פלורליסטיים, לחיזוק הקשרים ההדדיים עם הצעירים ובני "דור וחצי" ודור שני, קשרים העשויים לגשר בין שתי קהילות יהודיות המנוכרות זו לזו. הצעירים ובני המהגרים יחושו כי קשריהם עם הקהילה היהודית אינם מסתיימים בתום לימודיהם, וכי

אפשר לראות בקהילה היהודית גם אלטרנטיבה חברתית ותרבותית
אותנטית לחייהם כמבוגרים צעירים. שני הצדדים יתרמו בכך לחיזוקה
של המשכיות יהודית בתפוצות.

נספח: תמונות של בתי עסק ישראליים בגולדרס גרין,
בריטניה

ביבליוגרפיה

- אייכנר, א. 2006 (23 במארס). "התגעגענו אז באנו". ידיעות אחרונות, ע' 12-13.
- אלושיבנעיון י. 1992. "ישראל בדיון האוכלוסיות היהודיות בצרפת, 1969-1986", בתוך: פינקוס, ב. ובנסימון, ד. (עורכים), **יהדות צרפת, הציונות ומדינת ישראל**. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון, המכון הלאומי לשפות ותרבויות המזרח.
- דלה פרגולה, ס. 1996. "נשואי תערובת של יהודים באמריקה – הרהורים אחדים של לא־אמריקני". **גשר**, 133: 7-23.
- טור־כספא, מ., פרג, ד. ומיקולינסר, מ. 2004. **היבטים פסיכולוגיים של גיבוש זהות ותרומתם להבנת מושג הזהות היהודית**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, הפקולטה למדעי היהדות, מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינויות היהודית.
- כהן, א. 2006. **יהודים לא־יהודים: זהות יהודית ישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי**. ירושלים: מכון שלום הרטמן, רמת גן: אוניברסיטת בר־אילן, הפקולטה למשפטים, ותל אביב: כתר.
- לאטס, י. 2005. **ההתבוללות באיטליה ודרכי ההתמודדות עמה**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, הפקולטה למדעי היהדות, מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינויות היהודית.

לב ארי, ל. 2002. **ג'נדר, הגירה וקליטה כלכלית וחברתית בקרב ילידי ישראל בארצות הברית**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור בפילוסופיה. ירושלים: האוניברסיטה העברית.

לב ארי, ל. 2005. "קליטה חברתית ותרבותית של ישראלים בארצות הברית". **פעמים**, 102-101: 249-221.

לב ארי, ל. 2006. **שבים הביתה – מחקר אודות ישראלים החוזרים ארצה**. ירושלים: משרד לקליטת העלייה, אגף לתכנון ולמחקר ואגף לתושבים חוזרים.

נחמיאס, ד. ונחמיאס, ח. 1998. **שיטות מחקר במדעי החברה**. תל-אביב: עם עובד.

צברבן יהושע, נ. 1996. **קיבוץ L.A.** תל אביב: הוצאת עם עובד.

רבהון, ע. 2001. **הגירה, קהילה, הזדהות: יהודי ארצות הברית בשלהי המאה העשרים**. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגנס.

רבהון, ע. ודלה-פרגולה, ס. 1998. "היבטים סוציודמוגרפיים וזהותיים של נישואים מעורבים בקרב יהודי ארצות הברית", בתוך: ברטל, י. וגפני, י. (עורכים), **ארוס, אירוסין ואיסורים: מיניות ומשפחה בהיסטוריה**. ירושלים: מרכז זלמן שזר, 398-369.

רוזנטל, מ., כפיר, א. ופרידברג. 1994. "ישראלים בניו יורק – חבלי התערות". **כוונים**, 6.

שבליה, א. 1992. "ההתפתחות בתפיסת ישראל בקרב יהודי צרפת, 1967-1987", בתוך: פינקוס, ב. ובנסימון, ד. (עורכים), **יהדות צרפת, הציונות ומדינת ישראל**. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון, המכון הלאומי לשפות ותרבויות המזרח.

שקדי, א. 2003. **מילים המנסות לגעת – מחקר איכותני תיאוריה ויישום**. תל-אביב: הוצאת רמות.

Cohen, Y. and Haberfeld, Y. 2003. "Economic Integration among Children of Israeli Immigrants in the United States". **International Migration**, 41(4): 141-159.

- DellaPergola, S. 2007. "'Sephardic and Oriental' Jews in Israel and Western Countries: Migration, Social Change, and Identification". **Studies in Contemporary Jewry**.
- Eisenbach, Z. 1989. "Jewish Emigrants from Israel in the United States". In Schmelz, U.O. and DellaPergola, S. (eds.), **Papers In Jewish Demography**. Jerusalem: The Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem.
- Gold, S. J. 1992. "Israelis in Los Angeles". **Wilstein Institute Research Note**. Los Angeles: The Susan and David Wilstein Institute of Jewish Policy studies.
- Gold, S. J. 1997. "Transnationalism and Vocabularies of Motive in International migration: The Case of Israelis in the United states". **Sociological Perspectives**, 40(3): 409-427.
- Gold, S. J. 1999. "From 'The Jazz Singer' to 'What a Country!' A Comparison of Jewish Migration to the United States, 1880-1930 and 1965-1998". **Journal of American Ethnic History**, 18(3): 114-141.
- Gold, S. J. 2002. **The Israeli Diaspora**. London and New York: Routledge.
- Gold, S. J. and Phillips B.A. 1996. "Israelis in the United States". **American Jewish Yearbook**, Vol. 96: 51-101.
- Hart, R. 2004. **Altarity: Choosing Schools – Choosing Identities in London**. Ph.D Dissertation. London: Kings College.
- Kibria, N. 2000. "Race, Ethnic Options, and Ethnic Binds: Identity Negotiations of Second-Generation Chinese and Korean Americans". **Sociological Perspectives**, 43(1): 77-95.
- Kooyman, C. and Almagor, J. 1996. **Israelis in Holland**. Amsterdam, Holland: Dutch Jewish Social Services.
- Mittelberg, D. and Waters, M.C. 1992. "The Process of Ethnogenesis among Haitian and Israeli Immigrants in the United States". **Ethnic and Racial Studies**, 15(3): 412-435.

- Rosenthal, M. **Assimilation of Israeli Immigrants**. Ph.D Dissertation. New York: Fordham University.
- Schmool, M. and Cohen, F. 1998. **A Profile of British Jewry, Patterns and Trends at the Turn of the Century**. London: Board of Deputies of British Jews.
- Sheffer, G. 1998. "The Israeli Diaspora: Yordim (Emigrants) are the Authentic Diaspora". **The Jewish year book 1998**.
- Shokeid, M. 1988. **Children of Circumstances: Israeli Emigrants in New York**. New York: Ithaca, Cornell University Press.
- Shokeid, M. 1998. "One night stand Ethnicity: The Malaise of Israeli-Americans". In Leshman, E. and Shuval. I.T. (eds.), **Immigration to Israel: Sociological Perspectives**. New Brunswick: Transaction Publications.
- Strauss, R. E. and Corbin, J. 1990. **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**. London: Sage.
- Urieli, N. 1995. "Patterns of Identification and Integration with Jewish Americans among Israeli Immigrants in Chicago: Variations Across Status and Generation". **Contemporary Jewry**, 16: 27-49.
- Wasserstein, B. 1996. **Vanishing Diaspora: The Jews in Europe Since 1945**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

רשימת פרסומים

מרכז רפפורט מפרסם **סדרת ניירות-עמדה** מחקריים, הנכתבים על ידי טובי החוקרים בתחומים השונים, והמסכמים ממצאים מקוריים ורבי-עניין על סוגיות רחבות בתחומי ההתבוללות והזהות היהודית. הניתוח הפרשני, התרבותי והרעיוני נערך ברמה המדעית הגבוהה ביותר. אולם אין אלה 'מחקרים של מגדל שן', אלא מחקרים בעלי השלכות אופרטיביות לתיקון המצב הקיים.

סדרת ניירות-העמדה המחקריים של מרכז רפפורט הנה סדרה יוקרתית ומקורית, הראויה להימצא בכל ספריה מחקרית וציבורית, וכן במדף הספרים הביתי של מי שעתיד עם ישראל חשוב בעיניו.

עד כה יצאו לאור בסדרה זו פרסומים אלו:

- **התבוללות ישראלית: טמיעתם של לא־יהודים בחברה היהודית בישראל והשלכותיה על הזהות הקולקטיבית**, מאת אשר כהן.
- **בקורת שיח הזהות היהודי**, מאת אבי שגיא.
- **הפסיקה ההלכתית בת־מינו והתמודדותה עם בעיות ההתבוללות**, מאת אריאל פיקאר.
- **Training American Orthodox Rabbis to Play a Role in Confronting Assimilation: Programs, Methodologies and Directions**, מאת אדם ס. פריזגר (אנגלית).

- הנגשת ארון הספרים היהודי לדורנו, מאת ידידיה צ. שטרן (עברית/אנגלית).
- היבטים פסיכולוגיים של גיבוש זהות ותרומתם להבנת מושג הזהות היהודית: סקירת הספרות המחקרית, מאת מיכל טור-כספא שמעוני, דנה פרג ומריו מיקולינסר.
- "הסיפור היהודי": משמעות הזהות היהודית והגורמים המעצבים אותה בקרב בנינוער בטשקנט ובמכסיקו סיטי, מאת דנה פרג, מריו מיקולינסר ומאיה אקסקלוב.
- "הדילמה המהותית": אופני התגובה של יהודי ארצות הברית לנישואים מעורבים, מאת גרלד קרומר (עברית/אנגלית).
- הקהילה היהודית בשוודיה: מגמות בעידן הפוסטמודרני, מאת לארס דנצ'יק (עברית/אנגלית).
- ההתבוללות באיטליה ודרכי ההתמודדות עמה, מאת יעקב לאטס (עברית/איטלקית).
- The Rosenzweig Lehrhaus: Proposal for a Jewish House of Study in Kassel Inspired by Franz Rosenzweig's *Frankfurt Lehrhaus*, מאת אפרים מאיר (אנגלית).
- The Emergence of the community Kollel: A New Model for Addressing Assimilation, מאת אדם ס. פריזגר (אנגלית).
- יהודי קווקאז בדאגסטאן: זהות קולקטיבית והישרדות קהילתית, מאת חן ברם.
- *Tikkun Olam: Engaged Spirituality and Jewish Identity*, מאת גרלד קרומר (אנגלית).
- זהות, התבוללות ותחיה: תהליכים אתנורחברתיים בקרב האוכלוסיה היהודית בברית המועצות לשעבר, מאת זאב חנין וועלוול טשרנין (עברית/אנגלית).

מרכז רפפורט מפרסם גם סדרת מחקרי שדה, המעניקה במה לחברי הקהילות היהודיות המקומיות, המתמודדים עם בעיות הזהות היהודית וההתבוללות בדרך ישירה ביותר. התובנות והמידע המובאים בסדרה זו מכוונים לעודד את הקהילות היהודיות ואת העומדים בראשן,

להתבונן מזווית חדשה בנקודות החוזק והחולשה המאפיינות את דרכי הפעולה שנקטו עד כה ביחס לחיי הקהילה, ולעודדם לשקול ברצינות את יישומן של אסטרטגיות חדשות המתאימות יותר להבטחת עתיד העם היהודי בתקופה הסוערת שבה אנו חיים. עד כה הופיעו בסדרה זו הפרסומים הבאים:

- **Threat and Opportunity: Assimilation and Response Amongst Basel's Jews**, by Valerie Rhein (English)
- **Jewish Identity Patterns and Assimilation Trends Among Young Adult Jews in Hungary**, by David Bitter (English)
- **Why Don't They Participate? A Short Voyage into the Hearts, Minds and Concerns of the Jews of Subotica, Yugoslavia**, by Sara Stojković (English)
- **A Lively Community: The Liberal Jewish Community of Amsterdam**, by Clary Rooda (English)
- **Jewish Education in the Czech Republic: a Case Study of the Lauder Schools in Prague**, by Tereze Foltýnová (English)
- **The Subbotniks**, by Velvl Chrnin (Hebrew/English)

להזמנת חוברות ולמידע נוסף, נא לפנות בדואר אלקטרוני rjcenter@mail.biu.ac.il בטלפון 03-6734050 או בפקס 03-6724915.

